Dr MILAN IVŠIĆ

GOSPODARSKI ŽIVOT NA SELU

70

DR MILAN IVŠIĆ

GOSPODARSKI ŽIVOT NA SELU

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA PET STOTINA PEDESET ŠESTA

IZDANO MEĐU IZVANREDNIM JERONIMSKIM

IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1939.

Ovom knjigom završuje pisac svoje poglede u SELJAČKU POLITIKU. Dosad su izašle među jeronimskim izdanjima slijedeće knjige od istoga pisca:

1. *„Diljem sela“ za god.* 1936. (*str.* 116).
2. *„Seljačka politika“ za godinu* 1937. (*str.* 96).
3. *„Društveni život na selu“ za godinu* 1938. (*str.* 112).

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU, TRENKOVA UL. 1

OSNOVI GOSPODARSKOG NAPRETKA NA SELU

I. — Hrvatsko seljaštvo pred novim zadacima:
1. Cijene seljačkih i industrijskih proizvoda
2. Nerentabilnost seljačkog gospodarstva
3. Racionalizacija u seljačkom gospodarstvu.

II. Gospodarski zakoni u seljačkom radu:
1. Zakon tržišta
2. Zakon gospodarskog optimuma.

III. — Melioracije u seljačkom gospodarstvu:
1. Tehničke melioracije
2. Kulturalne melioracije.

IV. — Povezivanje svih privrednih grana.

„Nije kod gospodara samo... zadovoljstvo porad materijalnoga dobitka: Tu vi gledate, kako ste u zajednici s velikom prirodom gradili i izgradili nešta, čega nije ni bilo, a što treba čovječanstvu, da živi, da može raditi i unapređivati i dizati sebe od ideala do ideala...
Gospodarstvo vas vraća k razumijevanju prirode, a to je nužno, ako će da život bude potpun. Kultura je ljude odalečila od prirode, a to je njezin grijeh pored neosporivo golemih joj zasluga, kojima je podigla čovječanstvo. Možda je zaista u tom grijehu jedan od glavnih razloga onome glavinjanju, u kojem se gubi, a gdjekada i očajava, ljudsko društvo povodeći se za teoretičarima, koji u svojoj sobi izumljuju nove oblike sretnijega ljudskoga društva.
Oh, majčica priroda, kad joj se osjetite blizu, ništa vas od nje ne može otkinuti!“

VJENCESLAV NOVAK: ZAPREKE
Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1905., str. 246. i 247.

Ne smijemo tajiti istine, da seljačko gospodarstvo nije tokom posljednja dva stoljeća išlo u svom unapređivanju istim korakom, kao što je išla industrija, trgovina, prometna sredstva, pa i sam obrt. O unapređivanju poljoprivrede mnogo se više govorilo i pisalo, a stvarno se manje radilo.

Istina, seljačko gospodarstvo i nema cilja, da se takmiči s kapitalistički razvijenom industrijom. Poljodjelstvo nema cilja, da stvara samo čistu dobit seljaku, nego da mu u prvom redu omogućava dobar i napredan seljački život, a istom zatim da osigurava svoj ostaloj privredi potrebne sirovine, a cijelom narodu što jeftinija sredstva ishrane.

Nema sumnje, da i u pogledu poboljšavanja seljačkog života nije naše seljačko gospodarstvo onako uznapredovalo, kao što bi to moralo; način seljačkoga života nije se u mnogima krajevima ni u čem popravio nego još pogoršao. Seljački rad nije držao svog koraka s napretkom tehnike, sa stručnim školovanjem, s gospodarskom upravom u cilju da poveća proizvodnju. On je kroz stoljeća i stoljeća ostao nepromijenjen; u mnogim krajevima i danas se zato još ore i kopa kao u početku ljudske civilizacije. A i ukoliko su se pojavljivale izmjene u načinu bolje obradbe tla, provodile su se te više na osnovu slučajnih otkrića i iskustava, nego li po primjeni napretka tehnike, kemije, trgovine. Sve te više slučajne nego svijesne izmjene u seljačkom gospodarstvu baštinile su se onda od oca na sina.

Ali iako nije seljačko gospodarstvo držalo koraka s drugima granama privrede, dostajao je stari način seljačkog privređivanja tako dugo, dok se gledalo jedino na to, da se u zatvorenom kućnom gospodarstvu zadovolje sve potrebe seljačke obitelji. Svrha takva seljačkog gospodarstva i nije bila druga, nego da se po mogućnosti što više proizvodi, ali samo za to, da se uzmogne imati što više na zalihi za potrošnju tokom cijele godine kao i za slučajeve kakve vremenske nesreće i nerodice. Nije se u takvu gospodarstvu gledalo na proizvodne troškove, jer seljak osim rada svoje stoke, svoje družine ili posuđene radne snage uz ono malo oruđa i nije znao ni za kakve druge „troškove". Za seljačko gospodarstvo i nije postajao gospodarski pojam cijene, nego samo gospodarski pojam vrijednosti dobara.

Još tokom prve polovice 19. stoljeća zemljište biva obrađivano u većini evropskih država najjednostavnijim oruđem. Takvim zemljoradom nije se naravski ni mogla znatno povećavati proizvodnja životnih namirnica, dok se istodobno povećavao broj gradskog i industrijskog pučanstva, a njime i industrijska proizvodnja. To je dalo povoda bojazni engleskom ekonomisti i pastoru Robertu Malthusu, da će pučanstvo uskoro morati umirati od gladi,

jer će se ono brže množati, nego što poljoprivreda uzmogne povećavati sredstva za prehranu. Malthus to objašnjava time, što pučanstvo ima mogućnost, da se množa u omjeru takozvanog geometričkog porasta (1:2:4:8:16:32 itd.), dok se životne namirnice po poljoprivredi mogu samo povećavati matematičkim porastom (1:2:3:4:5:6 itd.).

Na sreću, ta Malthusova tvrđenja i predviđanja nijesu se ispunila. Iako pojedine evropske zemlje nijesu, istina, mogle znatno povećati svoje proizvodnje, osvajale su se za poljodjelsku proizvodnju nove neiskorištene površine u Americi, u Australiji i Africi. Na tim novim površinama povećana je, osobito poslije svjetskoga rata, proizvodnja žitarica u tolikim količinama, te se iste ne mogu više prodavati uz povoljne cijene i uz visoke zarade proizvođača. Naročito su bile padom cijena žitarica pogođene evropske seljačke države, jer one nikako ne mogu izvoziti viškovâ svojih proizvoda poradi niskih cijena pšenice, koja dolazi iz prekomorskih država.

No nastaje ozbiljno pitanje, da li se i kraj novo obrađenih površina proizvodi stvarno više zemaljskih proizvoda, nego što bi čovječanstvo moglo potrošiti? Nije li i ovdje pod tobožnjom „proizvodnjom preko stvarnih potreba", takozvanom hiperprodukcijom, skrivena samo smicalica kapitalističkog načina proizvodnje, burzovnih spekulanata i njihove gramzljivosti za što većim dobitkom? Strašno je samo, kad se čuje, da na jednoj strani umiru ljudi od gladi, a na drugoj strani bacaju tržni spekulanti žito u more, samo da smanje količine za prođu i time postignu što veće cijene preostalim količinama!...

Često se govori, da i naša država ima znatnih viškova za izvoz. Govori se i o nekih 25.000 vagona godišnje proizvodnje samo pšenice kao pretičku od domaće potrošnje. Nama se čini, da bi se još mnogo više i od tih pretičaka dalo potrošiti u samoj zemlji, kad bi bilo bolje raspodiobe među pučanstvo. Pomislimo, kako i čime se samo prehranjuju mnogi dijelovi našega pučanstva u takozvanim „pasivnim krajevima", to jest u krajevima, gdje kršovito i nerodno zemljište kraj velikih suša ne može nikako prehranjivati svoga brojnog pučanstva!

Potrebno bi zato bilo, da se općim mjerama naše gospodarske politike omogući pučanstvu „pasivnih krajeva" veća kupovna snaga za nabavu žitarica iz plodnijih krajeva. — Zašto se, primjerice, ne bi mogli izvoditi

mnogi javni radovi: izgradnje željezničkih putova, običnih i automobilskih cesta, luka i slično putom bar djelomične nadnice u žitu izgladnjelom i neuposlenom radništvu u pasivnim krajevima? Zašto državne vlasti ne bi mogle u rodnim žitarskim krajevima primati bar u ime jednog dijela poreza od seljaka žito po cijenama velikih žitnih tržišta („burza")? — Seljak tad ne bi bio prisiljen, da prodaje odmah nakon žetve prirod svoga zemljišta bilo za što, samo da državi naplati dužne poreze; na drugoj bi opet strani izgladnjelo pučanstvo svojim poštenim radom, a ne milostinjom, došlo do potrebne hrane. Time bi koristila sama država a i cio narod, jer bi se mnogi skupi javni radovi mogli provesti bez posredstva gotova novca, koga naša država nema, nego ga mora posuđivati uz teške uvjete iz inostranstva.

Pretjerane su stoga sve vijesti o prekomjernoj poljoprivrednoj proizvodnji ne samo kod nas, nego i na cijelom svijetu. Nema bojazni, da će čovječanstvu pomanjkati kruha, bude li samo dobro provedena podioba dobara i omogućen promet između država i naroda. Daleko je veća bojazan, da će napretkom civilizacije pomanjkati zemlji radnih ruku i znojna čela.

I. HRVATSKO SELJAŠTVO PRED NOVIM ZADACIMA

Krivo bi neko zaključivao, da su niske cijene proizvodima našega hrvatskog seljaštva jedino poradi toga visoke, što bi pučanstvo bilo već njima zasićeno, te ne bi trebalo hrane, drugim riječima, kao da bi naše seljaštvo previše proizvodilo. Da su cijene seljačkim proizvodima niske, ima tome posve drugih razloga.

1. CIJENE SELJAČKIH I INDUSTRIJSKIH PROIZVODA

Nije nam ovdje mjesto, da navodimo sve razloge jadima našega seljaštva poradi gotovo nikakvih cijena njegovih proizvoda, a razmjerno visokih cijena sve industrijske robe. Mi ćemo ipak navesti samo neke od tih razloga:

a) Dok su industrijalci u svima državama dobro organizovani, dok kartelima i trustovima drže visoke cijene svojoj robi, to seljaci, kao uopće svi zemljoradnici, nemaju tih jakih organizacija, a niti nemaju onog utjecaja na državnu

politiku, što je imaju industrijalci. Seljaci zato i naše države nemaju pojedinačno moći, da osiguraju prirodu svoga zemljišta veće cijene uređenjem valjane izmjene dobara u unutrašnjosti zemlje, dobrim prometnim putevima i prevoznim troškovima; nemaju utjecaja na vanjsku trgovinu; nemaju niti svojih izvozničkih društava za uređenje tržišta u stranim državama. Tome je, istina, u posljednje vrijeme nešto pripomogla „Gospodarska Sloga", koja je kao staleška organizacija hrvatskih seljaka stavila sebi upravo za zadatak, da utvrđuje cijene seljačkoj robi i da uređuje promet robom.

b) Sve države, i pretežno industrijske proizvodnje, nastoje podići pošto poto proizvodnju svojih seljaka; carinskom visokom zaštitom podižu zidove protiv jeftinijeg i prejakog uvoza poljoprivredne robe iz tuđih država; osim toga industrijske države vežu uvoz stranih poljodjelskih proizvoda na izvoz svoje industrijske robe.

c) Žitarice u novim zemljama (Americi, Australiji i Africi) bivaju proizvađane na velikim površinama; to zemljište redovito nema po sebi gotovo nikakve cijene, a za nj se i ne plaćaju gotovo nikakvi porezi. Proizvođači „novih zemalja" nemaju zato za svoje zemljište onih troškova, što ih ima evropski seljak, gdje je cijena samog zemljišta viša, nego što je i najbolji zemljorad može da isplati; osim toga ratarstvo „novih zemalja" ne obavlja se skupom radnom snagom, a počesto ni onim zastarjelim oruđem evropskih seljaka, nego motornim plugovima, sijalicama, kosilicama, vršilicama; pročа se vrši u najvećim količinama, a ne u sitnom sabiranju na vreće od malih seljaka. Sve to prirodno pojeftinjuje troškove prekomorskoj poljodjelskoj proizvodnji prema troškovima evropskog seljaka, koji nema velikih površina zemljišta a bez ikakve cijene, — koji mora plaćati velike poreze na vlastito zemljište, koji konačno poradi malih površina svoga posjeda i ne može korisno upotrijebiti strojeva na svojem malenom posjedu.

Uostalom, kao što je rečeno, zemljorad u „novim zemljama" nije život i rad seljaka, nego je to tvornička proizvodnja i mekanizacija seljačkog rada isto onako, kao što je industrijski rad mekanizirao ručni rad obrtnika. Htjeti pak mekanizirati i tipizirati proizvodnju evropskog seljaka, znači brisati ga s lica zemlje; znači uništavati sve one vrline toga staleža, koje su počesto za život i rad jednoga naroda odlučnije, nego li na tragovima opustjelih sela izgrađivati za „industrijski zemljorad" radničke stanove bez srca i duše.

„Industrija" u poljodjelstvu može biti jedino korisna ondje, gdje još u nenapučenim krajevima leže milijuni neiskorištene zemlje i gdje nema s e l j a č k i h ruku, da tu zemlju svojim marom obrade.

Međutim nagli razvoj poljodjelske proizvodnje mašinskim radom, naročito u žitaricama, a pokraj toga i poremećeni mirni odnosi u izmjeni dobara između industrijskih i seljačkih država nameću i našoj seljačkoj privredi nove zadaće. Život naših seljaka ne razvija se više samo u onom kućnom i zatvorenom gospodarstvu, gdje seljak nije morao poznavati ni tržišta, ni cijene, ni novca. Proizvodnja našega i najsiromašnijeg seljaka određena je za prođaju bar u jednoj trećini svega priroda. Ako, istina, takav siromašni seljak i nema žitarica za prođu, to će on morati da prodaje od svoga sitnog gospodarstva: jaja, pilića, mlijeka, masla, povrća. I za to sitno seljačko gospodarstvo — hoćeš ne ćeš — namiče se ozbiljno pitanje, kako da se privredi š t o v i š e, u š t o b o l j i m v r s t a m a, i kako da se postignu š t o v e ć e c i j e n e.

Način života našega seljaštva mora se tako znatno približavati načinu života i privređivanja naših obrtnika i industrijalaca, iako se ne smije nikada s njime poistovjetovati. Čim naime nestane razlike u načinu života i privređivanja između seljaka i industrijalca, nestane onim časom seljaka s lica zemlje.

Seljak je bio najsretniji čovjek, dok je proizvodio samo za potrebe svoje seljačke porodice. Sada nasuprot, kad mora proizvoditi za tržište, opaža, da se njegov rad najmanje cijeni. Uviđa najveći nerazmjer između cijena svojih proizvoda i proizvoda, što ih kupuje za svoje kućanstvo, odijevanje, pa i za vlastito seljačko gospodarstvo. Seljak dolazi baš s obzirom na tržište do najkobnije spoznaje, da mu se njegov seljački rad ne isplaćuje — ne „r e n t i r a".

Najvažniji je zato zadatak, kako da p o b o l j š a m o v r i j e d n o s t s e l j a k o v a r a d a, kako da dignemo cijenu („rentabilnost") seljačkoj proizvodnji, odnosno, kako da uklonimo razloge dojakošnjih niskih cijena; — riječju: kako da uklonimo n e r e n t a b i l n o s t u ratarstvu.

2. NERENTABILNOST SELJAČKOGA GOSPODARSTVA

U istraživanju tih važnih pitanja doći ćemo lako do zaključka, da ima mnogo uzroka n e r e n t a b i l n o s t i u seljačkom gospodarstvu.

Seljački posjed ne isplaćuje se u prvom redu, jer seljak nema dovoljno zemlje, da bi mogao svu svoju r a d n u s n a g u iskoristovati tokom cijele radne godine. A i ono malo zemlje, što je ima, biva mu rastepeno i razbacano poradi propisa našeg Građanskog Zakonika, koji odobrava u naslijeđu svoj djeci jednaki dio u naravi. Tim propisima o jednakosti prava sve djece na seljačku imovinu bez obzira, da li su ista privređivala na toj imovini ili ne, stvaraju se sitni i patuljasti posjedi, nesposobni za seljačko napredno gospodarstvo. A i kako će da napreduje seljačko imanje, gdje se iza smrti svakoga oca kao predstavnika seljačke imovine posjed nužno komada i dijeli, te pojedine grane moraju na raskomadanom posjedu, na razrušenim gospodarskim zgradama nanovo počinjati da uređuju svoje seljačko privređivanje?... Žalosno je, da nitko ne pita, da li će taj novi sitni seljački posjed moći da ishrani svoje nove gospodare, da li će se uopće moći da isplati ili ne...

Kada govorimo zato o nerentabilnosti seljačkoga posjeda, moramo tu nerentabilnost stvarno uočiti, a ne zatvarati očiju pravoj istini.

Već su raniji brojčani pregledi (statistike od godine 1895.) za Hrvatsku i Slavoniju jasno dokazali, da je p o l o v i c a s v i h s e l j a č k i h p o s j e d a i s p o d 5 j u t a r a z e m l j e — dakle ispod one najmanje izmjere, koja se može smatrati kao prijeko potrebna za jednu seljačku obitelj i za njezino samostalno gospodarstvo. Prema službenim statističkim podacima od 31. ožujka 1931. prilike seljačkog posjeda još su pogoršane. Te je godine već 76% ili 3/4 (tri četvrtine) svih posjeda ispod 5 hektara (jutro = 0.57 hektara) u savskoj banovini (Hrvatskoj i Slavoniji), a u primorskoj banovini (Dalmaciji) 86.5%. Drugim riječima u Dalmaciji imamo od 100 seljačkih posjeda samo 13 posjeda, koji imaju preko 5 hektara. Takve očajne slike seljačkog posjeda ima rijetko koja još država u Evropi.

A sada nastaje još važnije pitanje, kako da se za budućnost predusretne daljemu komadanju seljačke zemlje i stvaranju nesposobnih seljačkih jedinica? — Nastaje i pitanje, kako da se oni raskomadani posjedi u sitne česti-

ce skupe u jednu veću površinu, koja će biti lakša i pristupačnija za obrađivanje — a sve sa svrhom ne samo boljeg načina seljačkog života, nego i da se postigne veća proizvodnja i veća korisnost — rentabilnost — priroda na tržištu?

Isključena je i pomisao, da bi se na sitnim i patuljastim posjedina mogla postići veća korisnost — rentabilnost — upotrebom skupih poljodjelskih strojeva ili kakvim jačim ulaganjem novca u obradbu tla. A pogrješno je i bilo, kad su se našim i jačim seljačkim posjedima preporučavali samo strojevi, skupa navodnjavanja i odvodnjavanja, upotreba umjetnih gnojiva i slično — jednom riječju, poboljšavanje seljačkog gospodarstva putom t e h n i k e („tehničkih melioracija"). Takvim „poboljšavanjem" poljoprivrede mnogi je naš i bolji seljak, a i veleposjednik, posve stradao, jer se zadužio do glave, a da mu „poboljšano" gospodarstvo nije moglo isplaćivati ni kamata na dug.

Iako postoje mnogi putovi, kako da se pomogne našem seljačkom gospodarstvu, pa i na patuljastim posjedima, osnovne su s m j e r n i c e p o v e ć a n j u r e n t a b i l n o s t i:

a) Treba da se nađe bilo stalna bilo privremena („sezonska") nuzarada, te radna snaga seljačkih obitelji na sitnome posjedu ne ostane neiskorištena.

b) Treba da se usjevi, koji se seljaku nikako ne isplaćuju, pretvaraju u druge vrste zemljorada („kulture"). Ako se zato na seljačkom posjedu ne isplaćuju za tržište žitarice, zašto da ih seljak preko svojih kućnih potreba sije? Zašto da ne prijeđe na druge vrste zemljorada („kulture"), koje mu se na tržištu bolje isplaćuju, na pr. sijanje industrijskih biljki (lana, konoplje, uljne repice, hmelja, šećerne repe, cikorije itd.), uzgoj stoke s prelazom od žitarica na zelenu krmu, uzgoj sitne peradi, povrtljarstvo, uzgoj plemenitog voća i stolnoga grožđa, osobito ako se posjed nalazi u blizini gradova i tvorničkih naselja.

c) U seljačkim domovina trebalo bi zarana misliti na školovanje pojedinaca, koji imaju izaći jednoč posve iz kuće, kako bi se time samo jednome ili najviše dvojici od braće prepustilo cijelo porodično seljačko imanje. Gdje ni to nije moguće provesti, treba da se u prenapučenim krajevima misli na raseljavanje i stvaranje novih seljačkih domova u krajevima manje napučenim.

d) Konačno ni nuzarada, ni prelaz u druge kulture, ni raseljavanje seljačkog pučanstva ne će još po sebi dići

vrijednosti seljačkih posjeda, ako se p o s e b n i m S e l j a č k i m Z a k o n i k o m ne bude za budućnost čuvala seljačka imovina protiv komadanja do u najmanje čestice, protiv nesavjesnog zaduživanja, protiv samovoljnih dioba, protiv neprestanih ostavinskih rasprava i prenošenja pojedinih čestica s jednoga seljačkog posjeda na drugi. Istim Seljačkim Zakonikom imalo bi se urediti i to, da seljačka imovina pripada svima onima, koji na njoj privređuju i žive u zajednici. U z a d r u ž e n i m r a d o m v i š e o s o b a p o v e ć a t ć e s e s a m a p r o i z v o d n j a, a i s t o v r e m e n o ć e s e s m a n j i t i i s a m a p o t r o š n j a.

3. RACIONALIZACIJA U SELJAČKOM GOSPODARSTVU

Pored tih osnovnih i općih načela, kojima će se dizati k o r i s n o s t — rentabilnost — poljodjelstva, bit će od potrebe, da se pođe i u poljoprivredi putem razboritog i trijeznog rada, te seljak ništa ne propusti, čime bi mogao povisiti korisnost i rentabilnost svoga gospodarstva. Potrebno je, da se i na svakom seljačkom posjedu provede ispravna takozvana r a c i o n a l i z a c i j a.

A što nam označuje ta tuđa riječ, koja je već danas toliko razvikana u industriji?

Mi bismo tu tuđicu mogli označiti ukratko svojim riječima: r a z u m n o i l i t i n a p r e d n o g o s p o d a r s t v o.

Što će prema tome biti r a c i o n a l i z a c i j a i l i t i r a z b o r i t o g o s p o d a r s t v o k o d n a š e g a s e l j a k a?

Bit će, da i naš seljak ne propusti upotrijebiti najbolje oruđe, obraditi najbolje svoja polja, izabrati najbolje vrste usjeva i stoke, gdje mu se to i n a j b o l j e isplati, a gdje sve to služi našem seljaštvu za p o b o l j š a n j e n j e g o v a ž i v o t a n a s e l u.[1])

Prema tome racionalizirati seljačko gospodarstvo znači:

a) Da se upotrebom što boljih tehničkih sredstava poveća ne samo proizvodnja seljačkog posjeda nego i nje-

---

[1]) Naučno označujemo racionalizaciju s p o j n i c o m (s i n t e z o m) m a k s i m u m a t e h n i k e, e k o n o m i j e i s o c i j a l n i h i n t e r e s a u g o s p o d a r s t v u.

gova korisnost („rentabilnost"). A to će se postići, ako se troškovi seljačke proizvodnje budu što više smanjivali.

b) Da se što jačim iskorištavanjem radne snage uredi što bolje seljačko gospodarenje; da se ne novcem, nego u prvom redu radom podigne što bolja kakvoća sve poljoprivredne robe; da se izmjenom samih kultura („kulturalnih melioracija") podigne rentabilnost. Amo osobito spada: razvrstavanje robe po veličini i kakvoći („sortiranje"), odabiranje robe bolje kakvoće („selekcija"), stavljanje na prodaju samo jedne vrste robe i u većim količinama („tipiziranje"). Svaka seljačka roba mora imati svoje ime („marku") i pod tim imenom mora dolaziti na tržište.

Ne smijemo nikada zaboraviti, da će naš seljak postići za svoj prirod to veću cijenu, što će mu proizvodi odilaziti na tržište pod imenom, što će mu biti sortirani, selekcionirani i tipizirani. Vino pod imenom, pšenica pod imenom, voće pod imenom, stoka pod imenom ima na tržištu posve drugu cijenu, nego ako se prodaje bezimeno vino, pšenica, voće, stoka ili što drugo.

c) Da se roba uzmogne što bolje prodati, potrebno je, da se i seljak prilagođuje potrebama tržišta, kupaca i potrošača. U tom cilju mora seljak biti ne samo što razboritiji („racionalniji") proizvođač svoje robe nego i što bolji trgovac. Kao takav mora seljak biti dobar račundžija i okretan prosuđivač ljudskih potreba. Mora paziti kod svoje robe, određene za tržište, da bude ne samo po izboru, nego i po ukusu opremljena i u pravo vrijeme otposlana. — Seljak kao izravni trgovac svoje robe mora nastojati upoznati kupce i potrošače sa svojom robom. Ne smije zato žaliti ni on izdataka za obavještavanje javnosti — za reklamu i oglase o svojoj robi i o njenoj korisnosti. Riječju: i seljaku je, bar za prvi početak, potrebna reklama, oglasi u novinama, odašiljanje besplatnih uzoraka i slično.

d) Seljak kao trgovac treba da poprimi od trgovačkog staleža ne nipošto one njegove najgore strane: nesavjesnost, prevare, laži i drugo, nego one dobre strane: uslužnost prema svakome pa i najsiromašnijem kupcu, točnost u obvezama i obećanjima, trajnu savjesnost u svima pošiljkama a ne samo u prvoj pošiljci, poštivanje i darivanje starih kupaca.

e) Seljak nadalje, koji proizvodi veće količine robe za tržište, morato čno poznavati dušu svoga tržišta. Mora predvidjeti vrijeme („konjunkturu") veće ili slabije potražnje svoje robe. Mora zato znati da upotrijebi najbolji čas za prođu, te tim postigne najbolje cijene. Ne smije nigda smetnuti s vida, da će i lošiju robu moći dobro prodati u pravo vrijeme, dok i za najbolju ne će moći postići nikakvih cijena, ako je prodaje u nevrijeme.

f) Hoće li seljak kao trgovac osigurati punu zaradu svome seljačkom radu, mora se čuvati nesavjesnih pretržaca, jer će ti nastojati da kupe u bescijenu seljačku muku, da na njoj zarade debele pare. Seljak - trgovac mora zato nastojati, da dođe u što izravniju vezu s potrošačem, kako bi time osigurao sebi što bolju prođu, a istodobno omogućio potrošaču što nižu cijenu.

g) Kako se danas tržište ne samo svjetsko nego i unutar jedne države odvija, naročito za seljačku robu, u izabranim i jednoličnim vrstama („tipovima") i u većim količinama, a ne samo prema boljoj ili lošijoj kakvoći, to seljak treba da vodi i o tome računa. Samo će zato onaj moći iskoristiti povoljan čas na tržištu („konjunkturu"), koji ima jednoličnu („standardiziranu") robu i u većim količinama.

h) Po sebi je razumljivo, da se u seljačkoj proizvodnji može postići jednolična („standardizirana") roba i u većim količinama samo međusobnim sporazumom i suradnjom među seljacima. Potrebno je zato, da se takva roba nastoji postići u vinogradarstvu, u voćarstvu, u žitaricama, u stočarstvu i svim drugim granama privrede. Proizvodnju jednolične robe i stavljanje iste na tržište nije moguće među seljaštvom drukčije postići nego putem proizvodnih i prodajnih zadruga.

i) Smatramo zato upravo zadrugarstvo sastavnim dijelom racionalizacije u seljačkom gospodarstvu. Ono ima da promiče i pomaže upotrebu savršenije tehnike u obrađivanju polja, gdje se to pojedincu seljaku nikako ne bi isplatilo. Zadrugarstvom moći će se provoditi naročito upotreba strojeva u seljačkoj proizvodnji, a da time ne brišemo samoga seljaštva iz naših sela. — Proizvodnim zadrugarstvom moći će se provesti nadzor nad jednoličnom i selekcioniranom proizvodnjom. — Putem prodajnog zadrugarstva moći će i naše seljaštvo postići za svoju robu bolju cijenu, a da je ne mora pošto poto bacati na tržište. — Po zadrugarstvu moći će seljaci-proizvođači stajati u izravnoj vezi sa zadruga-

rima-potrošačima, jer će proizvođačke zadruge prodavati svoju robu izravno potrošačkim zadrugama uz najjeftinije cijene. Zadrugarskom organizacijom proizvođača i potrošača postizavaju se tako najpovoljnije cijene i za jedne i za druge.

j) Organizirano zadrugarstvo u zdravim svojim proizvodnim zadrugama određivat će sâmo cijene seljačkoj robi, ali ne iz želje za nekom nezasluženom čistom dobiti nego za osiguranjem i unapređivanjem svoga seljačkoga života. Seljačka muka ne smije biti izručena samovolji kupaca i prekupaca, međunarodnoj spekulaciji, izrabljivanju seljaka u njegovoj tjeskobi i oskudici za gotovim novcem. Zadrugarstvo stvorit će iz našeg seljaka ne samo valjanog slugu zemlje, nego i valjanoga seljačkog gospodara, koji ne će biti rob ostalim kapitalističkim i nenarodnim gulikožama.

k) No i jednolična („standardizirana") proizvodnja ne smije biti slijepo o p o n a š a n j e t u đ i h n a č i n a, a još manje nasilna proizvodnja protiv prirodnih uslova tla, klime, pa i same sposobnosti seljaštva. Pogrješke su se velike počinjale u proizvodnji žitarica, stoke, a i voća upravo time, što su se uvodile k nama tuđe vrste, kojima smo unijeli u svoje domaće vrste sve moguće bolesti, a i snižavanje cijena, a da ipak tih tuđih vrsta nijesmo uspjeli udomiti.

l) Sva ta nastojanja oko povećavanja korisnosti seljačkog gospodarstva putem racionalizacije proizvodnje i prodaje imat će za prirodnu posljedicu, da će se povećavati i sama k o l i č i n a p r o i z v o d n j e („p r o d u k t i v n o s t") po jednoj obrađenoj jedinici i po istoj količini uložene radne snage. Poznato je tako, da francuski seljak-vinogradar ima trostruko toliko vina po jednom jutru ili po hektaru vinograda, koliko ima naš i najbolji seljak. — P o v e ć a v a n j e m p a k k o l i č i n e u p r o i z v o d n j i s m a n j u j u s e p r o i z v o d n i t r o š k o v i. Smanjivanjem opet proizvodnih troškova moći će seljak prodavati svoju robu uz jeftiniju cijenu, a kraj toga imati još i svoju zaradu.

m) No ni najracionalnije seljačko gospodarstvo ne će moći imati još onih pravih uspjeha, ako ne bude pri tome iskrene i otvorene d r ž a v n e s u r a d n j e, ako ne već i državne p o m o ć i. Na korisnost — rentabilnost — seljačkog gospodarstva utjecat će zato mnogo visina državnih poreza, prevozne stavke za seljačku robu na željeznicama i parobrodima, carinska zaštita na robu, koja je seljačkom

radu od prijeke potrebe. Od važnosti će biti, da država putem trgovačkih ugovora nastoji višku seljačke robe osigurati prodaju na stranim tržištima, jer će cijene na vanjskom tržištu određivati cijene i na domaćem tržištu.

Kao što se iz svega vidi, racionalizacija u seljačkom gospodarstvu nije ništa novo i što se ne bi dalo i kod našeg seljaštva provesti. Treba samo ljubavi, treba onoga sitnog rada, treba međusobnog požrtvovanja i sporazumijevanja. Istina, bilo bi nerazborito misliti, da ćemo moći sve to odjednom provesti. Bit će za preporod našega seljaštva potrebno, da se i naše unutrašnje prilike srede; bit će od potrebe, da seljaštvo bude sigurno, da može ne samo nesmetano razvijati svoje gospodarstvo, nego i kod državne vlasti naći svagda razumijevanje a i punu pomoć, kad mu ista ustreba.

II. GOSPODARSKI ZAKONI U SELJAČKOM RADU

Da pokažemo još jasnije smjernice za unapređivanje seljačkog gospodarstva, mi ćemo pojedine putove racionalizacije potanje objasniti „g o s p o d a r s k i m z a k o n i m a", t. j. utvrđenim načelima u seljačkom životu i radu. Među ta načela ubrajamo naročito dva „gospodarska zakona": zakon tržišta i zakon gospodarskog optimuma.

1. ZAKON TRŽIŠTA

U današnjem svjetskom gospodarstvu ne ovisi cijena pojedine robe od njezinih proizvodnih troškova samo u jednoj zemlji. Ni kod našeg seljaka ne će se stoga ravnati cijena njegove pšenice i njegove stoke samo prema uloženom radu za tu pšenicu kao ni prema količini utrošene krme za stoku. Poradi pojačanih i usavršenih sredstava prometa razvija se i za poljoprivrednu robu međunarodna utakmica. Zato će cijenu pšenice i našega seljaka odlučivati utakmica cijene među američkim farmerima i trgovcima — spekulantima. Nestalo je tako samostalnih cijena u pojedinim dijelovima („kontinentima") ove naše zemlje, kao što je već prije nestalo odvojene cijene za pojedinu državu, a osobito za pojedine krajeve države. Ako zato uništi pojedine krajeve tuča ili poplava, ne će time cijena u tom kraju znatno poskočiti.

Danas još manje određuje cijenu pojedini proizvođač ili kupac. Obojica su vezani na visinu cijena na narodnom tržištu, a to opet na međunarodno tržište. Ako zato kojim pojedinim događajem, na pr. opasnošću rata, na međunarodnim tržištima cijene porastu, porast će odmah i kod nas na posljednjem onom seljačkom sajmu bez ikakva obzira, koliko se te robe nudi ili traži na mjesnom tržištu.

Nijedna roba na svijetu ne pokazuje tako jedinstvenih cijena kao poljoprivredni proizvodi: pšenica, kukuruz, konoplja, lan, pamuk, kava i slično. Cijene na svih pet dijelova zemlje („kontinenata") pokazuju tako jednolično kretanje prema gore ili prema dolje, kao što magnetska igla pokazuje na svih pet kontinenata jedan smjer prema sjevernome polu zemlje.

Sad samo nastaje pitanje, što će djelovati na pomicanje međunarodne cijene poljodjelskoj robi. Protivno od nekadašnjeg shvatanja, da najviši proizvodni troškovi u poljoprivrednoj proizvodnji odlučuju stvaranje cijena, pokazalo se samim činjenicama, da se cijene i ratarskoj robi ravnaju prema najnižim troškovima upravo onako, kao što to vidimo kod industrije. Zato će se i na međunarodnom tržištu moći održati samo onaj seljački prirod, koji bude proizvođen uz što niže proizvodne troškove.

Iz toga slijedi, da će napredak i našega hrvatskog seljaštva ovisiti o tome, uz koje troškove hrvatski seljak za tržište proizvodi svoju robu, a ne samo o tome, koliko je proizvodi.

Treba zato da se istakne, da racionalizacija seljačke proizvodnje nije isto što i upotreba savršenih strojeva u seljačkom gospodarstvu. Racionalizacija nije ni samo ulaganje što više gotova novca u seljačko gospodarstvo. Prava racionalizacija seljačkoga gospodarstva iskazivat će uvijek uz porast seljačkih proizvoda snižavanje proizvodnih troškova, to jest veću korisnost — rentabilnost — zemljorada.

2. ZAKON GOSPODARSKOG OPTIMUMA

Ipak treba da se naglasi, da korisnost — rentabilnost — nekog seljačkog gospodarstva nije samovoljna stvar. Rentabilnost ovisi posebno o prilikama svakoga seljačkog posjeda. Ona se može povećavati samo do neke

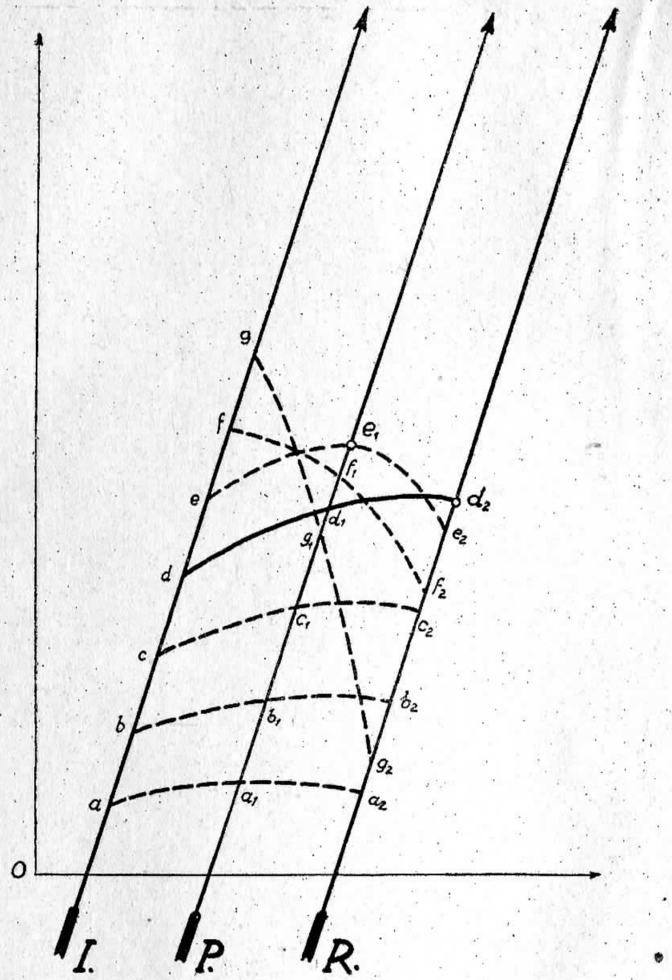
najviše točke prema povećavanju uloženog rada i novca („investicije") u gospodarstvu. Zato kažemo, da će neko seljačko gospodarstvo biti to naprednije („racionalnije") baš po tome, što će proizvodi i rentabilnost gospodarstva jače rasti, nego što se povećao ulagani novac („investicija"). Naučno to kažemo, da se napredak seljačkog gospodarstva pokazuje u tom, što njegov prinos raste progresivno, a ne proporcionalno, prema povećavanju investicije.

Taj porast prinosa (proizvodnje i rentabilnosti) može se međutim povećavati samo do jedne najviše točke, koju točku zovemo „gospodarski optimum". Sve što budemo preko te točke ulagali, ne će nam donositi razmjerno veće koristi; prinos će, što više, stalno opadati, umjesto da raste. Naučno to opet kažemo, da je prinos slabiji nego li razmjeran („proporcionalan") prema investiciji. To je takozvani „zakon opadajućeg prinosa tla" ili „zakon slabijega nego li proporcionalnog prinosa".

Mi ćemo tu važnu pojavu prikazati u crtežu, kakav vidimo na slijedećoj stranici (18.).

U ovoj nam slici prikazuje prva kosa crta uložak rada i kapitala („investiciju" = **I**) u neko seljačko gospodarstvo; druga kosa crta prikazuje nam količinu proizvodnje („produktivnost" = **P**); treća crta označuje čisti prinos („rentabilnost" = **R**).

Ako imamo neko gospodarstvo s investicijom „**a**", to nam ta investicija daje proizvodnju „$\mathbf{a_1}$", odnosno prema proizvodnji i neki čisti prinos „$\mathbf{a_2}$". Međutim vidimo, da je to gospodarstvo obzirom na gospodarstva s investicijama „**b**", „**c**" i „**d**" posve neiskorišteno. Mi pojačanom investicijom „**b**", povećavamo jače, a ne samo razmjerno („proporcionalno") svoju proizvodnju „$\mathbf{b_1}$" i čisti prinos „$\mathbf{b_2}$". Ali niti tom investicijom nije gospodarstvo još posve iskorišćeno. Gospodarstvo biva već bolje iskorišteno investicijom „**c**". Kod investicije „**d**" vidimo, da smo u gospodarstvu postigli najvišu točku čistog prinosa „$\mathbf{d_2}$", koji je prinos prema uloženoj i povećanoj investiciji najjači, a nipošto samo razmjeran („proporcionalan"). To je točka gospodarskog optimuma s obzirom na čisti prinos.

Kod investicije „**e**" zapažamo već, da smo proizvodnju „$\mathbf{e_1}$" uspjeli podići na najvišu točku, ali čisti prinos nije porasao u istom omjeru, što više, on je opao. Naša investicija „**e** — **d**" jest veća, nego što smo dobili na čistom prinosu „$\mathbf{e_2}$ — $\mathbf{d_2}$". Istina, kod investicije „**e**" postigli smo n a j v i š u t o č k u p r o i z v o d n j e („brutto prinos"), ali smo smanjili svoj čisti prinos („netto prinos").

Kod investicije „**f**" vidimo već, da nam se smanjila i proizvodnja „$\mathbf{f_1}$" prema uloženoj investiciji, dok je čisti prinos „$\mathbf{f_2}$" još jače opao.

Ulažemo li još više u gospodarstvo — investicija „**g**", to nam opada još jače i proizvodnja „$\mathbf{g_1}$" i čisti prinos „$\mathbf{g_2}$".

Hoćemo li zato svoj seljački posjed najbolje iskoristovati s obzirom na č i s t i p r i n o s, to će nam najbolje odgovarati količina investicije „**d**". Hoćemo li pak iz svoga gospodarstva izbiti prema investiciji n a j j a č u p r o i z v o d n j u, to ćemo uložiti investiciju „**e**".

Svakako, svi oni seljački posjedi s investicijama „**a**", „**b**" i „**c**" nijesu u navedenim slučajevima dovoljno iskoristovani. Kraj takvih investicija kažemo, da je *gospodarstvo slabo, neracionalno, ekstenzivno i primitivno.*

No neracionalna bi bila isto tako gospodarstva, s obzirom na čisti prinos, i s prevelikim investicijama „**e**", „**f**", „**g**". Tima se posjedima nikako ne bi isplatio niti onaj preveliki broj uposlene radne snage, a niti oni poljodjelski strojevi, a niti one skupe gospodarske zgrade.

Nastaje sad pitanje, o č e m u o v i s i g o s p o d a r s k i o p t i m u m u p o j e d i n o m s e l j a č k o m g o s p o d a r s t v u ?

Gospodarski optimum u prvom redu ovisi o v e l i č i n i p o s j e d a. Nije svejedno, da li posjed ima samo 2 jutra ili 5 jutara ili 10 ili 50 ili 100 jutara. S povećanom površinom posjeda mogu se povećavati i investicije, pa tako šinom posjeda mogu se povećavati i investicije, pa tako i gospodarski optimum. No svako gospodarstvo, bilo koje veličine, mora imati s v o j u n a j v i š u t o č k u i n v e s t i c i j e, iznad koje nam se gospodarstvo prestaje isplaćivati. Prema tome, korisne investicije kod posjeda od 100 jutara bit će na štetu kod posjeda od 50 jutara. Investicije od 50 jutara bit će prava propast za gospodarstvo od 10 jutara, a te opet za gospodarstvo od 5 ili od 2 jutra.

Ali ne ovisi gospodarski optimum samo od veličine posjeda nego i o tom, u čijim se rukama *posjed iste veličine* nalazi. Ako je seljak p o d u z e t n a d u h a, ako je š k o-

2*

lovan, ako znade dobro rasporediti radnu snagu svoje družine, ako u pravo vrijeme sije, žanje, vrši, ako sadi i sije bolje plodine, ako odabire što bolju stoku, koju može bolje prodati, — sve to djeluje, da taj seljak prema drugome, koji je manje poduzetna duha, može na jednako velikoj površini (posjedu) više investirati.

U zasebnim će prilikama gospodarski optimum ovisiti i o tom, da li posjednik ima dovoljno svoje radne družine ili mora tuđu unajmljivati, — da li ima dovoljno gotova novca za vođenje svoga gospodarstva ili ga mora posuđivati u bankama uz visoke kamate.

Kod svih posjeda odlučuje konačno na visinu gospodarskog optimuma povoljno tržište, odnosno njegova blizina. Vrtljar u blizini gradova može deset puta više uložiti, nego seljak podalje od grada, jer će moći prodati sve svoje povrće uz jeftinija i brža prevozna sredstva. Bilo bi zato neracionalno gospodarstvo našega seljaštva, gdje bi ono u najvećoj blizini većih gradova sijalo pšenicu ili kukuruz i držalo pašnjake za nekoliko komada stoke.

Ali isto tako ne možemo reći ni za onoga možda školovanog gospodara (agronoma) ili veleposjednika, da je njegovo gospodarsko racionalno, gdje vidimo, da mu poljodjelski strojevi leže nedovoljno iskorišteni, gdje ima silu družine, koja slabo privređuje, gdje ima možda krava i druge stoke preko broja, a gdje sva ta stoka više pojede i više potroši, nego li što privredi gospodaru.

Ukratko: Jednako je neracionalno gospodarstvo onoga našeg seljaka, koji u svojoj zaostalosti, slaboj seljačkoj izobrazbi, neimaštini oruđa, stoke i novca ne može i ne zna dovoljno iskoristiti svoje seljačko imanje, — kao što je neracionalno gospodarstvo i onoga veleposjednika, koji misli, da će mu zemlja bez ikakvih granica to više donijeti, što više ulaže novca, strojeva i radne snage na svome posjedu.

Promatrajući zato sadašnje nevolje svoga seljaštva moramo otvoreno priznati, da bi tih mnogo manje bilo, kad bi se u gospodarskom životu pazilo na ovaj važan zakon o porastu i padu čistoga prinosa prema količini gospodarskih investicija. Na taj zakon, nažalost, jednako se zaboravlja kod neukih seljaka, kao i kod učenih agronoma i veleposjednika. — Mnogo se griješilo u našem poljodjelstvu, na jednoj strani, nedostatnim i primitivnim iskorištavanjem seljačke imovine, a na drugoj strani željom, kako da se što više pro-

izvodi i postigne što veći prirod upotrebom strojeva, umjetnim gnojenjem, skupo provedenim radovima na odvodnjavanju i navodnjavanju, kupovanjem i neprestanim mijenjanjem vrsta stoke i slično.

Ali nije se griješilo samo kod nas, istina, daleko više s nedostatnog iskorištavanja seljačkoga posjeda nego li s prevelikih investicija. Griješilo se i u drugim državama. I u čisto industrijskim državama išlo se samo za tim, da se u poljodjelstvu makar i uz velike investicije što više proizvodi — naravno uz carinske zaštite i zabrane uvoza jeftinije seljačke robe izvana. U svima državama kao na jagmu nastojala se podići samo seljačka proizvodnja, to jest „brutto prihod", a puštalo se s vida, koliki je kraj toga čisti prinos, kolika je rentabilnost. Poljodjelstvo pretvorilo se pomoću strojeva gotovo u svima državama samo u neku fabrikaciju što veće količine žita i mesa.

Nije se onda čuditi, ako se i našem seljačkom svijetu narivaju od tvornica kojekakvi poljodjelski strojevi „na otplatu" a i na mjenice, a da se ni od koga ne vodi računa o primjeni i iskorištavanju strojeva u tom seljačkom gospodarstvu. Isto tako se preporučaju kojekakva skupa umjetna gnojiva i druge skupe tehničke melioracije, a da se ne vodi računa o mjesnim prilikama zemljišta, o tržnim cijenama, o prometnim sredstvima i slično.

Tu je bio nedostatak i samih naših poljoprivrednih škola, jer su unapređivanje seljačkog gospodarstva proučavale s jednog i unaprijed određenog gledišta, a pustile gotovo posve s vida, da je svako seljačko gospodarstvo po veličini svoga posjeda, po naobrazbi i poduzetničkom duhu seljaka, po količini radne snage i gotova novca, po tržnim i prometnim prilikama za sebe jedna gospodarska jedinica. Nažalost, i mnogi naši agrarni političari, agronomi, a i pisane knjige za unapređivanje poljoprivrede gledale su na iste naočale svako pojedino seljačko gospodarstvo, a bez ikakva proučavanja toga gospodarstva sa svrhom da odrede gospodarski optimum i visinu gospodarskih investicija. Na seljaka se na laku ruku bacala sramota, da mu je gospodarstvo nazadno i primitivno, jer nema strojeva, jer polja ne đubri umjetnim gnojivom i jer ne provodi skupih tehničkih melioracija.

Pa ipak, hvala Bogu, mnogi se i od tih „nenaprednih" seljaka održao u sadašnjim nevoljama, dok su oni tobože „napredni" gospodari posve propali ili moraju sada tražiti od države, da ih zaštiti od teških dugova i propasti.

III. MELIORACIJE U SELJAČKOM GOSPODARSTVU

Bilo bi ipak krivo shvatanje, da je u sadašnjim prilikama bolje prepustiti seljaka njegovu zaostalom i uobičajenom gospodarstvu i da ne treba voditi brige za napredak sela. Upravo u današnja vremena potrebno je našem seljaku, da on sam proučava svoje gospodarstvo i da točno izračunava, čime će najbolje poboljšati svoj seljački život i gdje će privrijediti za pokrivanje svojih novčanih potreba. Svaki naš seljak, a naročito onaj sa srednjim i većim posjedom, treba da prije točno prouči svoje gospodarstvo, nego li se baci u bilo kakve veće investicije u cilju njegova unapređivanja. Danas je došlo i za našeg seljaka odlučno vrijeme, da mora biti ne samo poučen o boljim načinima seljačkog gospodarstva: o tehnički savršenijoj zemljoradnji, o uzgoju bilja, stoke i slično, nego i biti siguran, da li će mu prema povećanom ulošku gotova novca u gospodarstvo jače nego li razmjerno rasti proizvodnja i čisti prinos. Riječju: seljak treba da računa, uz koju će najveću investiciju biti njegovo seljačko gospodarstvo najracionalnije iskoristovano.

Obzirom na različite vrste investicije mora naš seljak dobro prosuditi, da li mu se u pojedinom slučaju isplate bolje „tehničke" ili „kulturalne melioracije".

1. TEHNIČKE MELIORACIJE

Tehničke melioracije su poboljšavanja gospodarstva investicijama gotova novca; one su vezane redovito na nabavu strojeva i umjetnog gnojiva, izgradnju novih gospodarskih zgrada i stanova, provođenje odvodnjavanja i navodnjavanja, nabavu plemenite stoke, zemljišta i slično. Tehničke melioracije iziskuju investicije za izmjenu i povećavanje takozvanog živog i mrtvog inventara.

Po naravi same stvari sve bi te investicije morale seljaku opet u novcu isplaćivati i vraćati zajam, što ga je seljak putem tehničkih melioracija posuđivao svome vlastitom gospodarstvu. Ako su zato seljačkim proizvodima niske cijene, ili ako ih se na tržištu uopće ne traži, to je najveća opasnost za seljaka, koji je načinio takve vrste investicija — možda i na dug, da mu se sada nikako ne će moći isplaćivati sve te tehničke melioracije.

Osobito mora seljak paziti na to, da li će mu se i kako će se isplatiti u gospodarstvu nabava i upotreba strojeva. Ne smijemo naime nikako smetnuti s uma, da je racionalno iskorištavanje stroja posve drukčije u poljoprivredi nego li u industriji. Poljodjelski se strojevi i kod najvećih posjeda mogu upotrebljavati samo kroz neko određeno vrijeme, dok strojevi u industriji služe dnevno kroz čitavu godinu.

Nastaje zato veliko pitanje ne samo kod malih i srednjih seljačkih posjeda nego i kod veleposjeda, da li će nabavljena mašina, a plaćena gotovim novcem, moći svojom kratkotrajnom upotrebom sama sebe isplatiti; — ili će biti bolje, da mjesto nje upotrebljavamo svoje staro oruđe i radnu snagu, koju ćemo samo toliko platiti, koliko je trebamo za obavu posla.

Upotreba strojeva otešćana je u poljodjelstvu i time, što se oni moraju prilagođivati vrsti zemljišta, pa i samoj površini.

No ni to nije sve.

Industrija može, a i mora imati za pogon strojeva kao i za njihove manje popravke svoje stalne stručnjake. U seljačkoj privredi nasuprot nije to nemoguće zahtijevati. Takav stručnjak ne može biti ni sam seljak, a takva se stručnjaka teško nađe samo za neko vrijeme.

Kao što je zato već pogon i upotreba poljodjelskih strojeva po stručnjaku vrlo važno pitanje, tako je još važnije, da se opravci mogu lako izvršivati i da se sastavni pokvareni ili istrošeni dijelovi mogu brzo i jeftino nabaviti. A tu je opet najveća poteškoća baš s obzirom na same poljodjelske strojeve, koji se ne mogu proizvoditi po jednom kalupu — tipu, nego se moraju često već kod same narudžbe prilagođivati gospodarstvu. — Po sebi je jasno, da će onda i popravci mašina, a naročito nadoknade istrošenih i pokvarenih dijelova tražiti toliko gotovih novčanih izdataka, te je veliko pitanje, kako će se takve mašine seljaku isplatiti. A često se događa nevolja u seljačkom gospodarstvu, da se najveći posao mora prekinuti, jer se usred oranja, košnje ili vršenja stroj odjednom pokvario.

Da uzmognu za to poljodjelski strojevi biti seljaku što korisniji, bilo bi potrebno, da se između pojedinih tvornica poljodjelskih strojeva ugovore stalni („normalni") tipovi bar za glavne sastavne dijelove. Bilo bi potrebno, da tvornice na svoj vlastiti trošak šalju svoje putujuće radnike za pregled i za manje popravke strojeva.

Svaki se seljak izlaže najvećim gubicima baš kod nabave strojeva, ako nema jeftinog stručnog osoblja za njihov pogon i za potrebne popravke.

Uostalom, upotreba poljoprivrednog stroja rijetko će se moći isplatiti samo jednom seljaku. Taj se može lakše isplatiti kod zajedničke upotrebe od više seljačkih gospodara ili na kakvom većem posjedu. No i kod zajedničke upotrebe nastaje važno pitanje, da li će takav stroj naručiti jedan bolji seljak i davati ga na upotrebu uz odštetu drugim seljacima; — ili će biti bolje, da takav stroj nabavi kakvo stručno lice, koje i nije možda seljak, ali koje će u seljačkoj privredi samo obavljati mjesto seljaka pogon uz odštetu u dijelu priroda ili u novcu; — ili će konačno posebne vrste seljačkih zadruga držati poljodjelske strojeve sa svojim stručnim osobljem, te će se zadrugari njima moći naizmjence služiti u svome gospodarstvu. Takvom zadrugarskom upotrebom stroja moći će i malo seljačko gospodarstvo brzo i jeftino obavljati poslove, za koje bi inače trebalo brojnu radnu snagu, ili bi uopće bilo u nemogućnosti, da posao na vrijeme dobro obavi. Upotreba zato strojeva na selu bit će redovito vezana uz razvoj samog zadrugarstva.

Ali nastaje pitanje za seljaka, kako će on sam izračunati, da li mu se bolje isplati zemljorad s onom njegovom možda i nedovoljno iskorištenom radnom snagom ili mu se bolje isplati nabava i rad stroja? Da li je rentabilnost stroja veća nego li plaćanje radničkih nadnica i držanje većeg broja tegleće stoke?

Takve račune sigurno nije uvijek sposoban seljak sam da obavi, a još manje smije uzimati stroj samo za pokus. Poslove izračunavanja rentabilnosti stroja mogle bi, a i morale bi, obavljati jedino pokusne i kontrolne stanice ili veliki posjedi sa svojim stručnim činovništvom. Seljaštvo bi moralo zato dobivati besplatne upute i savjete baš od svojih najbližih pokusnih i kontrolnih stanica, koje će na temelju seljakovih podataka moći približno izračunati korisnost stroja za svako pojedino seljačko gospodarstvo.

Mi naglašujemo: I kontrolne stanice moći će odrediti tek približno korisnost stroja za pojedinačno gospodarstvo, jer je i kraj najboljega knjigovodstva najteža kontrola nad rentabilnošću mašina. Često zato ne će moći ustanoviti rentabilnosti ni same kontrolne stanice bez suradnje seljačkih zadruga i zastupnika samih tvornica.

2. KULTURNE MELIORACIJE

Posve su druge naravi investicije za takozvane kulturalne melioracije. One se nalaze u tom, da seljak boljim i većim iskorištavanjem radne snage svoje družine i svoje stoke unapređuje svoje gospodarstvo ondje i na onakav način, gdje se traži najmanje gotova novca. U istom će cilju seljak odabirati onakve vrste usjeva, koji će najbolje odgovarati položaju, vremenskim prilikama te kemičkim sastavinama samoga tla. Upotreba će i poljodjelskih strojeva biti to rentabilnija, što će usjevi biti tako razdijeljeni, da će samo u velikoj potražnji radne snage moći strojevi zamijeniti ručni rad.

Kulturalne melioracije ne će se zadržavati samo kod odabiranja boljih vrsta usjeva. One su sastavni dio rada cjelokupne uprave seljačkog gospodarstva. Ako tako seljak nema dovoljno stajskog gnoja, umjesto da odmah kupuje uz gotov novac umjetno gnojivo, nastojat će, da sabire što više stajskog gnojiva boljim uređenjem đubrišta i skupljanjem gnojnice, te ništa ne ode u kvar. Možda će moći povećati količinu gnojiva češćim izmjenjivanjem stelje i slame ispod stoke, slaganjem gnoja u rpu i češćim polijevanjem gnojnicom, umjesto da đubre leži rastepeno i da se suši na širokom prostoru. U nedostatku stajskih gnojiva napredan će seljak nastojati, da jednolično ne iscrpljuje tlo istim usjevima. Naročito će popravljati tlo sijanjem repe i usjeva-lepirača, koje će po sebi sabirati i ostavljati zemlji dušičnu hranu za druge biljke.

Isto tako ako seljak vidi, da mu jedna vrsta stoke ne nosi prave koristi, bilo bi nerazborito, da ostane navijek kod iste vrste. Neka nastoji, da prodajom stare, a kupnjom druge, makar i mlađe stoke, pribavi bolje i korisnije vrste. To osobito vrijedi kod krava, čija rentabilnost mnogo ovisi o tome, da li su muzare, da li su plodne, da li se njihova vrsta traži za dalji rasplod, a ne samo za meso.

Isto vrijedi za sjeme žitarica. Čemu sijati zrno izrođeno, sitno, snijetljivo, puno trave i korova? Ako se ne da pročistiti, neka se izmijeni za bolje vrste sjemenja, od kojih će seljak dobivati bolji plod, a i prema boljim cijenama tržišta.

Čemu držati pojedina zemljišta u najvećoj blizini kuće prazna, neograđena, zarasla svakojakom bujadi, ili sijati na njima usjeve, koji traže najmanje radne snage? Zašto da nam leži neiskorištena radna snaga, zašto da i sami nekorisno badavandžimo, selom obilazimo i pola dana cijelom

selu najprije pripovijedamo, što ćemo sutra raditi?... Zašto da nam se oko kuće drže prave baruštine, koje okužuju zrak, stvaraju legla komaraca, a često stvaraju i zarazne bolesti kod stoke i peradi. Jadnog li kućegazde i kućedomaćice, koji drže te baruštine samo za to, da svojoj stoci i peradi ne moraju pribavljati svježe vode za napitak! Zašto da ne nađemo vremena, da te baruštine ili zasipamo ili im načinimo odvoda?

Zašto da nam tik pred kućnim vratima leže naslage blata, stajskog đubra i prave močvare, te nam je gotovo nemoguće iz kuće izaći? Zar bi nas mnogo stajalo, da navezemo pijeska, ako već ne možemo uzidati kamenom ili ciglom staze do zdenca, do staja i do gospodarskih zgrada? Pa ako cijelo selo ne će, izgradimo barem mi pred svojom kućom duž ceste hodnik nasipan šljunkom ili uzidan kamenom ili ciglom!...

Zašto da nam i oko kuće raste kojekakvo nekorisno drveće i živice, umjesto da uzgojimo red plemenitih voćaka, koje će nam dati ne samo plod nego i ugodnu hladovinu za nedjeljni odmor? Zašto da time propustimo sami sebi lijepi prirod voća, a i ugodno odmaralište za oko, te nam djeca nijesu željna tuđe jabuke, a niti mi sami, kad u zimi udare one oluje i mećave i kad nam snijeg ovije naše voćnjake bijelom haljinom?

Zašto da i na svojim potkućnicama sijemo žitarice, umjesto da ih pretvorimo u voćnjake ili zasijemo zelenom travom, djetelinom ili repom za stočnu hranu?

Zašto da i drukčije ne uredimo radom svoj dom što ugodnijim, da i mi sami, a i stranci nađu u njemu uvijek red i čistoću?

Čemu, primjerice, da nam i oko naših kuća stoje napola razrušeni svinjci i kokošinjci? — Zašto da za svoja goveda i konje ne uredimo boljih staja, te stoka ne mora ležati u svojem vlastitom blatu? — Zašto da nam leži gospodarsko oruđe razbacano kojekuda po cijelom dvorištu, a onda kad ga trebamo, ili ga nema ili je neuporabivo? — Zašto svako oruđe nema svoga stalnog mjesta, da ga odmah nađemo, kad nam ustreba; zašto ga odmah onamo ne spravimo, kad njime posao obavimo? Pomislimo samo, koliko nam propadne nepotrebno seljačkog oruđa, što leži na kiši, u blatu, a možda i preko cijele zime pod snijegom?...

Zar se i za sve to traži od seljaka mnogo novaca? Nipošto! Traži se radne snage, traži se volje za rad, red i čistoću.

Zašto onda da se sami tužimo, da nam je selo pusto, kad ga nikakvim zelenilom, nikakvom čistoćom, nikakvim redom ne znademo ukrasiti ne samo poradi neke vanjske ljepote, nego i poradi svoje naprednije privrede.

Zašto počesto nemarom dajemo, da nam propada utaman i naš gotovi prirod? Mi dajemo, da nam dozrelo voće pada i trune pod deblom, da se njime hrane svinje uz malu svoju korist, umjesto da ga stavimo na hladnija mjesta, da nam se sačuva do zime, ili umjesto da ga sušimo na suncu, te nam bude krepkom hranom u zimi, ili da ga ukuhamo, te uzmognemo svome bolesniku pružiti nešto, što će mu biti i hranom i osvježavanjem cijeloga tijela.

Koliko se mučimo i kod svojih vinograda obrezivanjem, okapanjem, vezanjem, poprskavanjem?. Trošimo u nj i gotovi novac, a onda, kad jedva počne dozrijevati, ne dajemo, da obvlada slador grozdove, nego ih beremo još poluzelene. Dobivamo tako nedozrio mošt, koji nam ne će pravo ni provreti, a još manje dati dobro vino. A i taj mošt stavljamo još onda u pljesnivu, neprozračenu i neočišćenu bučad. Kako ćemo stoga i uza svu svoju muku dobiti dobro vino za vlastiti napitak, a ustreba li nam koji dinar, i za prodaju? Nije čudo, da onda moramo gotovo u bescijenu prodavati i tu svoju muku, jer za bolju potrošnju uistinu malo vrijedi. A kako će istom takvom robom naš seljak moći izaći na vanjska tržišta, da postigne ondje što bolje cijene?...

Iz svega vidimo, da sve vrste kulturalnih melioracija nijesu na štetu ni za jedan seljački posjed — ni za onaj patuljasti, ni za onaj mali, a ni za onaj srednji.

Vidimo ujedno, da je baš na polju tih melioracija samom seljaštvu još u mnogome otvoren put, kako da unapređuje svoje gospodarstvo i bez velikih novčanih izdataka: što boljom upotrebom radne snage, prilagođivanjem svoje privrede vremenskim i terenskim prilikama, izborom što boljih vrsta usjeva prema jačem rodu i cijenama, izborom i odgajanjem bolje stoke na mlijeku, mesu, plodnosti i radnoj snazi, uređenjem okoliša seljačkoga doma nasadama voćaka i vinograda za dobivanje što boljih vrsta ploda kako za vlastitu upotrebu tako i za potrebe tržišta.

Za unadređivanje seljačkog gospodarstva baš na području kulturalnih melioracija prijeko su potrebne seljaku p o k u s n e i k o n t r o l n e s t a n i c e i u z o r n a g o s p o d a r s t v a.

Kontrolne i pokusne stanice kao i uzorna imanja moći će jedina prema vremenskim i terenskim prilikama istraživati najbolje vrste bilja, stoke, upotrebu umjetnog gnojiva, sadnica za vinograde i voćnjake. Takvi pokusi i kontrole treba da su rađeni pod vodstvom akademski obrazovanih i stručno specijaliziranih agronoma, a ne ljudi, koji se nametnuše državi kao krpelj, a narodu seljačkom kao izmet i pokora.

U pojedinačnim slučajevima moći će takve pokuse po uputama vlasti izvoditi i školovani jači gospodari na svojim privatnim posjedima uz naknadu nastalih šteta („uzorna dobra").

Da pokusne i kontrolne stanice uzmognu što uspješnije provoditi svoju zadaću, ne bi smjele svoje djelovanje proteći odmah na sve poljodjelske grane. U jednom će kraju biti od veće potrebe pokusna i kontrolna stanica za unapređivanje vinogradarstva i pivničarstva, a u drugom za unapređivanje voćarstva, odnosno stočarstva, mljekarstva, povrtljarstva, žitarica, industrijskih biljki. A možda i ne će biti od potrebe, da svaka pokusna stanica bude trajno ograničena samo na jednu proizvodnu granu. Nakon što se pokusima utvrdila sigurna rentabilnost i povoljni uspjesi jedne privredne grane i nakon što su te povoljne uspjehe već primijenili seljaci u svome gospodarstvu, moći će pokusna i kontrolna stanica prijeći na istraživanje drugih privrednih grana.

Između samih kontrolnih stanica moći će biti provedena najuža suradnja, te će se povoljni ili nepovoljni uspjesi međusobno saopćavati i unositi u knjige.[1])

Unapređivanje seljačkog gospodarstva nije završeno ni istraživanjima pokusnih i kontrolnih stanica. Sada istom dolazi najteži posao, kako da se utvrđena temeljna načela racionalizacije — napose na područjima tehničkih i kulturalnih melioracija — privedu u život na seljačkim posjedima prema njihovu „gospodarskom optimumu". U tom će pogledu mnogo pripomoći novi napredni i pothvatni duh samog seljaštva kao i seljačkih zadruga.

[1]) Čitaj o toj stvari našu knjigu „D i l j e m s e l a" str. 108.—110.

IV. POVEZIVANJE PRIVREDNIH GRANA

U ocjeni rentabilnosti u seljačkom gospodarstvu ne smiju se pronatrati, a ni razvijati odvojeno pojedine grane. Sve grane seljačke privrede treba da se međusobno povezuju i da čine sastavne dijelove cjelokupnog seljačkog gospodarstva. Korisnost jedne grane treba prosuđivati u vezi sa sastavnom svojom najbližom granom. Primjerice, rentabilnost livada, djetelišta, repišta, pašnjaka treba povezivati s većim ili manjim brojem stoke; rentabilnost stoke s njezinom cijenom kao i s cijenom svih stočnih proizvoda ili korisnošću u radu. Pojedine grane morat će se isto tako međusobno popunjavati, pa što više uvoditi manje korisne grane, da se poveća korisnost drugih grana. Uzmimo, da sijanje žitarica ne će biti seljaku uvijek rentabilno, ali će on morati zadržati i sijanje žitarica ne samo poradi domaće potrošnje, nego da sva polja budu zasijana, da se iskoristi snaga stoke, da se pribavi što više stajskoga gnoja, da se provede što bolja upotreba radne snage cijele družine tokom cijele godine.

Za naše seljačke prilike bit će od najveće važnosti, da se seljačko gospodarstvo uredi možda i s manje rentabilnim granama, ali u cilju što bolje i trajnije upotrebe radne snage kroz sve jesenske i zimske mjesece. Bit će stoga od velike koristi za gospodarstvo, iako od manje koristi za tržište, da se uvađaju različite vrste k u ć n i h o b r t a, koji su negda u našem seljačkom narodu i te kako cvali. Od velike će koristi naročito biti za seljačko gospodarstvo kućna tekstilna industrija.

Uopće, u seljačkom gospodarstvu, hoće li biti napredno, mora se ići za tim, da se sva proizvodna sredstva i sva radna snaga ljudi i stoke što bolje i što razmjernije iskoristi; između visoke i niske potražnje radne snage mora se naći neka prosječna srednja upotreba. Istina, prirodni će uvjeti uvijek djelovati, da će kraj i najbolje organizacije rada na seljačkom posjedu postojati velike razlike ljeti i zimi u upotrebi radne snage.

Za što bolje unapređivanje i povezivanje seljačkoga gospodarstva bit će napokon važno, da se u svakom seljaku izgradi duh pothvatljivosti — d u h p o d u z e t n i k a. Seljak mora predviđati budući razvoj u svome gospodarstvu; mora predviđati dobru ili lošu godinu; mora predvidjeti dobro ili loše vrijeme; mora predvidjeti porast

ili pad cijena svojoj robi. I u poljoprivredi kao i u industriji postoji valovito gibanje cijena. A rentabilnost seljačkog gospodarstva ovisit će počesto baš o tome, da li će seljak znati pogoditi budući razvoj tržišta i prema njemu povećati ili smanjiti svoju proizvodnju. Znati pak pogoditi budući razvoj znači izbjeći mnogim nevoljama i gubicima u gospodarstvu, znači uklanjati krize iz svoga gospodarstva, a održavati stalnost u rentabilnosti.

Mi smo, istina, daleko od toga, da bismo za svoju poljoprivredu imali posebne urede i zavode, koji bi na temelju dojakošnjeg kretanja seljačke proizvodnje i dojakošnjih njihovih cijena znali za budućnost određivati njihovo kretanje. No kako se cijene seljačkih proizvoda kreću baš na svjetskim tržištima po određenim vrstama („tipovima"), ne će možda ni za našu skoru budućnost biti nemoguće osnovati takve urede i zavode.

* * *

Nakon svega ovoga, što je rečeno, mogli bismo zaključiti, da baš u današnja vremena moramo seljaštvu i njegovoj proizvodnji posvetiti svu pažnju u svijesti i spoznaji: Svi će drugi staleži lako izaći iz s v o j i h gospodarskih nevolja, čim iz njih izađe prvi seljak.

Čitava privreda hrvatskog naroda počiva na seljaku. To se može smiono utvrditi ne iz razloga, da se seljaštvu laska i da se lijepim riječima stiče njegova ljubav, nego da se utvrdi i naglasi činjenica, što je pokazuju jasno brojke vanjske trgovine u našoj državi. Po tim je brojkama („statistici") bio naš seljak sa svojim seljačkim proizvodima najjači izvoznik, ako ne izravni a ono neizravni. Istodobno, seljak je i jaki potrošač industrijske robe, proizvađane u zemlji i uvažane iz inozemstva.

No baš u sadašnjoj seljačkoj krizi, gdje većina država zatvara našem seljaku izvoz njegove robe, moramo nastojati, da svoju vanjsku privrednu politiku uredimo na što veću korist svoje poljoprivrede. Time se ne misli, da moramo voditi rat protiv industrije. Baš obratno, opći plan naše gospodarske politike mora ići upravo za tim, kako da p o d i g n e m o i n d u s t r i j u, da uzmognemo uposliti što više neuposlene radne snage sa sela, a onda i da stvorimo svoje što jače unutrašnje potrošačko tržište. N a š a ć e s e p o l j o p r i v r e d a n a j b o l j e r a z v i j a t i s r a z v o j e m d o m a ć e i n d u s t r i j e.

Razvoj industrije ne smije ipak biti na račun potrošača. Ne smije biti, da mi za volju par nesposobnih i povlaštenih industrijalaca udaramo teške carine na uvoznu robu, koja je seljaštvu cijele države od prijeke potrebe. Time uništavamo sami sebe, a da pravoj industriji ne dajemo ipak mogućnosti za potreban razvoj.

Povezanost industrije s poljodjelstvom bit će najčvršća, kad se naša industrija bude u glavnom vezala na sirovine, što joj poljodjelstvo pruža. S druge strane treba da se proizvode samo takve vrste industrijske robe i uz takve cijene, da naš seljak uzmogne biti što jači potrošač.

Takvom suradnjom i povezanošću industrije i poljoprivrede stvaramo r a v n o t e ž u i z m e đ u d o m a ć e p r o i z v o d n j e i p o t r o š n j e. Time pak činimo sami sebe sve neovisnijima od uvoza inozemne robe, a izvoza svojih poljodjelskih proizvoda na vanjska tržišta.

Nemojmo zato očekivati, da će našim seljacima izvana doći kakva pomoć! A ako dođe, dobro nam došla!

Mi si moramo danas biti svijesni:

a) da sve industrijske države nastoje na najmanju mjeru svesti uvoz seljačkih proizvoda, a osobito onih, koji se smatraju, da nijesu prijeko potrebni pučanstvu (vino, voće, živad, svježe meso i slično);

b) da sve države nastoje pošto poto povećati svoju vlastitu seljačku proizvodnju;

c) da na međunarodnim tržištima odlučuje najniža cijena što bolje robe; — i

d) da se uvozom industrijske robe uz visoke zaštitne carine roba za naše potrošače sve više poskupljuje, dok se na drugoj strani jakom konkurencijom strane poljoprivredne robe potiskuju sve više cijene svima našim seljačkim proizvodima.

S m j e r n i c e su zato jasne z a n a š u s e l j a č k u p o l i t i k u, hoćemo li održati rentabilnost seljačkoj proizvodnji na stranim i domaćim tržištima:

1. *smanjivati troškove proizvodnji* seljačke robe do najniže granice primjenom osobito kulturalnih melioracija;

2. *povećavati svoju seljačku proizvodnju*, a da istosmjerno ne povećavamo njezinih proizvodnih troškova;

3. *usavršavati sve vrste seljačkih proizvoda*, kako da uz iste proizvodne troškove postignemo što bolje cijene;

4. urediti tako svoju *carinsku politiku*, da njome ne činimo zapreka rentabilnosti seljačkoj proizvodnji;

5. urediti svoju *financijsku politiku* tako, da seljačko poresko opterećenje bude odgovaralo čistom prinosu poljodjelstva;

6. urediti tako svoju *prosvjetnu politiku* na selu, te u produžnim osnovnim školama stvorimo u svakom selu *svoju narodnu školu za seljačko gospodarstvo*;

7. *organizovati svoje seljaštvo* tako, da preko seljačkih gospodarskih zadruga, staleških i prosvjetnih društava, seljačkih komora stvorimo jaku seljačku kulu za obranu i promicanje seljačkih interesa.

Ali sve ove mjere, naglašujemo i na ovom mjestu, ostat će bez većih uspjeha, ako svojim posebnim s e l j a č k i m z a k o n o d a v s t v o m ne osiguramo svakom seljaku njegova seljačkog doma, ako taj dom i za budućnost ne obranimo od prekomjernih dioba, od stvaranja sitnih a nesposobnih seljačkih posjeda...

JAVNE VLASTI I SELJAČKO GOSPODARSTVO

I. — Povijesni razvoj slobode u seljačkom radu

II. — Opće javne mjere oko unapređivanja seljačkoga gospodarstva

III. — Zakon o unapređivanju poljoprivrede.

„Sav narod mora poznati cilj svoje p o l i t i k e, ali zato treba izvući iz naših polja, gora, rijeka i mora blago, da se narod nahrani, da ojača; tad će on osviješten i ponosan smjelo i samosvijesno pogledati u oči svome takmacu i uspješno s razumijevanjem odolijevati njegovoj najezdi.

Ovako je prosjak, kojega nitko ne uvažuje, a sam sebe osjeća najbjednijim stvorom na zemlji... Siromaha čovjeka nitko ne uvažuje, a u trajnom ponižavanju otupe mu, ili skroz zamru, svi nježniji osjećaji."

VJENCESLAV NOVAK: ZAPREKE

Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1905., str. 298. i 299.

Radom u polju, uzgajanjem stoke, odabiranjem usjeva, obrađivanjem tla upoznalo je samo seljaštvo neke putove, kako da poboljša i unaprijedi svoje gospodarstvo. Na temelju tako več samog iskustva u seljačkom gospodarstvu utvrdila se i prenosila od oca na sina izvjesna n a č e l a gospodarskog rada. Ta načela nazivamo u nauci „g o s p o d a r s k i z a k o n i."

Kao što je lako shvatljivo, nijesu to nikakvi z a k o n i, što su ih ljudi svojom voljom stvorili i na koje je državna moć obvezala seljake, da se po njima moraju ravnati u svome gospodarstvu. Te z a k o n e, ili bolje rekavši, ta n a č e l a g o s p o d a r s k o g ž i v o t a stvorio je sam gospodarski život iz sebe. Čovjeku je pak bilo na volju prepušteno, da se u svome gospodarstvu po njima ravna ili ne. Naravski, što će tko biti marljiviji i razumniji gospodar, to će ih se taj više držati, a što će tko biti nemarniji, to će i nemarnije gospodariti na svoju vlastitu štetu.

Po tim „gospodarskim zakonima" obrađivao je nekoč svaki seljak svoju zemlju. A u dobrom dijelu vode ga ta načela u njegovu radu i danas.

Međutim pored tih općih načela seljačkog gospodarenja ima seljak danas svu silu p i s a n i h z a k o n a, p r o p i s a i u r e d a b a, kojima se vodi i uređuje seljačko gospodarstvo. Ti zakoni i te uredbe nijesu više slobodna načela iz gospodarskog života i rada, nego su ih stvorila zakonodavna tijela, odnosno izdale upravne vlasti.

Ukratko, došla je sad državna vlast, koja je seljaku počela svojim zakonima i naredbama p o m a g a t i u njegovu gospodarstvu, ili mu i p r o p i s i v a t i, kako ima gospodariti, ili mu je konačno u z e l a s v u z e m l j u, da je ona sama obrađuje pod upravom državnih činovnika; nekadašnjeg pak slobodnog seljaka učinila je običnim radnikom državne i društvene zemlje.

Učimo li zato povijest seljačkog gospodarstva, to vidimo, kako seljaštvo od nekadašnje svoje s l o b o d e i p r e p u š t e n o s t i samome sebi prelazi pomalo u sve veću o v i s n o s t o d d r ž a v e. Što više, seljaštvo sad i samo traži od države kojekakve zakone i uredbe, kojima bi se imalo unapređivati njegovo gospodarstvo. Ali kao što je ona nekadašnja s l o b o d a imala svojih dobrih i loših strana, tako ima sad i ovo m i j e š a n j e d r ž a v e („intervencija") u seljački rad svojih dobrih i loših strana.

Da bolje shvatimo sve ove dobre i loše strane, mi ćemo baciti letimični pogled u povijest:

I. POVIJESNI RAZVOJ SLOBODE U SELJAČKOM RADU

Kako je već rečeno, seljačko je gospodarstvo bilo nekoč gotovo kod svih naroda prepušteno samome sebi. Seljak je uređivao svoje gospodarstvo prema svome zdravom razumu, prema pouci redovito samo od svojih starijih i svojih suseljana. Od vanjskih je utjecaja na seljačko gospodarstvo bila još najmoćnija sama p r i r o d a: vrsta i plodnost zemlje, klima hladnija ili toplija, količina vode i množina kiša, gustoća seljačkog pučanstva, mogućnost ishrane domaće stoke, rast žitarica, šume, a onda konačno i sigurnost od provale neprijatelja, od naglih poplava i drugih vremenskih nepogoda.

Takav život seljaka, prepuštenoga samom sebi, nalazi se još i danas kod naroda središnje Afrike, Azije i Amerike, ukratko kod naroda, koji malo ili nimalo poznavaju kakve državne vlasti.

Međutim i kod naroda, koji su poznavali uređenu državu, nije se počesto odmah državna vlast pačala u seljačku privredu. Seljaci su jedino davali državi u krvi, u novcu i u dijelu svojih priroda, što je država od njih tražila u ime daća i poreza za vođenje državnih poslova i za osiguranje državnih granica. Za što drugo državna se vlast nije brinula. Svaki je seljak gospodario unutar svoga seljačkog doma i posjeda, kako je znao, mogao i htio. Država se nije pačala, da se seljaku bilo u čem pomogne, ali mu nije ni branila, da sve sam uređuje i privređuje, kako može i kako najbolje zna.

Takve slobode u seljačkom radu i životu nije ipak bilo u svima državama. Već u najstarije vrijeme određivale su pojedine javne vlasti (državne, općinske, pa i pojedine javne osobe — „zemaljski gospodari") način seljačkog posjedovanja i vlasništva na zemlju i kuću. Bili su uređeni odnosi seljaka prema drugim staležima, što više, bio je zabranjen prelaz seljaštva u druge staleže. U pojedinim je čak državama postajao točno zatvoreni red ljudi — posebna klasa i kasta, koji su smjeli i koji su morali bilo kao robovi bilo kao klase baviti se isključivo samo poljskim radom. Sam pak način gospodarenja bio je i kod tih država i naroda prepušten znanju i iskustvu zemljoradnika.

Iako feudalni sistem Srednjega i Novoga Vijeka u Evropi nije promatrao seljaštvo kao zasebnu kastu, kako je to bilo kod istočnjačkih država, ipak je po kmetstvu bio zatvoren krug ljudi, koji su se bavili isključivo poljodjelstvom.

Pokret novovjekih evropskih država pod imenom „merkantilizam" uveo je i te kakvo strogo uređivanje trgovine i industrije putem državnih vlasti, ali je ostavio po strani poljodjelstvo. Tome se pokretu zato prigovaralo, da je razvijao sve druge grane privrede i na štetu poljodjelstva, a ne samo da nije za nj vodio nikakve brige. Radi zabrana izvoza seljačke robe u inozemstvo, odnosno radi slobode uvoza svih životnih namirnica morali su seljaci pošto poto prodavati u tuzemstvu svoje seljačke proizvode.

Preokret u državnoj politici spram poljodjelstva nastaje ponešto u 18. stoljeću pod imenom „fiziokratizma". P o f i z i o k r a t i m a b i l a b i j e d i n o p o l j o p r i v r e d a „p r o d u k t i v n a". Zato je za državu od najveće važnosti zdrav seljački stalež: „Bogat seljak — bogata država, siromašan seljak — siromašna država."

Međutim po načelima fiziokrata, da se država nema pačati u seljačko gospodarstvo, ostao je seljački rad izvan svakoga izravnog uplitanja („intervencije") državne vlasti.

To načelo neuplitanja bilo je još jače naglašeno po nauci gospodarskih slobodaraca u 18. i 19. stoljeću — po nauci t. zv. gospodarskog liberalizma. U pokretima i revolucijama, a sve u duhu te slobodarske nauke, oslobodio se seljak svih stega i veza svoga nekadašnjeg kmetstva prema svome „zemaljskom gospodaru". Po slobodarskim načelima postaje svaki seljak posve slobodan u svome gospodarstvu; on može otad birati zvanje, koje hoće, može da obrađuje zemlju kao svoje isključivo vlasništvo u duhu rimskog prava („građanskih zakonika"), kako hoće; može je po volji zaduživati i prodati u cijelosti ili u česti, komu hoće. Seljak prestaje biti vezan ne samo na svoga „zemaljskog gospodara" nego i na samu zemlju — na svoje isključivo lično vlasništvo („samovlasništvo").

Pokazalo se međutim ubrzo, da ta potpuna seljakova sloboda na seljačkom posjedu nema opravdanja. Seljak pojedinačno nije svojim radom stvorio seljačke imovine, nego ju je redovito baštinio od svojih seljačkih pređa. Pojedinačno seljak i ne obrađuje svoga seljačkog posjeda, nego u najužoj zajednici sa svojom ženom i sa svojom podraslijom djecom. — Kakvo onda ima seljak opravdanje, da smije uništiti imovinu svojih pređa i svoje vlastite obitelji? — Prirodno je da je seljačka imovina skupno vlasništvo one seljačke obitelji, koja skupno obrađuje seljački posjed. Seljak — otac obitelji po prirodnom redu može biti samo upravitelj svoje obiteljske imovine, a nipošto njezin samovlasnik u duhu građanskih zakonika.

A upravo takvo skupno obiteljsko vlasništvo bilo je od pamtivijeka na snazi kod našega hrvatskog seljaštva. Ono se uzdržalo i do naših dana pod radnom i obiteljskom ustanovom kućnih zadruga.

Bilo bi zato prirodno, da je zakonodavac 19. stoljeća pravna načela tih naših kućnih zadruga o skupnoj obiteljskoj imovini obvezatno kod nas proširio na sve seljačke posjede bez obzira na broj družine u seljačkom domu. Međutim se naš slobodarski zakonodavac upleo u uređivanje pravnih odnosa seljačkoga doma baš u protivnom pravcu. Svojim je zakonima i naređenjima počeo upravo razdirati kućnu zadrugu pod vidom oslobađanja svakog pojedinca ne samo od feudalnog gospodara nego i od kućegospodara.

Takvo miješanje države u slobodarskom smjeru imalo je najstrašnijih posljedica za hrvatsko seljaštvo. Jake one kućne zadruge počele su se naglo rasipavati. Sad je trebalo svakom seljaku - samovlasniku izgraditi vlastitu kućicu. Trebalo mu je nabaviti vlastito oruđe za obrađivanje malog seljačkog posjeda. Trebalo mu je i sprežne stoke. A odakle sve to? Dok je nekoč u kućnoj zadruzi mogao seljak čitav svoj posjed obraditi sa dva para volova ili konja, odakle će sad onih pet ili šest novih sitnih dionika-samovlasnika smoći svaki za sebe samo par volova?...

I tako je sama državna vlast u Hrvatskoj i Slavoniji upravo svojim zakonodavstvom i svojim upravnim propisima razdirala prirodne seljačke radne zajednice — kućne zadruge. Pokazalo se međutim, da je uskoro ta ista vlast morala popravljati i krpariti ono, što je prije sama razdirala. To je naročito učinila Zakonom o kućnim zadrugama od 9. svibnja 1889.

II. OPĆE JAVNE MJERE OKO UNAPREĐIVANJA SELJAČKOGA GOSPODARSTVA

Država se međutim nije zadržala samo kod zakona o kućnim zadrugama. Ona je donijela i druge zakone i uredbe o upravi i vlasništvu šumskih posjeda, o pravima služnosti („servitutima") u šumama i pašnjacima jednako za područje banske uprave kao i za područje bivše Vojne Krajine (8. lipnja 1871.) Od skupnih šuma i pašnjaka stvorile su se urbarske, krajiške i imovne općine na osnovu zakona od 15. lipnja 1873. Kasniji je u tom pogledu temeljni Zakon o zemljišnim zajednicama od 25. travnja 1894.

Država hoće posebnim zakonodavstvom pod imenom „komasacije" nanovo skupljati i sabirati razbacane čestice seljačkog posjeda. Krajevi, koji potpadaju pod austrijsko zakonodavstvo, proveli su to posebnim svojim zemaljskim zakonima na osnovu temeljnog („okvirnog") državnog zakona od 7. lipnja 1883. Hrvatska i Slavonija stvara u tom pogledu svoj posebni zakon o komasaciji od 22. lipnja 1902., dok za Vojvodinu vrijede zakonski članci VII. i XXXIX. iz godine 1908. — O tom zakonodavstvu imat ćemo prilike još govoriti u posebnom poglavlju.

U našoj državi koncem 19. i početkom 20. stoljeća pojavljuje se općenito sve više težnja oko zakonskog i upravnog unapređivanja poljodjelstva. Država smatra sad upravo svojom dužnošću, da propisima — „intervencijom" — pomaže seljaštvo, da utvrđuje seljački posjed zaštitom od naplava, da ga kanalima isušava i natapa. U tom pravcu postoji za Hrvatsku i Slavoniju z a k o n o v o d n o m p r a v u od 31. prosinca 1891., odnosno članak XXIII. iz godine 1885. ugarsko-hrvatskog sabora o vodnom pravu, koji u cijelosti vrijedi za područje Vojvodine. Jedan i drugi zakon oslanja se na austrijsko zakonodavstvo od 30. svibnja 1869., odnosno od 30. lipnja 1884. Te temeljne zakone nadopunja još kasniji zakon od 6. srpnja 1896. u podjeljivanju zajmova seljacima za poboljšanje njihovih posjeda. Svi ti austrijski zakoni vrijede i danas za Dalmaciju i Sloveniju.

Zaštita i proširivanje seljačkog posjeda putem z a k o n a o v o d n o m p r a v u lijepo se nadopunjuje zakonima i upravnim propisima o zaštiti šuma, a naročito o pošumljavanju goleti i krša, što vrijedi osobito za naše primorske krajeve.

Temeljne ove zakone upotpunjavali su i sitni zakoni o zaštiti sjemena, poljskih usjeva i od štetočina, pa onda zakoni i naredbe o zaštiti stoke od zaraznih bolesti. Novije je zakonodavstvo u tom pogledu pošlo još i dalje svojim zakonima o o b v e z a t n o m o s i g u r a n j u o d t u č e, o veterinarskom pregledu i liječenju stoke, o nadzoru cjepiva protiv stočnih zaraza i slično.

Među mjere, kojima država unapređuje poljodjelstvo, ubraja se i ono njezino nastojanje, gdje se daju seljaku raznovrsne pomoći u cilju podizanja napredne i bolje proizvodnje. Amo bi mogli ubrojiti podiobu posebnih vrsta sjemena, podiobu voćnih i loznih sadnica, nabavu probirne i rasplodne stoke (bikova, nerasta, ždrijebaca, ovnova), nabavu poljodjelskih strojeva, da se seljaci priuče na što bolji način poljodjelskog rada i da upoznadu što bolja sredstva napredne proizvodnje.

Da se ogleda živi rad seljaštva, da se podigne seljački ponos nad uspjehom naprednijeg gospodarenja, a i da se naprednije probojno („pionirsko") nastojanje vidljivo nagradi, država priređuje izložbe i sajmove uzorne stoke, uzornih vina, žitarica; država daje izravne svoje pomoći seljacima, koji su voljni prema uputama kotarskih činovnika - stručnjaka urediti svoj seljački posjed kao uzorno

seljačko gospodarstvo; država konačno daje posebne novčane nagrade, nagrade u naravi i diplome za najbolje postignute uspjehe u gospodarstvu. To čini osobito kod izborne stoke, vina, žitarica, voća, grožđa, najbolje uređenih gospodarskih zgrada i staja, kod ženskih radova prema narodnim uzorcima i t. d.

Država nastoji da otvara jeftine z a j m o v e s e l j a č k i m z a d r u g a m a, koje se bave proizvodnjom i prođom u inozemstvu probirnih i uzornih vrsta seljačkih proizvoda. Ona daje i n o v č a n e p o m o ć i p o l j o d j e l s k i m d r u š t v i m a, koja se bave poukom seljaka predavanjima, tečajevima i izdavanjem pučkih knjiga, posredovanjem kod nabave seljačkih potrepština u oruđu, alatu, sjemenju, stoci, životnim namirnicama i krmi.

Kao što je prirodno, država uzima za svoje pomagače privatno-pravna društva i zadruge, pa i sposobnije pojedince, da postigne što bolje seljačko gospodarenje. Država se služi počesto i pojedinim selom, da ono kao naprednije služi onda svim ostalima.

Bezuvjetno, da je time otvoreno široko polje djelovanja javnoj vlasti. Njoj se otvaraju svi mogući načini rada. Ti će se odabirati prema poduzetničkom shvatanju, prethodnoj prosvjeti i moralu seljačkog pučanstva pojedinog kraja, prema njihovoj gospodarskoj snazi, prometnim i tržnim prilikama, povoljnijim ili manje povoljnim prilikama kraja i vrste zemljišta.

Način rada mora biti svojstven svakom pojedinom kraju i seljačkom području. Uspjesi zato javno-upravnih vlasti pod istim načinom rada ne će biti isti. Oni će ovisiti u prvom redu o moralnoj vrsnoći državnog činovnika za unapređivanje poljoprivrede, o njegovu stručnom poznavanju samog predmeta, o poznavanju seljačke duše, rada i života.

Velik je osobit zadatak naših kotarskih poljodjelskih činovnika. Ali je zato i velika zasluga njihova rada, pa i u najmanjim uspjesima. Naši kotarski poljodjelski činovnici (agronomi, izvjestitelji) morali bi se zato pored onoga svog sveučilišnog učenja posvetiti posebnom upoznavanju života, rada i duše samoga sela, u kojemu imaju da rade. Njihov bi posebni studij morao biti ono, što mi u nauci zovemo: s o c i o l o g i j a s e l a.

Zasebna je skrb države, a naročito nižih upravnih jedinica — o p ć i n a, da se putem takozvanih „p o l i c i j s k i h m j e r a" zaštiti seljačka proizvodnja od štete.

Te štete mogu potjecati bilo od zlobnih i pokvarenih ljudi, bilo od škodljivih životinja i bilja, bilo konačno od kakvih prirodnih slučajeva.

U prvi red spadaju policijske mjere protiv zlobnog oštećivanja polja i poljskih usjeva, pašnjaka i livada, vinograda i voćnjaka, — protiv protupravnog i sebičnog prisvajanja tuđeg priroda (žetve, grožđa, voća), — protiv protupravnog iskorištavanja tuđih pašnjaka, šuma, voda i slično.

Policijske mjere protiv škodljivih životinja i bilja ponajčešće su takvi propisi, kojima se skupno nalaže vlasnicima seljačkih posjeda, da suzbijaju štetočine-životinje: gusjenice, hrušteve, skakavce, poljske miševe, ptice, zeceve, lisice, vukove. Naročiti su štetočine u biljnom carstvu: vilina kosa, korovi, divlji mak. Višeput su štetočine nevidljivi, a ipak se šire kao kakva zarazna bolest, te uništavaju gotovo nevidljivim načinom pojedinu granu seljačke privrede; tako uništava filoksera vinograde, krvavi ušenac voćnjake, štitasta uš šljivike. Seljacima se skupno nalaže uništavanje svih vrsta ovakvih štetočina, jer je slabe koristi od uništavanja samo po jednom seljaku na njegovu pojedinačnom posjedu. Javne vlasti počesto i izravno vrše uništavanje štetočina putem svojih organa na posjedima svih seljaka jednoga sela ili jednoga kraja.

U cilju zaštite seljačke imovine od zlobnog oštećivanja ili sebičnog protupravnog prisvajanja, a onda i u cilju suzbijanja drugih štetočina postoji stalno poljsko, vinogradarsko i šumsko redarstvo: poljari, pudari i lugari. Na području Hrvatske i Slavonije bio je već 14. siječnja 1873. stvoren zakon o poljskom redarstvu, a izdana je upravna naredba od 28. srpnja 1885. za vinogradarstvo redarstvo. Poljari, pudari i lugari zaprisegnute su osobe u općini kao skupni općinski službenici, ili su javni stražari pojedinih većih posjednika. Oni moraju nositi bilo kakav javni znak, a smiju nositi i oružje.

U posebni red policijskih mjera ubrajamo javnoupravno suzbijanje pošasti među stokom i drugim domaćim životinjama: govedima, svinjama, ovcama, konjima, peradi, pčelama, psima. Seljačkom gospodarstvu propadaju svake godine milijuni i milijuni imutka i priroda, a pojedinac biva ovdje nemoćan, da očuva imovinu od zaraznih pošasti i crkanice.

Država uvodi i ovdje prisilne skupne mjere u cilju skupnog seljačkog dobra. Jedne mjere idu za tim, da se spriječi dolazak bolesti i zaraze iz drugih krajeva, a druge su, da se suzbije ili bar ograniči stočna zaraza, kad je takva već izbila u pojedinom kraju.

Zaraze se najbolje sprječavaju:

da se zabrani uvoz stoke iz zemalja i krajeva, gdje zaraza otvoreno vlada ili gdje postoji sumnja zaraze;

da se zabrani svako održavanje sajmova u krajevima zaraze;

da se oboljele i sumnjive životinje na kojoj zaraznoj bolesti odmah osame ili ubiju;

da se provodi dragovoljno ili obvezatno cijepljenje sve stoke kao prethodno („preventivno") sredstvo protiv mogućih zaraza;

da se provodi čišćenje („dezinfekcija") zaraženih staja, napajališta, pašnjaka, željezničkih vagona;

da se provede zabrana ispuštanja stoke na pašu, te se ne pomiješa s oboljenom stokom;

da se gašenim vapnom polijevaju, zakapaju ili spaljuju strvine i strviništa.

Svakako država vrši ipak najjači utjecaj na seljačko gospodarstvo putem *osnovnog i stručnog školstva* za napredno poljodjelstvo, šumarstvo, stočarstvo i povrtljarstvo; — vođenjem stručnih tečajeva, osnivanjem pokusnih i kontrolnih stanica, radom zavoda za istraživanje tla i za nadzor nad seljačkim proizvodima (vinom, mlijekom, voćem, sjemenjem), djelovanjem zavoda za uzgoj i probir („selekciju") sjemena, bilja, stoke, voćnih i trsnih sadnica i slično.[1]

III. ZAKON O UNAPREĐIVANJU POLJOPRIVREDE

Zakonodavstvo i upravni propisi Hrvatske i Slavonije sa svrhom unapređivanja seljačkog gospodarstva odnosili su se do prije svjetskog rata vrlo živo i s velikim uspjehom gotovo na sve grane poljoprivrede. Međutim ratom, a i no-

[1]) U našoj knjizi pod naslovom „Diljem sela" (Zagreb 1936.) prikazali smo vrste i djelovanje seljačkog školstva. Upućujemo zato čitače na tu knjigu (str. 85.—113.), ukoliko bi posebice htjeli upoznati smjernice osnovnog i stručnog školovanja naših seljaka.

vim državno-upravnim uređenjem, kao da su svi stari zakoni i propisi pojedinih naših krajeva gotovo pali u zaborav. Osim poratnog ograničavanja posjeda i vlasništva putem t. zv. „agrarne reforme" seljački je rad u većini slučajeva bio opet prepušten samom sebi.

Pa ipak je bilo od prijeke potrebe i koristi, da seljački rad nađe i u novom zakonodavstvu ne samo svoju što moćniju zaštitu, nego i da se javnoupravnim propisima što stručnije i što bolje unaprijedi seljačko gospodarstvo.

U tom je cilju doneseno poslije rata više upravnih propisa i manjih zakona. Među temeljne ipak zakone dolazi onaj veliki i mnogostruki Zakon o unapređivanju poljoprivrede od 6. rujna 1919.

Kad bi prostor ove knjižice dopustio, mi bismo najradije donijeli čitav zakon po slovu, kako je izašao. Morat ćemo se zato ograničiti samo na navode pojedinih i osnovnih misli.

Naravski, ni tim temeljnim zakonom, koji vodi danas sve javnoupravno nastojanje oko poljodjelstva, nijesu iscrpeni svi zadaci spram zaštite seljačkog rada. A naročiti je nedostatak toga temeljnog zakona, što se on ne vodi mišlju, kako da se ponajprije zaštiti seljački posjed i seljački dom, na kome se budu imale provoditi sve one mjere, što ih sam zakon predviđa.

Osnovna je misao zakona o unapređivanju poljoprivrede, da je država dužna unapređivati poljodjelstvo u interesu naroda i države kao i u interesu pojedinaca. U tom djelu moraju se naći na okupu državne i samoupravne vlasti i ustanove kao i slobodne staleške organizacije i pojedinci (§ 1.).

Zakonom se utvrđuju javna i privatna tijela, koja su u prvom redu dužna brinuti se za seljačko gospodarstvo: to je u prvom redu ministarstvo poljoprivrede, a zatim sva samoupravna tijela putem bilo svojih posebnih odjeljenja, bilo putem stručnih osoba: ekonoma, izvjestitelja, putujućih učitelja (§ 2.—9.).

Državni (samoupravni) službenici moraju raditi u samom narodu oko promicanja seljačkog gospodarstva. To će pak činiti uzornim gospodarenjem u kotarskim rasadnicima, — pohađanjem seljaka i seljačkih ustanova sa svrhom poučavanja, upućivanja i nadziranja rada uzornih seljačkih posjeda, — održavanjem zimskih i drugih tečajeva, — suradnjom sa zadrugarskim ustanovama i sa seljačko-stručnim društvima, — suradnjom s uzornim i kontrolnim stanicama, poljoprivrednim školama, — suradnjom s naučnim zdravstvenim i socijalnim zavodima (§ 10.).

Prema zakonu ima se u svakom kotaru urediti kotarski rasadnik u veličini bar od 2 hektara. Na tom bi se rasadniku imalo proizvoditi što veći broj voćnih, loznih i povrćarskih sadnica, koji će se dijeliti narodu. Na rasadniku treba smjestiti što veći broj stoke za rasplod za oplemenjivanje domaćih vrsta; tu treba osim toga gajiti prema kraju najpodesnije kulturno bilje, praviti pokuse gajenjem novih vrsta bilja, praviti pokuse obrađivanjem i đubrenjem zemlje, da se time mogu polučiti i vidjeti što bolji načini seljačkog rada (§ 11.).

Od svih upravnih stručnih činovnika ima najšire polje rada kotarski poljoprivredni agronom („referent"). Njegov rad zapravo, temeljem samoga zakona, ne smije biti nipošto djelovanje kakva stručnog činovnika u uredu. On mora od ranog proljeća (1. ožujka) pa do jeseni (1. studenoga) obilaziti sva sela svoga kotara, mora pohađati seljačke gospodare, davati im upute, a i primati od samih seljaka izvještaje o seljačkom radu; on mora na licu mjesta najživlje djelovati oko unapređivanja seljačke privrede, naročito putem uzornih seljačkih gospodarstava (§ 12.).

U kotaru može se pojedini seljački posjed uzeti kao uzorno seljačko dobro. Vlasnik takva posjeda mora po naputama i pod nadzorom kotarskog agronoma urediti i voditi svoje gospodarstvo. Uzorni seljak dobivat će zato knjige i časopise, stoku za rasplod, sjemenje, umjetno đubre, mašine, voćke, obranbena sredstva protiv štetočina, koja će se u cilju propagande dijeliti i narodu. — Ukoliko se takvo uzorno seljačko dobro ne bi moglo provesti na samom seljačkom posjedu, to bi ga mogao urediti kotarski agronom na svome rasadniku (§ 13.—15.).

Kotarski agronomi moraju kroz zimske mjesece po pojedinim općinama priređivati zimske tečajeve iz biljne i stočarske proizvodnje. Tečajevi moraju trajati najmanje šest tjedana, a mogu se prema želji naroda proširivati i na predmete, koji nijesu strogo poljoprivredne naravi, ako ti predmeti mogu samo doprinijeti općem prosvjetljenju i poboljšanju života na selu.

Osim ovih tečajeva imadu se priređivati putem putujućih učitelja kraći tečajevi prema potre-

bama kraja i naroda: upućivanje u kalamljenju voćaka i loze, upute za borbu protiv štetočina, za priređivanje masla i sira, za sušenje šljiva, za spremanje hmelja i slično. Posebni tečajevi imadu se održavati za domaćinski ženski rad, odnosno urediti putujuće domaćinske škole (§ 16.).

Na unapređivanju seljačkog gospodarstva imadu djelovati bilo izravno bilo posredstvom kotarskog agronoma sve državne i samoupravne poljoprivredne škole, ogledne i kontrolne stanice, državna i samoupravna dobra, rasadnici, stanice i laboratoriji, higijenski zavodi i sve slične ustanove. Sa svoje strane svi ti naučni zavodi imadu pravo tražiti od kotarskih agronoma za svoje naučno istraživanje knjigovodstvene, statističke i druge slične podatke (§ 17. i 18.).

Kotarski agronomi imadu posebnu dužnost suradnje sa zadrugarstvom svoga kotara. Oni moraju stručnim savjetima i radom pomagati pri osnivanju i poslovanju zadruga. Slično vrijedi i za ostala seljačka društva, kojima je svrha unapređivanje poljodjelstva. Kod svih tih bilo zadruga bilo društava ne smije kotarski agronom biti ni član ni bilo kakav službenik; njegova je dužnost i služba da bude jedino savjetodavac i učitelj (§ 19.).

Zakon u posebnoj glavi navodi propise, koji se odnose na unapređivanje proizvodnje bilja. Ovdje je govor, u prvom redu, o unapređivanju proizvodnje žitarica zamjenom boljega sjemena. Na tom poslu naročito sudjeluje ministarstvo poljoprivrede te državna i samoupravna dobra (§ 20.—22.).

U cilju unapređivanja industrijskog i trgovačkog bilja, koje bi imalo seljaštvo zamijeniti za manje korisne druge kulture, odredit će se točno najpovoljnije površine („rejoni") za proizvodnju duhana, maka, konoplja, lana, šećerne repe, krumpira, repice, suncokreta, soje, hmelja i slično. U tim rejonima putem oglednih stanica i kotarskih rasadnika ispitivat će se najpovoljniji načini obrađivanja industrijskih biljki i saopćavati seljaštvu stečeno iskustvo (§ 23.).

U vezi s posebnim zakonom o promicanju stočarstva polaže se posebna važnost na gajenje krmnoga bilja. Zaštita valjanog djetelinskog sjemena stoji jednako pod posebnim zakonom (§ 24.).

Zakon podaje posebnu važnost promicanju povrtljarstva, vinogradarstva i voćarstva naročito s razloga, što su te kulture za pojedine krajeve glavno

vrelo seljačkog prihoda. Za sadnju novih vinograda s najiskušanijim cijepovima na američkoj podlozi moći će seljaci dobivati sadnice iz državnih rasadnika za petinu proizvodnih troškova; što više, moći će dobivati i zajam uz otplatu na pet godina. Novi vinogradi bit će ujedno oprošteni od poreza. Istim se zakonom zabranjuje sadnja vinove loze izravnoga roda.

Slično će se postupati i kod sadnje prokušanih najboljih vrsti voćaka. U državnim se rasadnicima imaju uzgajati najbolje vrste sadnica za dijeljenje seljacima uz polovicu cijene. Nakon namirenih potreba seljaštvu davat će se sadnice besplatno za nasade uz javne putove, za trgove, za pašnjake i slično.

Svrha je zakonu, da se voćkom ima zasaditi svaka slobodna površina, naročito u krajevima našega Krasa, ukoliko ovdje ta površina nije određena izravnom pošumljivanju. Zakon predviđa, da se ima seljacima omogućiti što jeftiniji bilo zakup bilo prekup svih onih državnih i općinskih neobrađenih zemljišta, koja će oni staviti pod kulturu, a naročito obraditi ga za voćarstvo (§ 25. i 26.).

U vezi s unapređivanjem što bolje stoke ima se provesti stručno livadarstvo (natapanje, gnojenje, preoravanje i zasijavanje boljim vrstama livadarskog bilja).

Slično je i s pašnjacima, koji se imadu bezuvjetno čuvati za potrebnu skupnu ispašu. Nepotrebne površine za pašu imadu se privesti boljim kulturama. Pašnjaci u nizinskim krajevima imadu se urediti po uputama kotarskih agronoma, a u planinskim krajevima po uputama i pod nadzorom stručnih šumara — kotarskih referenata (§ 28. i 29.).

Da se u seljački rad usadi što jače takmičenje, ponos, a i priznanje postignutih uspjeha, zakon predviđa, da se u svakom kotaru svake treće godine imadu prirediti pod vodstvom kotarskih agronoma natjecanja u svima vrstama, kolikoći i kakvoći seljačke proizvodnje. Pravo na natjecanje imadu samo proizvođači, koji moraju dati točne podatke, oznake svojih proizvoda i imati ovjerovljene potvrde o proizvodnji. Prvaci u kotaru dobivaju nagrade u novcu ili u stoci, u poljodjelskim spravama, u besplatnim putovanjima. Između prvaka kotara za pojedinu granu privrede izabrat će se prvak oblasti (banovine), a između prvaka oblasti utvrdit će se državni prvak.

Uz takvo natjecanje u svima granama seljačke privrede u kotaru služit će istoj svrsi i mjesni sajmovi, pa onda naročite izložbe za pojedine grane privrede

(stočarstvo, vinarstvo, voćarstvo). Prvaci dobivaju nagrade iz poljoprivrednih zaklada (§ 30. i 31.).

Za suzbijanje štetočina kao i za osiguranje usjeva i plodova predviđa zakon posebne zakonske propise. Zakon o osiguranju usjeva i plodova od 31. srpnja 1923. prestaje vrijediti (§ 32. i 33.).

Poboljšavanja („melioracije") zemljišta u vezi s vodogradnjama vrše se po posebnim zakonima. Melioracije, koje se vrše na krčevinama, u ograđivanju kamenjem ili živom ogradom i slično, mogu se vršiti po zaključku općinskih, seoskih ili oblasnih poljoprivrednih odbora. Za melioracione radove, za koje je potreban zajam, načinit će se otplatni plan i ubirati godišnji obroci od interesenata zajedno s ubiranjem poreza (§ 34.).

Po posebnom zakonodavstvu imat će se donijeti propisi o unapređivanju stočarstva. No već se ovim zakonom određuje, da se sva državna i samoupravna poljoprivredna dobra imaju baviti što više uzgojem stoke plemenitih pasmina. Uzorne komade moraju privatni stočari ponuditi prvenstveno na otkup državi. Ukoliko država ne bi provela otkup u roku od 14 dana, postaju stočari slobodni u prođi svoje uzorne stoke.

Posebnim se zakonom ima provesti osiguranje stoke na zadružnoj osnovi uz sudjelovanje kotara, banovine i države (§ 35.—37.).

Da se putem državnih i samoupravnih dobara uzmogne provoditi unapređivanje poljoprivrede, treba da se utvrdi i odobri njihova gospodarska osnova (§ 38.).

Zakonom se konačno predviđaju posebni propisi o utvrđivanju iste vrste i veličine (standardiziranje i tipiziranje) seljačke robe određene za izvoz. Predviđa se suzbijanje patvaranja vina i životnih namirnica.

U žitarskim krajevima imadu se bilo zadružnim bilo javnim putem urediti čistionice žita za sjeme i za izvoz. U blizini željezničkih stanica podići će se uz pripomoć poljoprivrednih zaklada žitarska skladišta na zadružnoj osnovi.

Slično kao što zakon predviđa potpomaganje žitarskih zadruga u žitorodnim krajevima podupirat će se osnivanje zadružnih podruma, uljara, mljekara, pecara rakije i špiritusa, sušionica kao i otpremanje voća, skladišta duhana, afiona (maka), hmelja, buhača i slično. U primorskim krajevima potpomagat će se zadruge ribara i proizvođača ribljih konzerva (§ 39.—42.).

Da se pak omogući zakonom predviđeno unapređivanje poljoprivrede, trebat će novčana sredstva. Ta će se sredstva stvarati osnivanjem državnih, oblasnih (banovinskih) i općinskih poljoprivrednih zaklada (§ 43.—49.).

Konačno se ovim zakonom u cilju zastupanja interesa poljoprivrede stvaraju općinski, kotarski i oblasni poljoprivredni odbori. Temeljem propisa samog zakona biraju se općinski poljoprivredni odbori (tri do pet osoba) iz sredine svakog općinskog ili gradskog zastupstva (vijeća). Kao savjetodavni članovi ulaze u odbor još od svake zadruge ili poljodjelskog društva po jedna osoba. Sjednicama toga odbora ima prisustvovati kotarski agronom („referent").

Svaki općinski odbor bira po jednog člana i njegova zamjenika u kotarski poljoprivredni odbor. Sjednicama ovoga odbora prisustvuje kotarski načelnik.

Svaki pak kotarski poljoprivredni odbor ima birati između sebe po dva člana i jednog zamjenika u oblasni poljoprivredni odbor.

Poljoprivredni odbori imadu se brinuti za unapređivanje poljoprivrede svaki na svom području (§ 50.—61.).

Djelovanje tih poljoprivrednih odbora donijelo je međutim vrlo slabih plodova. Većina općinskih vijeća ili nije uopće birala između sebe članova općinskog poljoprivrednog odbora, ili ti odbori, jer su bili u većini slučajeva birani od imenovanih općinskih vijeća, nijesu imali nikakva dodira sa seljacima i njihovom privredom. Osim toga Uredbom o poljoprivrednim komorama od 21. siječnja 1937. prestaje u mnogom i sama svrha poljoprivrednih odbora. Oblasni poljoprivredni odbori po sebi prestaju osnivanjem banovinskih poljoprivrednih komora.

Na osnovu toga temeljnog zakona o unapređivanju poljoprivrede doneseno je u naknadnim zakonima, uredbama, naredbama sva sila propisa, kojima država bilo izravno bilo preko svojih samoupravnih tijela (banovina, kotareva i općina) uređuje različita područja seljačkog života. Jedni od tih propisa imadu obilježje, da izravno utječu na rad i život sela i seljaka; drugi opet zakoni, uredbe i naredbe imadu samo tu svrhu, da se seljaštvu omogući na osnovu propisa bolje gospodarenje. U takvim slučajevima javna vlast promiče neizravno seljačko gospodarstvo.

Tako je na osnovu temeljnog zakona o suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraza od 14. lipnja 1928., pored pravilnika o primjeni i izvršenju mjera za zaštitu od stočnih zaraza i za njihovo ugušivanje od 8. svibnja 1931., donesena nova Uredba od 28. siječnja 1937., a dne 3. prosinca 1937. i nova Naredba za ugušivanje stočnih zaraza.

Jednako smo u novije vrijeme dobili uredbe o izgradnji zadružnih podruma i silosa, o stvaranju melioracionog fonda, o kontroli voća za izvoz, o normalizaciji, o državnoj intervenciji na tržištu žita.

Bilo bi nam nemoguće navoditi sve te novije zakone, uredbe i naredbe. — Jedno izilazi iz svih tih zakonskih i javnoupravnih propisa: Država nije više javno tijelo, koje stoji po strani i izvan seljačkog života. Što više, država zadire sve više svojim sitnim propisima u savkoliki seljački život i rad. Iako ne bismo imali ništa protiv i ovakva sitnog, a manje planskog zadiranja u privredni život seljaštva, čini se ipak, da seljačka privreda prije tih sitnih mjera traži prvotno svoje temeljne smjernice, svoje temeljne zakone — svoj osnovni SELJAČKI ZAKONIK. Tim bi se zakonom imalo ponajprije utvrditi seljačko imovinsko pravo, — zaštita seljačkog posjeda protiv otuđivanja, protiv nepotrebnih i loših dioba, — stvaranje novih posjeda putem temeljnog zakona o unutrašnjoj kolonizaciji s pomoću zdrave zakonske seljačke vjeresije. Trebalo bi prethodno donijeti jače osiguranje seljačke imovine protiv vremenskih nepogoda; trebalo bi plansko uređenje unutrašnjeg i vanjskog tržišta seljačkih proizvoda na osnovu novih trgovačkih ugovora; trebalo bi provesti izmjene i nadopune u našoj poreskoj i carinskoj politici s obzirom na rentabilnost i promicanje poljoprivrede; trebalo bi donijeti izmjene u našim prevoznim tarifama.

Ukratko, naša seljačka privreda treba ponajprije svojih osnovnih i okvirnih zakona, treba svoj SELJAČKI ZAKONIK. Istom kad se donesu ti osnovni zakoni, onda će se moći lakše provoditi u život sve sitne javnoupravne mjere. A u većini te sitne mjere i ne će biti potrebne da se provode od države, jer će ih bolje provoditi privatnopravne seljačke ustanove: seljačke zadruge, društva, sindikati, pa i sami seljaci-pojedinci.

OSIGURANJE SELJAČKOG GOSPODARSTVA

I. — Poteškoće u osiguranju seljačkoga gospodarstva
II. — Obvezatno osiguranje usjeva i plodova od tuče
III. — Osiguranje od pomora stoke.

„Ništa ne smijemo zanemarivati, što nam je Bog dao u ovaj život, ticalo se duše ili tijela. Duši pripada vječni život, za nj ju moramo pripravljati; ali u Gospodnjoj molitvi molimo i ove riječi: kruh naš svakidanji, daj nam danas. Dok trajemo na zemlji, naš je život skladno složen iz duše i tijela. Dužnost nam je misliti na vječni život, ali se moramo boriti i za tjelesno zdravlje i dobrobit. Jer smrtni je grijeh, tko zanemaruje svoje tijelo i prikraćuje tako život na zemlji. Siromaštvo vuče za sobom glad, a glad može biti u čovjeku izvor svakome zlu — i tjelesnome i duševnome."

VJENCESLAV NOVAK: ZAPREKE
Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1905., str. 245.

Nijedan stalež ne živi u takvim prilikama kao seljački, te se može naći jednoga dana ne samo bez krova nad glavom, nego i da mu je sva njegova muka sakupljena u žitnici, u štagljima, u stoci ili još u zelenom rodu, jednim hipom uništena. Seljak mora živjeti u vječnom strahu, da će mu požar u nekoliko časaka uništiti cijelu imovinu, da će postati i od imućnijeg seljaka prava sirotinja, koja mora živjeti od milostinje.

Bilo bi pri tom nerazborito misliti, da se tome zlu dade bilo kojim putem posve izbjeći. Sve stvari seljakove mogu časom da izgore: i kuća i gospodarske zgrade i cijela imovina u njima. I najveća opreznost pojedinca ne isključuje pogibli od požara iz neopreznosti ili iz nesretnog slučaja kod susjeda i kod djece, ne govoreći, da se toliko puta događa požar od groma i od pojedinih gospodarskih radnja: vršenja parnim strojevima, pečenja kruha i rakije, topljenja masti i slično.

No tu su i druge prirodne i vremenske nepogode, kojima seljak nije gospodar.

Seljak je jedini privrednik, koji je u svoje gospodarstvo dao svu svoju muku i svoje družine. Ali dok svaki drugi privrednik može računati, da će više ili manje brati plod od svoje muke, seljak s bolju u duši gleda, kako mu tuča uništava vinograde i satire usjeve, kako mu poplave i povodnji odnose otkose trave i uništavaju sjetvu, koja stoji upravo pred žetvom.

Seljak je onaj, koji je dao i svoj novac i svoju muku i svoje veselje životu s t o k e. Možda život čitave seljačke obitelji ovisi o onoj kravici, koja prehranjuje nedoraslu dječicu. A gle, dođe pomor stoke, dođe kuga ili druga kakva pošast — i nestalo je cijele njegove imovine. Nestalo je u onim torovima ovaca, koza i svinja; opustjele su staje od rogatog blaga i konja; nestade djeci one hraniteljice krave — njihove dojkinje.

Nakon mučnog rada ne samo u jednoj nego i kroz više godina propala je tako sva seljačka imovina. I mjesto vesele pjesme, čuju se tek uzdasi i plač i jauk nad uništenom nadom i životom.

A koliko su puta baš takve neočekivane i nenadane nesreće povod potajnih i otvorenih pregovora u družini ?. . . Ondje, gdje je nekoč vladao uzoran red, međusobna ljubav i poštivanje, poslušnost, volja i veselje u teškom seljačkom radu, sada se najednom ne sluša više ni riječi očeve ni gospodareve; nestaje ljubavi i poslušnosti; seljački je rad omrznuo. Zato su nerijetko posljedice tih nevolja diobe skupne imovine i preostale seljačke sirotinje. A tko samo može, ostavlja opustjela garišta, uništena polja, uginulu stoku, da ne gleda dalje svoje nevolje. Polazi na rad drugome i za drugoga daleko od seljačkoga doma: u grad, u tvornice, u daleke prekooceanske zemlje, jer misli, da mu ondje njegova nada i rad ne će biti jednim časom uništen.

Evo i ovdje veliko i slabo još kod nas shvaćeno polje rada za našega seljaka. Žalosno je, da su rijetki kod nas od školovanih ljudi, koji su bar znali s h v a t i t i te nepredvidive nevolje seljačkoga staleža; a još su rjeđi oni, koji bi bili voljni svojim radom kako tako pripomoći, da se te nevolje, ako ne posve uklone, a ono bar djelomično ublaže, te uzmognemo očuvati seljaka njegovoj rođenoj grudi.

Mi ćemo ovdje napomenuti samo neke misli, kako da se seljaku i u tom pogledu pomogne uza sve poteškoće, koje snalaze i ovdje seljačko gospodarstvo.

I. POTEŠKOĆE U OSIGURANJU SELJAČKOGA GOSPODARSTVA

Dok su napori, pa i uloženi kapitali, i u obrtu i u industriji i u trgovini i u bankarstvu dosta sigurni od kakvih vanjskih i nepredvidivih nesretnih slučajeva, to i za većinu nesreća, koje bi mogle slučajem doći izvana, mogu svi ti privrednici dobiti odštetu. Oni mogu uz jeftinu naplatu („premiju") osigurati svoje zgrade i skladišta i strojeve i zalihe robe i novac protiv požara i provala.

A kod seljaka njegova se imovina sastoji u prvom redu od kuće i gospodarskih zgrada, od ono malo žitka po hambarima i krme po štagljima. A upravo sva ta imovina biva lako upaljiva, te je seljak može osigurati protiv požara jedino uz visoke premije. Često zato nastaje opravdano pitanje, da li se seljaku uopće isplati sve to osiguravati kod privatnih osiguravajućih društava, jer je velika nesigurnost, da li će mu ta društva isplatiti štetu u punoj vrijednosti.

Ponajčešće su nesreće na selu p o ž a r i. Kakvom slučajnom nevoljom jednoga seljaka mogu biti unesrećeni svi susjedi, jer su na selu kuće većinom još drvene i slamom pokrivene; stoji kuća do kuće, gospodarska zgrada do drugih zgrada, a sve to kao barut lako upaljivo. Na selu počesto nema u neposrednoj blizini dovoljno vode za gašenje požara, nema ni potrebnih sprava, a ni iskusnih ljudi.

Istina, kad se jednom seljaku dogodi vatra, tu je cijelo selo na okupu. Svi su voljni da pomognu. Svi su pripravni na žrtve unesrećenom pogorelcu. U takvim slučajevima prestaje mržnja, neprijateljstvo, prestaje sve zlo, a vlada samo požrtvovanje, pa i vlastitog života, da se drugome spasi, što se spasiti dade.

Može se zato s pravom reći: N i k a d n i j e č i t a v o s e l o t a k o j e d i n s t v e n o, t a k o j e d n o t i j e l o k a o k o d n e s r e ć n i h s l u č a j e v a p o ž a r a.

Slučajevi požara gradskih kuća, pa i samih tvornica, daleko su rjeđi. Osim toga je gradnja tih zgrada većinom takva, te se požar lako ne širi, jer ima malo upaljivih predmeta. A većinom su gradske kuće i tvornice već tako građene, da imaju vlastite sprave („aparate") za brzo gašenje, ako se vatra gdje pojavi. Gradovi osim toga imadu stalno stručno osoblje za gašenje vatre.

Istina, naše je seljaštvo nastojalo sebi samo pomagati osnivanjem d r a g o v o l j n i h v a t r o g a s n i h d r u-

š t a v a. I mora se priznati, da su ta vatrogasna društva najljepše cvala i društveno djelovala po našim selima. Često su to bila i jedina središta, oko kojih se kretao sav društveno-kulturni rad sela. Međutim nastoji se i ta dragovoljna društva „p o d r ž a v i t i", kao da se d r a g v o l j n a ž r t v a može prisilno staviti u nekakve državne i političko-stranačke oblike.

Iako je selo najviše izloženo požaru, na sreću je to ipak takva nesreća, koja se može n a j l a k š e o s i g u r a t i. Može se osigurati protiv vatre ako ne sva imovina, a ono bar glavni njezin dio: kuća, gospodarske zgrade, strojevi, spremljena žetva i slično.

Osiguranja protiv požara na selu vrše kod nas redovito privatna osiguravajuća društva. Podesniji bi bio za to osiguranje svakako z a d r u ž n i o b l i k, jer bi u tom slučaju pazio susjed na susjeda i jer bi se premije (osigurnine) mogle naknadno uplaćivati prema stvarnim štetama.

Daleko je već teže provesti osiguranje kod drugih kakvih nesreća na selu, kao što su poplave, mrazovi, tuče, štetočine, zarazne bolesti na stoci. Naročite su tu teškoće, kako da se odredi šteta prema vrijednosti oštećenih stvari. Tu se šteta može odrediti samo, ako se uzme u obzir, koliku bi korist seljak u budućnosti imao, da mu se nesreća nije dogodila. Šteta ovdje može biti različita, kad je ona nanesena biljki: da li u klijanju, rastu, cvatu ili dozoravanju.

A često bi bilo za seljaka preskupo osiguravanje za sve slučajeve nesreća. U krajevima v o d o p l a v n i m bit će bolje i razboritije, da seljaci svoje uplate („premije") za osiguranje od poplava pretvore u otplate zajmova za uređenje voda, kanala i nasipa. Iako se, istina, ni tim putom ne mogu trajno ukloniti sve nesreće od naplava, ipak će takvi radovi biti korisniji za privredu čitavoga kraja, nego li da se seljaštvo u nemarnosti protiv poplava nauči na milostinju i pomoći, pa makar to bilo u obliku vlastitog osiguranja. Nadođe li pak nesreća od poplave uza sve stvarno nastojanje sela i države oko kanalizacije rijeka, oko izgradnje potrebnih propusta i ispusta vode, oko podizanja potrebnih obranbenih nasipa, to će se pripomoći države moći sada korisno upotrijebiti kao izvanredne izravne pripomoći za te nepredvidive i nesavladive nesreće.

Posebne su vrste nesreća od r a n i h m r a z o v a, t u č e i p o m o r a s t o k e. Ali i ovdje postoji velika razlika u prosuđivanju uzroka šteta.

Načelo je svakog o s i g u r a n j a, da skupina ljudi svojim međusobnim uštedama i žrtvama nadoknadi s l u č a j n e n e s r e ć e, koje mogu nepredvidivo nastupiti kojemu između osiguranika. Bila bi zato zloupotreba te međusobne žrtve, kad bi netko stupao u osiguravajuće društvo, da mu ono nadoknađuje svijesno počinjenu štetu, ili kad bi najveći dio nesreće potjecao ne iz kakvih prirodnih i vanjskih uzroka, nego iz svijesne nemarnosti, a možda i iz osobne krivde. Osiguranje ima zato puno svoje opravdanje jedino za v a n j s k e n e p r e d v i d i v e i s v i j e s n o n e p r o u z r o č e n e n e s r e ć e.

Prosuđujemo li zato osiguranje šteta od m r a z o v a i t u č e (l e d a), to se ne može nijednom osiguraniku reći, da je jednu ili drugu nesreću sigurno predvidio ili možda osobno prouzročio. Ali već je drugi slučaj nesreće od p o m o r a s t o k e. Možda je tu nešto bar osobne nemarnosti, ako nije u svakom slučaju i osobna krivda isključena.

Osiguranje od v a n j s k i h i n e p r e d v i d i v i h n e s r e ć a, kao što je tuča, može se dobro provesti na što većem broju osiguranika. No tim se osiguranjem ne bi smjele teretiti osobe i imovina, koja nije ni ukoliko ugrožena nesrećom. Ne mogu se zato teretiti vlasnici vinograda na uplatu šteta, što bi ih imali snositi isključivo daleki vlasnici usjeva ili obratno. No mogu se uplate vinogradara i vlasnika usjeva u krajevima obiju kultura spajati u jedan fond, iz kojeg će se onda isplaćivati štete od tuče bilo vinogradarima bilo vlasnicima usjeva, bilo oštećenome vlasniku vinograda i zasijanih polja.

Osim toga svaka seljačka kultura ima različitu mogućnost oštećenja od tuče. Pojedini su usjevi osjetljivi samo u naročito vrijeme, primjerice, u vrijeme cvatnje. Druge su opet kulture trajno izložene oštećenju. Vinogradi na primjer mogu znatno stradavati već u pupanju, a onda još više u cvatu, pa i u vrijeme same berbe. Druge opet kulture dozoravaju većinom prije uobičajenih vremenskih nepogoda i tuča. Tako su bijele žitarice od tuče daleko manje ugrožene nego li kukuruz, jer je većina njih već ocvala, a i dozorila prije, nego što naglo izmjenljive zračne struje prouzročuju tuču. Opravdano je zato, da prema postotku osjetljivosti i mogućnosti oštećenja od tuče bude utvrđen i ključ uplate osiguranine („premije").

Kod osiguranja od tuče nastaje i pitanje: Da li će se ono prepustiti s l o b o d n o j v o l j i pojedinca ili o b-

v e z i sviju vlasnika usjeva i plodova jednoga područja? A onda, da li će se osiguranje povjeriti p r i v a t n i m osiguravajućim društvima ili d r ž a v n i m zavodima?

Nama se čini, da bi svako jednostrano rješenje toga teškog pitanja bilo pogrješno za samoga seljaka. Svakako treba prepustiti svakome privatnom osiguravajućem društvu, da i ono — pod kontrolom države i svojih rezervnih fondova — može provoditi d r a g o v o l j n a osiguranja seljačke imovine protiv svih mogućih šteta. Time se ipak ne isključuje korisnost, a i potreba, da se provede o b v e z a t n o o s i g u r a n j e bilo putem kojega državnog ili zadružnog ili privatnog zavoda.

Svakako se kod o s i g u r a n j a p r o t i v t u č e preporuča o b v e z a t n o o s i g u r a n j e, jer tim na pojedinog osiguranika otpada razmjerno vrlo mala uplata („premija") prema mogućoj šteti.

Državno obvezatno osiguranje provela je već prije svjetskoga rata god. 1909. B u g a r s k a; ona je uplatu premije provela kao prirez na zemljarinu. U drugim državama postoje ponajviše privatna društva uz pomoć države.

II. OBVEZATNO OSIGURANJE USJEVA I PLODOVA OD TUČE

Naša je država krenula u pogledu osiguranja svojim zasebnim putem.

Kod nas je ponajprije donesen zakon od 31. srpnja 1923. o obvezatnom osiguranju usjeva i plodova od tuče.[1]) Tim su se već zakonom predvidjeli z a v o d i z a o s i g u r a v a n j e u s j e v a i p l o d o v a o d t u č e za svaku pojedinu o b l a s t s tim, da više oblasti mogu osnovati svoj skupni fond. Zavodom upravljaju oblasni odbori, dok se samo p o s l o v a n j e osiguranja može po-

[1]) Taj je zakon objavljen u „Službenim Novinama" dne 21. kolovoza 1923., br. 189., str. 1.—2. pod imenom „Z a k o n o o b e z b e đ e n j u u s e v a i p l o d o v a o d g r a d a" s danom „31 j u n a 1923 god." Kako se vidi, ovdje se uvukla očita štamparska grješka „31 j u n a 1923" umjesto „31 j u l a 1923." Nažalost, ta se očevidna, a nezapažena štamparska grješka u svim kasnijim navodima neprestano ponavlja, pa i samom kasnijem zakonodavstvu, koje se poziva na taj zakon.

vjeriti kojoj zadružnoj ustanovi ili kojem privatnom dioničarskom društvu. Visina uloga određuje se svake godine zasebice za svaki usjev prema prometnoj (burzovnoj) vrijednosti žetve. Zakonom se ujedno predviđa takozvana t a r i f i r a n a i l i d i f e r e n c i r a n a p r e m i j a, t. j. osigurnina se određuje različito prema usjevima, prema pokrajinama, prema boljem ili slabijem načinu obrađivanja, prema razvoju samih usjeva. — Pitanje samo nastaje, da li se kod takva određivanja osigurnine (premije) smije mogućnost štete po prirodnim uzrocima miješati s mogućnošću štete, koja dolazi od volje samog osiguranika.

Procjenu štete vrše zakleti procjenitelji sa dva općinska odbornika. Oblasni odbori stvaraju fond za naplatu štete iz vlastitih izvora i iz posebnoga državnog rezervnog fonda, kojim upravlja ministarstvo poljoprivrede.

Kako taj zakon nije nikad pravo došao u život, provodila su i dalje osiguranje usjeva (žita, konoplje, vinograda, hmelja, duhana) od tuče gotovo sva naša privatna osiguravajuća društva. Poradi jednolične procjene, a i naknade štete, osnovala su društva svoj zajednički „ured za procjenu štete od tuče."

Međutim ni sam zakon o osiguranju usjeva i plodova od 31. srpnja 1923. nije bio duga vijeka. Zakonom o unapređivanju poljoprivrede od 6. rujna 1929. izričito se zakon iz g. 1923. ukida, a predviđa novo zakonodavstvo za osiguranje usjeva i plodova na zadružnoj osnovi uz suradnju države i drugih samoupravnih tijela.

Kasniji je zakonodavac ipak pošao drugim putem. On se, što više, povraća na ukinuti zakon iz godine 1923. i uvodi obvezatno i državno osiguranje pod prijašnjim imenom „z a v o d a", koji se samo osnivaju po b a n o v i n a m a, a ne po o b l a s t i m a, kako je to predvidio ukinuti zakon.

Za osnovicu i polaznu točku sadašnjeg osiguranja u seljačkom gospodarstvu služi temeljni i okvirni „Z a k o n o o b a v e z n o m o b e z b e đ e n j u u s e v a i p l o d o v a o d g r a d a" od 19. veljače 1931.

Tim se zakonom ovlašćuje ministarstvo poljoprivrede, da prema prijedlogu bana, a za pojedine banovine, u r e d b o m propiše obvezatno osiguranje usjeva i plodova od tuče i razrezivanje troškova za svakog vlasnika ili posjednika, i to u vidu p a u š a l n o g u l o g a (osiguranine, premije) p o j e d i n i c i o b r a đ e n e p o v r š i n e.

Pravilnik za izvršivanje obvezatnog osiguranja i za razrezivanje troškova osiguranja izdaje svaki ban za područje svoje banovine. Pravilnik odobrava ministarstvo poljoprivrede.

Prema prijedlogu bana savske banovine donijelo je ministarstvo poljoprivrede U r e d b u o obvezatnom osiguranju usjeva i plodova od tuče dne 6. ožujka 1933. za savsku banovinu, koja je izmijenjena novom U r e d b o m od 12. srpnja 1935.

Uredbom od 12. srpnja 1935. predviđa se obvezatno osiguranje usjeva i plodova putem posebne ustanove „Zavoda za osiguranje savske banovine u Zagrebu". Taj je zavod samostalna banovinska ustanova, podređena neposredno poljoprivrednom odjeljenju banske uprave. Djelovanje zavoda obuhvata čitavo područje savske banovine; isto se vrši posredstvom državno-pravnih i samoupravnih vlasti, koji su odgovorni zavodu.

Uredba od 12. srpnja 1935. označuje obvezatno osiguranje usjeva i plodova od tuče kao m e đ u s o b n u u z a j a m n u p o m o ć s a m o z a s l u č a j š t e t e o d t u č e.[1]) Tko ipak urednom policom dokaže, da je za odnosnu godinu osigurao sve svoje oranice i vinograde protiv štete od tuče kod privatnog osiguravajućeg društva, ne smatra se obvezno osiguranim po propisima Uredbe, te će mu se za tu godinu propisani paušalni ulog otpisati. No u tom slučaju nema takav osiguranik prava ni na kakvu odštetu od zavoda u slučaju štete od tuče.

Osiguranima se smatraju svi glavni usjevi i plodovi (bez podusjeva i međuusjeva) na površinama, koje su kao oranice unesene u zemljišni katastar i u „Iskaz propisanih osiguranina".

Pojedine površine smatrat će se osiguranima ipak samo u z p r i j a v u i n a k o n p r i j a v e o v i h k u l t u r a: konoplje, lana, šećerne repe, uljne repice, soje, stočne repe, te djeteline i lucerne za sjeme, ali tako, da će se svaki pojedini od tih usjeva i plodova moći osigurati najviše na površini do 5 (pet) kat. jutara po pojedinom osiguraniku.

---

[1]) Prema tome izilazi, da zavod u slučaju štete n e n a d o k n a đ u j e p u n e š t e t e, nego daje samo p o m o ć prema procjeni štete.

Jednako se samo na osnovu p r i j a v e smatra osiguranim p r i r o d v i n o g r a d a na površini preko 5 (pet) kat. jutara kod pojedinog osiguranika. Vinogradi ispod te površine spadaju u obvezatno osiguranje bez ikakve posebne prijave.

Rokovi za podnošenje prijava ustanovljuju se Pravilnikom.

Na vinogradskim površinama smatra se obvezatno osiguranim samo prirod vinograda nasađenih plemenitom vinovom lozom. Prema tome se ni u kom slučaju ne smatraju osiguranima vinogradi nasađeni hibridima evropske i američke loze, kao na pr. Izabela, Otello, Noah, Delavare i slično.

Za slučaj, da se posjedovno stanje ne slaže s onim u katastru, uzet će se za osnovu obvezatnog osiguranja stvarno posjedovno stanje.

Usjevi i plodovi na oranicama osigurani su od 1. svibnja sve d o ž e t v e, odnosno d o b e r b e iste godine; osiguranje konoplje i lana za vlakno traje od 20. svibnja do uključivo 15. kolovoza, a za sjeme do zriobe; osiguranje uljne repice od početka cvatnje do zriobe; osiguranje krmne i šećerne repe od 20. lipnja do vađenja, no najkasnije do 30. rujna; osiguranje djeteline, lucerne, grahorice i graška za krmu do cvatnje, a za sjeme od završenja cvatnje do kosidbe.

Osiguranje vinograda traje od završene cvatnje većine čokota pa do berbe.

Ban savske banovine prema prijedlogu poljoprivrednog odjeljenja određuje visinu paušalnog uloga (osiguranine) po katastralnom jutru za osiguranje usjeva i plodova. Paušalni ulog (osigurninu) imadu uplatiti vlasnici, odnosno posjednici, svake godine kod nadležne općine (gradskog poglavarstva) u vremenu od 1. do 30. rujna odnosne godine.

Paušalni ulozi, ukoliko nijesu do 30. rujna uplaćeni, utjerat će općine istovremeno s ostalim daćama ovršnim putom najkasnije do 31. prosinca iste godine.

Paušalni ulog za one usjeve i plodove, kao i za vinograde preko 5 kat. jutara, koji se smatraju osiguranima tek na o s n o v u p r i j a v e, ima se uplatiti istovremeno s podnesenom prijavom. U protivnom slučaju nema osiguranik prava na odštetu tih kultura i s tih površina.

Uredba ministarstva poljoprivrede ovlašćuje bana savske banovine, da propiše pravilnik o obvezatnom osigura-

nju usjeva i plodova od tuče, kojim će se odrediti sve potankosti i dati potrebna tumačenja. Takav je pravilnik izdalo poljoprivredno odjeljenje savske banovine (bro- 43.000. III) danom 20. srpnja 1935., a s odobrenjem ministra poljoprivrede 1. kolovoza 1935.[1]

Na osnovu zakona i uredbe za obvezatno osiguranje počelo je poslovanje osiguranja usjeva i vinograda u savskoj banovini počam od g. 1934. Od toga vremena pa do danas isplaćeno je osiguranicima u ime odšteta preko 64 milijuna dinara.

Protiv obvezatnog osiguranja od tuče, provođenog pravilnikom za savsku banovinu, iznose seljaci-osiguranici opravdane i neopravdane prigovore. Posebno nerado gledaju tu ustanovu, što ona pod imenom „o s i g u r a n j a u s j e v a i p l o d o v a od tuče" vremenski ograničava samo osiguranje, primjerice vinograde samo nakon cvatnje. Strogom primjenom propisa same uredbe vinogradari nijesu ni ukoliko osigurani od šteta po ranim mrazovima, a niti od same tuče, koja bi mogla oštetiti vinograde prije cvatnje, pa i u samoj cvatnji. — Prigovara se i to, što je to osiguranje ipak samo u z a j a m n a i m e đ u s o b n a p r i p o m o ć, a nipošto čisto osiguranje s nadoknadom pune štete.

Osim toga se seljaštvu, oštećenom potpuno (100%) od tuče, odbija kod isplate štete najmanje 10 do 15% u ime otpalih troškova za žetvu, vršidbu i berbu. A opet u slučajevima, kad seljak nanovo preore i zasije potučeno zemljište kojom drugom ili istom kulturom naplaćuje mu se samo 60% od cjelokupne procijenjene štete. Ta odredba može često biti povod, da seljak uopće nanovo ne preorava, iako bi mu to bilo inače od koristi.

Prigovori su nadalje zavodu za obvezatno osiguranje, što seljak može osigurati pojedine kulture samo do izvjesne površine, a i to uz posebnu samo prijavu; isto tako što može osigurati v i n o g r a d e preko 5 jutara samo na osnovu posebne prijave uz naplatu povišenog paušanog uloga (smjesta po prijavi uplativog). Za druge opet kulture, kao što su voćnjaci i vrtovi, uredba a ni pravilnik ne predviđaju nikakva osiguranja, iako i u tim seljačkim kulturama mogu nastati velike štete baš od tuče.

---

[1]) Pravilnik s potrebnim obrascima odštampan je u cjelosti u „Službenom Listu" banske uprave savske banovine br. 198. od 29. kolovoza 1935.

Iz duha samog pravilnika, a još više iz samog poslovanja vidi se, da u zavodu, iako je on ustanova međusobne pomoći, provejava više duh „javnog činovničkog ureda" nego li ustanove sa strogim i brzim trgovačkim poslovanjem u korist samih osiguranika. Dobri seljački gospodari boje se zato „birokratizma" u zavodu, pa se počesto radije osiguravaju kod privatnih zavoda, gdje u slučajevima nesreća i procjena nemaju tolikih neprilika kao kod banovinskog zavoda.

Svakako je stvaran prigovor, da se „birokracijom" zavoda nameću još naknadno nepotrebne brige i troškovi oštećenim seljacima. Kako su svi usjevi po pravilniku obvezatno osigurani, bilo bi ispravno, da se i svima oštećenicima isplaćuje odšteta prema stupnju štete. Pravilnik ipak određuje, da će se oštećenicima smatrati samo one osobe, koje p o j e d i n a č n o p r i j a v e svoje oštećene čestice u roku od tri dana općinskom poglavarstvu. Tu će se istom na osnovu p o j e d i n a č n i h p r i j a v a unositi u posebnu „Knjigu prijavljene štete od tuče" imena oštećenika i njihove oštećene kulture s oznakom rudine. Zašto ne bi bilo dovoljno, da seoski starješina ili koja druga osoba prijavi skupno štetu sviju osiguranika na pojedinoj rudini ? Sama šteta morat će se i onako p o j e d i n a č n o utvrditi prigodom procjene. — Koliki će osiguranici biti spriječeni, da u p r o p i s a n o m r o k u p o j e d i n a č n o p r i j a v e pretrpjelu štetu ? A mnogo njih nepovjerenju ispravne odštete uopće ne će činiti nikakve prijave, da sebi ne nanose novih troškova i gubitaka vremena kod samih procjena.

Nezgodna je strana kod tog osiguranja i u tome, što se p r i p o m o ć kao „o d š t e t a o d t u č e" ne isplaćuje odmah seljaku, nego tek na jesen nakon svih uplaćenih paušalnih uloga, jer redovitih fondova i rezerva zavod uopće još nema. A čime će seljak onda nabaviti drugo sjeme, nanovo preorati uništene usjeve, kad više nema ni novca, a ni zrna od svoje stare sjetve ? A ako je seljaku, kao na pr. godine 1938. u čitavom Hrvatskom Zagorju, uništila tuča ne samo sve vinograde, nego i sve voćke, povrće, pa i sve žitarice (pšenicu, raž, ječam, kukuruz), čime će se on prehraniti do jeseni ?

Seljaštvo se tuži na velike g u b i t k e v r e m e n a prigodom procjena kao i na kojekakve sitne propise, kojima se procjena nepotrebno oteže. Tužbe su, što se stvarno počinjena šteta od tuče smanjuje na račun kojekakvih drugih vremenskih nepogoda : kiše, proloma oblaka, vjetra, popla-

va, a onda što se i sama procjena izigrava kasnijim revizijama i slično.

Iznose se zamjerke i poradi nesposobnosti općinskih činovnika, koji bez veće stručne spreme uz svoj ostali posao teško mogu savjesno voditi i zapisivati sve, što je prema strogim propisima samog pravilnika određeno. Općinski bi činovnici morali biti najprije jednim skupnim tečajem točno poučeni u samo poslovanje osiguranja. Bude li međutim jednom zavod proširio svoje poslovanje na druge grane osiguranja, bit će potrebno, da ima kod svake općine svoga stručno školovanog činovnika. Poslovanje osiguranja ne će biti onda općinskom činovništvu nusposao, koji će vršiti, kad se na taj posao „dospije", a niti će biti samo neka nuzarada za površno i nestručno obavljeni posao.

Konačno dolazi kod osiguranja putem banovine, odnosno zavoda, ono stalno nepovjerenje naroda i seljaštva u „službenu vlast", koja je ne samo spora, nego često nemarna i onda, kad se radi o najprečoj pomoći unesrećenom seljaštvu; k tome ta „službena vlast" i nehotice može biti zavedena kakvim stranačkim interesima ili kakvim neprijateljskim stavom prema seljaštvu pojedinoga kraja. Poradi toga mogu nastati svijesno i nesvijesno precjene ili podcjene stvarno nanesene štete.

Bili svi ti prigovori opravdani ili ne, postajali ili nepostojali nedostaci u takvu načinu osiguranja, sigurno je, da je obvezatno osiguranje od tuče vrlo teško, da se pravedno provede. Ima pojedinih krajeva, koji su gotovo svake godine potučeni, a ima krajeva, gdje je tuča vrlo rijetka ili ne nanosi većih šteta. Tako se dogodilo, da je seljaštvu Hrvatskog Zagorja već kroz prve dvije godine bilo isplaćeno preko 6 milijuna dinara u ime pripomoći, dok je ono stvarno uplatilo paušalnih uloga tek nešto preko 2 milijuna dinara.

Svakako sama ustanova obvezatnog osiguranja nije savršena. Ona i previše otvoreno nosi staleško i činovničko obilježje, koje ni u kojem slučaju nije od koristi ni zavodu, a još manje samim osiguranicima.

Uostalom, kad zavod za obvezatno osiguranje i nije nikakva stroga i čista osiguravajuća ustanova, nego tek ustanova za međusobnu i uzajamnu pripomoć, zašto se to skriva pod neko obvezatno osiguranje? Neka bude i imenom ono, što je u stvarnosti!

Seljaštvo će imati povjerenja u Zavod samo onda, kad mu se budu bez većih troškova i gubitaka na vremenu isplaćivale bar pripomoći, ali odmah nakon učinjene štete od tuče.

Stvarne poteškoće u provođenju obvezatnog osiguranja u savskoj banovini bile su i uzrok, da mi još danas nemamo u čitavoj državi provedenog obvezatnog osiguranja od tuče.

Istina, odmah nakon okvirnog „Zakona o obaveznom obezbeđenju useva i plodova od grada" od 10. veljače 1931. donesene su za pojedine banovine Uredbe o obvezatnom osiguranju. Tako je za moravsku banovinu donesena Uredba od 26. srpnja 1932., za vardarsku banovinu Uredba od 2. kolovoza 1932. (izmijenjena Uredbom od 4. ožujka 1937.), za zetsku banovinu Uredba od 28. siječnja 1933., za primorsku banovinu Uredba od 31. kolovoza 1936., za dunavsku banovinu Uredba „Službene Novine" od 1. rujna 1937. s izmjenama od 4. rujna 1937., za drinsku banovinu Uredba od 15. prosinca 1937. Kako se poslovanje samog osiguranja može provesti tek pravilnikom svake pojedine banovine, to početak i način osiguranja ovisi o banovinskim pravilnicima, koji se imadu donijeti po banu svake banovine.

III. OSIGURANJE OD POMORA STOKE

Život i rad stoke mnogo manje je ovisan od prirode i vanjskih usjeva, nego li seljakovi usjevi, vinogradi i voćnjaci. Zato i bolesti stoke nijesu posljedica samo vanjskih utjecaja (prirode), nego i izravnih utjecaja samoga seljaka: uređenja i čistoće staja, postupanja i hranjenja stoke, pravovremenog cijepljenja protiv zaraznih bolesti, liječenja oboljelog komada, izdvajanje komada sa zaraznom bolesti, čišćenja staja protiv zaraza („dezinfekcija") i slično.

Sve to djeluje, da osiguranje stoke protiv pomora nerado primaju privatna osiguravajuća društva. To osiguranje mogu zato provesti ili općine ili zadruge ili udruženja samih stočara.

Osiguranje od pomora stoke mora biti na ograničenu prostoru i među osiguranicima, koji se dobro poznaju i među se nadziru. Osiguranje u obliku zadruge svakako je najzgodnije. No osiguravajuća zadruga nije samo zato, da nadoknadi štete zadrugarima, nego da se zadružnom pomoći izgrađuju zdrave staje

i uređuju napajališta na pašnjacima. Pojavi li se međutim kakva bolest, to će zadruga upotrijebiti sve, kako da se bolest dalje ne širi i da se u zametku uguši. A da zadruga potakne samog vlasnika na pažnju u stoci, nikad mu ne nadoknađuje cijele štete. Obično se osiguraniku isplaćuje samo 2/3 ili 3/4 od vrijednosti uginulog blaga.

Da ipak osiguranje i u užem krugu seljaka-zadrugara ne bi najednom iscrplo sve svoje zalihe i fondove u slučajevima općeg pomora stoke od kakve zarazne bolesti, to se takav o p ć i p o m o r i takva z a r a z a (primjerice svinjska kuga) ili uopće isključuje iz osiguranja (kao što se kod nas kod osiguranja od požara isključuju požari od rata ili potresa), ili se za takve izvanredne nesreće stvaraju posebni fondovi iz prinosa u povoljnijim godinama, ili se osiguravajuće zadruge ujedinjuju u Saveze, a ovi opet reosiguriraju police svojih članova kod većih društava, ili konačno u takvim slučajevima pritiče zadružnim fondovima u pomoć sama država.

U pojedinim državama pokušalo se provesti d r ž a v n o o b v e z a t n o o s i g u r a n j e s t o k e o d p o m o r a na „širokim leđima", t. j. za čitavu pokrajinu. Tako su nekoč učinili pojedini švajcarski kantoni, pojedine njemačke države (Badenska, Saska), pa onda i manje države kao Belgija.

Ponajčešći je ipak oblik osiguranja stoke, da se provede d o b r o v o l j n o p u t e m p r i v a t n o p r a v n i h u s t a n o v a (z a d r u g a), a s pomoću države u slučaju kakva pomora.

Lijep je svakako dokaz svijesti hrvatskog seljaštva, što je ono pokrenulo misao d o b r o v o l j n o g o s i g u r a n j a s t o k e u o b l i k u o s i g u r a v a j u ć i h z a d r u g a. U tom je cilju osnovan i S r e d i š n j i S a v e z z a d r u g a z a u z a j a m n o o s i g u r a n j e g o v e d a sa sjedištem u Zagrebu. Uopće, seljaci pojedinih naprednijih krajeva uviđaju sami potrebu i korist od osiguranja stoke. Tako je jedno od najnaprednijih i najbogatijih naših sela, C v e t k o v i ć k r a j J a s t r e b a r s k o g, godine 1936. osnovalo između svojih suseljana z a d r u g u z a o s i g u r a n j e s t o k e. Svrha je te zadruge ne samo da plaća odštete svojim postradalim članovima od poginule stoke, nego i da se provede zajedničko cijepljenje i liječenje stoke. Prema tome, sve veterinarske troškove za pregled, cijepljenje i liječenje stoke svojih zadrugara plaća sama zadruga.

Takav bi način međusobne ispomoći mogao biti vrlo dobar i za druga naša n a p r e d n i j a s e l a, osobito, gdje postoji uzgoj koje plemenite pasmine. Pokazalo se naime, da se baš kod uzgoja plemenite pasmine i stajskog hranjenja stoke često pojavljuje nesreće i štete kod telenja. Osim toga plemenitija pasmina lakše oboljuje na metiljavosti i drugim zaraznim bolestima.

Pitanje osiguranja stoke i peradi nasuprot na kakvu veleposjedu, gdje imade na stotine komada krupnije i sitnije stoke: goveda, konja, svinja, ovaca, koza, kokoši, gusaka, pataka, nije od tolike važnosti za veleposjednika. Plaćanjem naime osiguranine za svaki pojedini komad veleposjednik lako pokriva stvarne štete od pomora na svom veleposjedu. Iz tih razloga veleposjednik ne će uvijek imati interesa, da svoju stoku osigurava. On radije snosi sam štetu na pojedinom uginulom komadu.

Posve je drugo pitanje osiguranja za onoga našeg malog čovjeka, gdje mu je ona koza ili ona krava, ako ne sva imovina, a ono glavna hraniteljica njegova i njegove dječice. Ako zato ta najvažnija imovina propadne seljaku, što da radi, čime da započne novi život?

Hoće li zato seljaci i naših s i r o m a š n i j i h k r a j e v a sačuvati svoju malu imovinu, svoj najvažniji „pokretni kapital", moraju i oni pomišljati, kako da međusobno uzajamnom pomoću a putem osiguravajućih zadruga zaštite svoju malu imovinu, ako ne uvijek od svake vanjske nesreće, a ono bar da sačuvaju sami sebe od gotove propasti...

SELJAČKA VJERESIJA

„A onda klonem
i padam licem na zemlju,
svu raspucanu od vrućine,
i svoja naslanjam usta
na one tamne pukotine,
iz kojih diše
velika duša
majčice zemlje.

Ja svoja naslanjam usta
na one pukline tamne,
a čini mi se, one se
skupljaju, mirišu, stišću
i nuđaju mi cjelov svoj."

MILAN BEGOVIĆ: CJELOV ZEMLJE
Iz zbirke „Izabrane pjesme", Matica Hrvatska 1925.

Cijeli je sadašnji gospodarski život osnovan na međusobnom pouzdanju i vjeri u drugoga čovjeka — na vjeresiji („kreditu"). Vjeresija je i ona papirna dinarska stotinjarka ili hiljadarka, što nam služi u prometu tobože kao gotov novac, a koji zato sakrivamo u slamnjače kao svoju najvrijedniju imovinu. Vjeresija je i onaj ček, dionica, mjenica, obveznica, založnica, pa i sve druge vrste vrijednosnih papira, kojima se služimo u gospodarskom životu, a koje nam nose ili ne nose godišnjih kamata.

Ipak, kad u običnom životu govorimo o vjeresiji ili kreditu, onda pod vjeresijom razumijevamo: ili prodavanje robe, koju će kupac tek kasnije isplatiti prema utvrđenoj pogodbi i prema kupovnoj cijeni — ili posuđivanje gotova novca nekome uz obvezu, da ga u istoj svoti nakon nekog ugovorenog vremena povrati redovito uz određenu naplatu za posudbu. Tu naplatu zovemo kamata. U gospodarskoj nauci nazivamo čovjeka, koji drugomu posuđuje svoj novac „na vjeru", vjerovnikom, a onoga, tko prima od njega novac, dužnikom.

Tako shvaćena vjeresija („kredit") ima svoje najveće gospodarsko značenje. Što više, možemo reći, da bi se bez ikakve vjeresije gospodarski život i naših seljaka teško razvijao jednostavno zato, što pojedini seljak, pa i cijeli narod, ima vrlo malo novčane gotovine. Ljudi su stoga već u najvećoj davnini izmjenjivali dobra i obavljali međusobne usluge na vjeru — na kredit. A možemo i reći, da gospodarstvo sviju naroda može zahvaliti svoj napredak, istina, u prvom redu trudu i radu samog čovjeka, ali i vjeresiji. Mnogo bi još danas prirodnih bogatstva ostalo za čovječanstvo posve neiskorišteno i mrtvo, da nije bilo vjeresije. Mnogo bi i gospodarskih dobara propalo, da ih ljudi nijesu međusobno zamjenjivali i trošili na vjeru, na kredit.

Pa ipak među običnim ljudima biti nekome dužan ne znači za dužnika nikakav gospodarski napredak, nego baš obratno — gospodarski nazadak, a počesto i gospodarsku propast. Osobito kad govorimo o seljačkom zaduživanju, mislimo već pod tom riječju gospodarsku, socijalnu i narodnu propast svojih sela.

Kako dakle da rastumačimo ovo protivurječje u shvatanju vjeresije: na jednoj strani gledamo u vjeresiji uvjet i pomagalo gospodarskog razvoja, a na drugoj strani govorimo o zaduživanju kao uzročniku gospodarske nesreće i propasti?... Tu je potrebno, da se pitanjem seljačke vjeresije, ili kao što se uobičajilo reći, poljoprivrednoga kredita, malo bolje pozabavimo.

I. VJERESIJA ZA SELJAČKU PROIZVODNJU I POTROŠNJU

Po svojoj svrsi seljačka vjeresija može biti raznovrsna. Ako se seljaku daje zajam za osnutak i poboljšanje seljačkoga gospodarstva: za nabavu zemljišta, izgradnju gospodarskih zgrada, nabavu stoke, sjemenja, strojeva, alata i slično, to će redovito seljak takvim zajmom moći bar nešto više privrijediti u svom gospodarstvu.

Seljačko gospodarstvo potpomognuto zajmom moći će lijepo uspijevati. Stoka kupljena u pravo vrijeme, pa

makar i na zajam, bit će seljaku na pravu korist; načinjene gospodarske zgrade, pa makar i na dug, služit će seljaku, da svoju stoku može othranjivati, da hranu za seljačku družinu, svježu i suhu krmu za stoku može spraviti u silose i štaglje, a i prodavati je u vrijeme povoljnije cijene na tržištu; sjeme boljih vrsta, pa makar kupljeno na vjeresiju, donijet će seljaku bolji plod, nego ako baci u zemlju ono svoje nečisto, neprorijeđeno, izrođeno i lošije vrste. Pa i samo zemljište, kupljeno pomoću zajma, ne će seljaku biti uvijek njegova propast. Seljak ima rijetko kad toliko sabrane gotovine, da bi mogao odmah skupo zemljište najednom isplatiti. Ako ga zato kupi potpomognut zajmom uz jeftinu cijenu i na povoljnom mjestu, zemljište će samo godišnje pomalo toliko nositi, da će seljak kroz malo godina moći isplaćivati ne samo kamate nego i jedan dio glavnice. U povoljnijoj godini na usjevu, ili boljom srećom kod prodaje stoke, moći će seljak doći i do veće svote, te će moći isplatiti i preostali dio glavnice.

Tu vrstu vjeresije, gdje je zajam namijenjen p r o i z v o d n j i gospodarskih dobara, zovemo p r o i z v o d n o m iliti p r o d u k t i v n o m v j e r e s i j o m („k r e d i t o m").

Istina, time se ne će reći, da uvijek svaka takva proizvodna vjeresija mora biti na sreću i korist seljačkom gospodarstvu. Koliko se put seljak u svome računu — ne nipošto svojom krivnjom — prevario. Kupio je stoku na dug, a ona, umjesto da mu je nešto privrijedila, pokrepala je. Sjeme i najbolje, bačeno u zemlju, ne donosi seljaku nikakve koristi, jer mu je tuča uništila polja baš gotovo pred žetvu. Zemljište, kupljeno na vjeresiju ili pomoću zajma, ostaje za seljaka vječnim teretom, jer je cijena žitaricama pala, a s tim i samom zemljištu. I zemlja uza sav rad i muku seljakovu ne izbacuje ni toliko, da se plate redoviti kamati, a o glavnici nema ni govora. Seljaku je tako i ta najbolje zamišljena p r o i z v o d n a v j e r e s i j a (z a j a m) postala njegova prava propast.

Ipak uza sve te loše strane proizvodne vjeresije kažemo, da je za seljačko gospodarstvo takav zajam redovito d o b a r. On je, što više, i potreban za unapređivanje seljačkog gazdinstva, napose kod stvaranja novih seljačkih posjeda putem naseljavanja i preseljavanja („*unutrašnje kolonizacije*"); kod provođenja većih radova na poboljšanju seljačkih zemljišta putem odvodnjavanja i navodnjavanja („*zemljišne melioracije*"); kod skupljanja raštrkanih malih zemljišnih čestica u jedno („*komasacije*"); kod gradnja novih seljačkih domova i većih gospodarskih zgrada i slično. Svi ti veliki radovi ne mogu se pomišljati bez seljačke vjeresije.

Posve je druga slika, ako se zajam daje seljaku za p o t r o š n j u d o b a r a („k o n z u m p c i j u"), na primjer za održavanje svadbi, za troškove kod krstitki ili kod ukopa („karmina"), za osobnu trošnju pića i hrane, za plaćanje poreza, za nabavu svečanih odijela i slično. Zajmom dobiveni novac biva ovdje odmah potrošen i uništen, a da ne stvara seljaku nikakvo n o v o d o b r o, kojim bi se kasnije isplatio seljak svoj dug. Zato se takav zajam zove u gospodarskoj nauci p o t r o š n a ili k o n z u m p t i v n a v j e r e s i j a („k r e d i t").

Ako može biti slučajeva, gdje je za seljaka loša proizvodna vjeresija, to za ovu vrstu zajma kažemo, da je ona r e d o v i t o uzrok s e l j a č k o m p r e z a d u ž e n j u — a prema tomu i uzrok propasti seljačkoga gospodarstva. Seljak, jer je načinio dug za nabavu dobara, koja je potrošio i uništio bez dalje koristi za svoje gospodarstvo, mora iz prihoda ostalih svojih dobara namirivati dug za uništena dobra.

Gdje je zato kod našega seljačkog svijeta došlo do onih nesretnih običaja, da se priređuju velike gozbe i svadbe, a na posudbu možda kod najgoreg seljačkog lihvara i gulikože, jao si ga takvu narodu! Seljački svijet kopa sam sebi svoj grob još za života.

II. ISPLATA SELJAČKIH DUGOVA

Dobre i loše strane seljačke vjeresije (kredita) mogu ovisiti i o n a č i n u i o r o k u i s p l a t e d u g o v a. Za isplatu duga sklapa se ugovor između vjerovnika i dužnika; tim se ugovorom redovito već unaprijed utanačuje rok i način isplate duga (glavnice) i dospjelih kamata. A baš taj rok kao i način isplate može biti najkobniji za seljaka - dužnika.

Za isplatu duga može biti već kod samog sklapanja zajma ugovoren rok isplate glavnice ili samo način i visina dospjelih kamata. Prvi način zajma (kredita) mogli bismo nazvati r o č n i ili t e r m i n s k i z a j a m (kredit), a onaj drugi z a j a m b e z r o k a ili n e t e r m i n s k i z a j a m.

Terminski ili ročni zajam može određivati isplatu glavnice u najkraće vrijeme, obično nakon godine dana. Takvu vjeresiju (zajam) zovemo kratkoročnim zajmom („kreditom"). Ako se pak određuje rok isplate glavnice po prilici do 5 godina, imamo srednjeročni zajam („kredit"). A ako je zajam sklopljen preko toga vremena, to imamo zajam na dugi rok iliti dugoročni zajam („kredit").

Takvo određivanje isplate zajma prema vremenu kod seljačkih je dugova od najveće važnosti. Prema podiobi i točnom lučenju jednoga zajma od drugoga može se prosuđivati korisnost, odnosno loša strana zajma na selu.

Načelo je kod seljačkog zajma („kredita"), da mora biti uz utvrđenu kamatu određen točno rok isplate same glavnice. Loši su zato za seljaka zajmovi bez roka, jer je tu prepušteno vjerovniku na dobru volju, da od seljaka potražuje glavnicu, kad je to vjerovniku volja. A znajmo dobro, da vjerovnik obično ne će nigda potraživati isplate zajma, kad je seljaku dobro; on ga upravo tad smatra za „dobrog dužnika" i „dobroga placa". Vjerovnik će nasuprot potraživati isplatu duga, kad seljaku dođe kakva nesreća: kad mu tuča uništi vinograde i usjeve, kad mu poplave unište cijelu žetvu, kad crkanica uništi svu stoku ili kad, još gorom nesrećom, uništi požar neosigurane gospodarske zgrade i kuću. Vjerovnik će baš u tim slučajevima prosuđivati, da mu je dužnik postao nesiguran za isplatu duga. Zato će brže bolje baš u to najgore vrijeme za seljaka-dužnika potraživati ne samo isplatu kamata nego i same glavnice.

Isplata zajma bez roka može biti za seljaka loša i stoga, što i vjerovnik može doći u novčane neprilike, pa hoćeš-nećeš mora doći do novca od svojih dužnika baš u vrijeme, kad je to opet možda za seljaka najnezgodnije.

Potrebno je stoga, da svaki dužnik, naročito seljak, osigura vrijeme isplate svoga duga; drugim riječima, potrebno je, da se kod sklapanja zajma odredi točno rok isplate glavnice i dospjelih kamata.

Ako hoćemo za seljaka stvarati valjan zajam, tada rok isplate duga i dospjelih kamata mora uvijek barem približno odgovarati vremenu, u kojem se gospodarski rad, potpomognut zajmom, sam po sebi isplaćuje. Drugim riječima: visina čistoga prihoda u gospodarstvu mora odgovarati visini isplate sklopljena zajma u to gospodarstvo. Ako se zato neka gospodarska grana ili neki rad može isplatiti sam od sebe jedino kroz dulje vrijeme i kroz više godina, onda i zajam, uložen u to gospodarstvo mora biti dugoročan. Nasuprot, ako se pojedina grana gospodarstva može isplatiti sama sobom u kraće ili malo dulje vrijeme, onda i zajam za tu gospodarsku granu mora biti kratkoročan, odnosno srednjeročan.

Seljački rad od usjeva do žetve traje redovito 6 do 9 mjeseci. To vrijeme zovemo u nauci *„vrijeme gospodarskog procesa"*. Treba li zato seljak zajam za nabavu sjemena, ili za troškove sjetve, onda rok isplate toga zajma ne smije ni u kojem slučaju biti kraći od 6 mjeseci, odnosno i ne duži od jedne godine.

Isplati zajma moramo ovdje priračunati vrijeme za žetvu i vršidbu, za sušenje žitarica, a i vrijeme što povoljnije prodaje (dakle ne odmah mjesec poslije žetve).

Takav seljački kratkoročni zajam sliči onom kreditu, što ga treba obrtnik kod nabave sirovina za izradbu gotove robe za prodaju, ili što ga treba trgovac, da kupi robu za određeno vrijeme prođe („sezonu"), koje vrijeme ne traje obično dulje od 3 do 6 mjeseci. Zato taj obrtnik i trgovac smije sklopiti samo kratkoročni zajam, koji ovisi o vremenu prodaje robe. No teško si ga i obrtniku i trgovcu, ako načinjenu ili nabavljenu robu za to određeno vrijeme ne rasproda.

Takvi kratkoročni zajmovi (krediti) uobičajeniji su upravo kod obrtnika, trgovaca i industrijalaca, nego li kod seljaka, jer je najveći dio obrtničkih poslova, pokrenutih zajmom, svršen u kratkom roku.

Kod seljaka nasuprot najveći se dio njihove privrede isplaćuje u dužem ili dugom roku. Zato se redovito većina seljačkih dugova mora vezati na isplatu u srednjem ili dugom roku. Takva srednjeročna i dugoročna vjeresija mora biti vazda kod zajmova za *poboljšavanje („melioraciju") zemljišta, za nabavu tegleće stoke, za nabavu zemljišta, za izgradnju gospodarskih zgrada i kuća za stanovanje i slično.*

Određivanje vremena isplate srednjeročnih i dugoročnih zajmova mora točno odgovarati rokovima prihoda i količini korisnosti (*„renti"*) od nabavljenog dobra putem zajma. Kako pak korisnost („renta") od zemljišta, zgrada, stoke, melioracije polja može ispla-

titi svoje vlastite troškove tek nakon više godina, to i utvrđivanje roka isplate tih zajmova mora točno odgovarati visini same rente.

Po prirodi ni zemljište ni stoka ni zgrade ni melioracije ne nose seljaku najednom koristi u visini njihove cijene (vrijednosti), nego tek svake godine jedan dio; tek nakon više godina sva ta dobra svojim vlastitim prihodom — „gospodarskim procesom" — isplatit će se sama sobom. Dijelu te korisnosti („rente"), dobara, nabavljenih putem zajma, mora odgovarati visina otplate glavnice skupa s otplatom dospjelih kamata.

Kod seljačke vjeresije od najveće je zato važnosti, da bude prema svrsi zajma ili kratkoročna ili srednjeročna ili dugoročna, to jest, da se isplaćuje onako, kako se isplaćuju sama dobra nabavljena zajmom. Kratkoročni zajam za nabavu, primjerice, sjemena mora se isplatiti najednom i u vremenu, kad se žetva dade unovčiti. Kod srednjeročnih i dugoročnih zajmova nasuprot moramo seljaku odrediti ne samo rok za isplatu nego i visinu godišnje otplate glavnice prema visini godišnje korisnosti od izvjesnog gospodarskog dobra („gospodarske rente"). Valjan zato srednjeročni i dugoročni seljački zajam može da bude, gdje je njegova isplata ugovorena na onaj isti niz godina, kroz koje se vrijeme rentom samo gospodarstvo dobro isplaćuje.

Drugim riječima: zajam se mora isplaćivati (umrtviti = amortizirati) prema visini gospodarske rente.

Prema tom načelu, što je viša i brža gospodarska renta u nekom gospodarskom procesu, to mora biti veći dio (kvota) za umrtvljenje — za amortizaciju duga. Nasuprot, što jedno dobro izbacuje manju gospodarsku rentu, to i godišnji dio (kvota) isplate zajma mora biti manji, pa dosljedno tome i zajam mora biti na duži niz godina.

Nije li seljačka vjeresija provedena po tim načelima, ona mora rađati najgorim posljedicama za samog seljaka - dužnika. A čini se, da su sve loše posljedice seljačke vjeresije upravo poradi toga, što se dosad nikako ili barem vrlo malo pazilo na to, da vremenu gospodarske rente odgovara vrijeme i visina isplate seljačkog duga.

Činila se dosad ponajprije teška pogrješka, što su se seljaku kao kakvu trgovcu ili industrijalcu davali kratkoročni zajmovi, osobito na mjenice. Seljaci-dužnici kod takvih kratkoročnih zajmova moraju nužno dolaziti u teškoće i u neprestane neprilike ne samo poradi dospjelih kamata, nego i poradi isplate cijele glavnice, koju moraju isplatiti gotovinom ili nanovo otvorenim kratkoročnim zajmom („prolongiranjem mjenice") ili otuđenjem koje druge svoje imovine.

Ali kao što je pogrješno davanje seljaku kratkoročnih zajmova za gospodarske radnje, koje se isplaćuju („rentiraju") samo kroz dugi niz godina, tako je isto zlo, kad se seljaku otvaraju dugoročni zajmovi, naročito s uknjižbama na dobra, koja se isplaćuju sama sobom u najkraće vrijeme, na pr. zajmovi za nabavu sjemena, za stočnu krmu i slično. Time se seljaku pruža samo prilika, da ne isplaćuje svojih dugova, gdje bi mogao i morao.

U seljačkoj vjeresiji nijesu bile dosad samo te griješke. Griješilo se na štetu seljačkog gospodarstva otvaranjem dugoročnih zajmova, napose s uknjižbom na seljačke nepokretnine, istina, za nabavu zemljišta, melioracije, izgradnju gospodarskih zgrada, nabavu tegleće stoke, ali uz isplatu jedino dospjelih godišnjih ili polugodišnjig kamata, a bez određivanja otplate i najmanjeg dijela glavnice — bez amortizacije. Ako kod takvih zajmova sam seljak ne stavlja „na stranu" otpadajući dio gospodarske rente za otplatu glavnice, doći će neminovno u najveće novčane poteškoće, kad mu jednoga dana bude otkazan cio zajam ili kad dođe rok isplate cjelokupnog duga. Uz to je seljak u takvim slučajevima vječiti samo rob za isplatu dospjelih kamata.

Jednako bi loše bilo davati dugoročne zajmove a određivati rok isplate onako od prilike bilo dioničnom godišnjom amortizacijom bilo bez te otplate, a da se ne vodi dovoljno računa o brzini i visini godišnje gospodarske rente. Primjerice, bila bi loša seljačka vjeresija i samovoljno određen rok isplate, kad bi se dug za kupljeno zemljište imao isplatiti tokom, recimo, samo pet godina. Kod tako sklopljena zajma bila bi za seljaka određena godišnja otplata glavnice („amortizaciona kvota") prevelika, jer zemljište svojim godišnjim čistim prihodom ni u kojem slučaju ne može isplatiti svoje cijene kroz samih pet godina.

U prosuđivanju gospodarske vrijednosti seljačke vjeresije odlučna je i v i s i n a k a m a t n e s t o p e. Poznato je naime, da je baš u seljačkom gospodarstvu jako malen čist prihod. Propast je zato gotova za seljaka-dužnika, gdje sami dužni kamati premašuju svu čistu dobit pojedinog seljaka. A takvi slučajevi nijesu rijetki.

Kod sklapanja zajma treba stoga dobro da prosudi vjerovnik i dužnik, hoće li visina kamatne stope odgovarati bar godišnjoj gospodarskoj renti. A rečeno je, da bi gospodarska renta morala pokrivati ne samo visinu kamata nego i dio otplate zajma.

III. ULOGA SELJAČKIH BANAKA SPRAM VJERESIJSKIH ZADRUGA

Da se stoga može pravilno razvijati seljačka privreda pomoću vjeresije, a i da vjeresija bude prava pomoć seljaku a ne njegova propast, bilo bi za naše hrvatsko seljaštvo od prijeke potrebe, da se prema kratkoročnosti, odnosno prema dugoročnosti zajmova urede zasebni s e l j a č k i v j e r e s i j s k i z a v o d i.

Za k r a t k o r o č n e s e l j a č k e z a j m o v e, koji su obično u manjim svotama, najbolje bi odgovarale s e l j a č k e v j e r e s i j s k e („k r e d i t n e") z a d r u g e s neograničenim jamstvom. Njihov bi stoga bio glavni zadatak, da od svojih članova, pa i od nečlanova, primaju uloge na štednju, a u isto doba da podjeljuju svojim članovima kratkoročne zajmove, za koje bi svaki dužnik-zadrugar morao samo osobno jamčiti. Dosljedno bi se zato moralo provesti načelo kod svih seljačkih vjeresijskih zadruga, da jedino takozvano o s o b n o j a m s t v o na osnovu obične o b v e z n i c e služi za pokriće seljačkih kratkoročnih zajmova.

Ni u kojem slučaju ne bi se seljačka vjeresijska zadruga smjela baviti podjeljivanjem v e l i k i h zajmova, a niti d u g o r o č n i h s a m o r t i z a c i j o m ili b e z a m o r t i z a c i j e glavnice. Iz zadruga moralo bi biti isključeno, prema tome, svako hipotekarno poslovanje kao i podjeljivanje kratkoročnih zajmova s osobnim jamstvom n a m j e n i c e.

U uznimnim samo slučajevima mogle bi vjeresijske zadruge podjeljivati srednjeročne zajmove, ali i to jedino

ondje, gdje je dovoljno osobno jamstvo dužnika i jamaca na obveznici. No već i kod tih srednjoročnih zajmova moralo bi se putem obveznice urediti godišnje otplaćivanje ne samo dospjelih kamata nego i dijela glavnice.

Ako želimo svijesno ograničiti poslovanje seljačkih zadruga samo na kratkoročne, a iznimno na srednjoročne zajmove, ipak time ne će djelovanje zadruga biti suženo. Mi ga što više želimo proširiti i ojačati, a to na ovaj način:

Sve zajmove dugoročne naravi i s jamstvom seljačke nepokretne imovine, takozvane hipotekarne zajmove, imale bi podjeljivati samo posebne S e l j a č k e B a n k e, koje se ne bi smjele baviti opet nikakvim drugim poslovima takozvanog „građanskoga kredita". Te bi seljačke banke mogle biti ili d r ž a v n e ili p o l u d r ž a v n e (privilegovane) ili p r i v a t n e. Najbolje bi bilo, da s v a k a p o k r a j i n a ima jednu takvu s r e d i š n j u s e l j a č k u b a n k u, koja bi mogla imati prema potrebi u sijelima političkih kotareva („srezova") svoje podružnice ili svoje uzadružene („afilirane") seljačke banke.

Treba li seljak zajam s isplatom dužega ili dugoga roka, ne će trebati ići u grad i ondje gubiti vrijeme moljakanjem dugoročnih zajmova, nego će otići svojoj najbližoj seljačkoj vjeresijskoj zadruzi i ondje izložiti potrebu svoga zajma kao i njegovu svrhu. Vjeresijska zadruga će najbolje sama poznavati vrijednost dužnika i ocijeniti njegove potrebe, te će u redovitim slučajevima uz poseban izvještaj preporučiti zatraženi zajam seljačkoj banci u najbližem kotaru. Prema dobivenim uputama od seljačke vjeresijske zadruge kao i na temelju gruntovnog lista seljačka će banka sada putem seljačke zadruge podijeliti zajam, odrediti rok isplate glavnice kao i visinu godišnje otplate duga uz dospjele kamate na blagajni same seljačke vjeresijske zadruge.

Kako će takva seljačka banka imati posla samo sa seljačkim dugovima, ona će bez poteškoća odmah znati odrediti najispravnije rok isplate i visinu godišnje amortizacije. Recimo, vjeresijska zadruga dade izvještaj za zajam pojedinom seljaku u svrhu nabave konja. Radna sposobnost konja računa se prosječno š e s t g o d i n a. Ako seljak posuđuje zato 4.000 dinara za konja, to se odredi rok zajma na 6 godina. a prema tome i visina godišnje amortizacije, koja se isplaćuje obično polugodišnje. Tako će seljak uplatom 12 polugodišnjih obroka („kvota") isplatiti ne samo cijelu glavnicu nego i dospjele kamate. Uplate

će seljak vršiti na račun svoga duga kod svoje seljačke vjeresijske zadruge, koja će biti za to naplaćena, recimo sa 2% od prometa. Zadruga će biti ujedno dužna obavještavati seljačku banku o svima nastalim gospodarskim promjenama seljaka-dužnika.

Jednom riječju: Naše dojakošnje kao i novoosnovane seljačke vjeresijske udruge imale bi široko polje poslovanja. Nastaje samo poteškoća, odakle će seljačke banke same smoći novaca za podjeljivanje dugoročnih zajmova. Kako te banke podjeljuju jedino srednjeročne i dugoročne zajmove na osnovu seljačke nepokretne imovine putem hipoteka, to bi te banke mogle izdavati z a l o ž n i c e, čiji bi amortizacioni rokovi odgovarali prosjeku amortizacije seljačkih dugova. Osim toga morala bi sama država jačati novčane zalihe seljačkih banaka s tim, što bi N a r o d n a B a n k a bila dužna namjenjivati godišnje jedan dio čiste dobiti u korist seljačke vjeresije.

Ukoliko pak seljačke banke ne bi bile posve državni zavodi, nego čisto privatna ili privilegirana bankovna poduzeća, to bi početno poslovanje bilo omogućeno i dioničarskim novcem.

Po sebi je i razumljivo, da će cjelokupno seljačko vjeresijsko poslovanje morati biti osnovano na osnovu posebnog z a k o n a o s e l j a č k o j v j e r e s i j i. Istim bi se zato već zakonom imalo predvidjeti strogo poslovanje seljačkih banaka i vjeresijskih zadruga.

Zakon o seljačkoj vjeresiji morao bi osim toga biti sastavni dio cjelokupnoga seljačkog zakonodavstva u državi. Naročito bi se taj zakon imao najuže povezivati sa z a k o n o m o u n u t r a š n j o j k o l o n i z a c i j i kao i sa z a k o n o m o p r i v r e d n i m z a d r u g a m a.

* * *

Samo takvim uređenjem i provođenjem kratkoročne, srednjoročne i dugoročne seljačke vjeresije moći će ona biti stvarno i zdravo sredstvo i pomagalo za unapređivanje i proširivanje seljačkog gospodarstva a ne uzrok njegove propasti.

Ograničavanjem slobodnog bankovnog poslovanja u seljačkoj privredi izmijenit će onda naš seljački narod svoj sud i o s e l j a č k o m z a d u ž i v a n j u; ne će vidjeti odmah u svakom seljačkom zajmu uzročnika gotove propasti seljačke imovine. Upoznat će, da zdrava seljačka vjeresija može biti dobro i korisno pomagalo za unapređivanje općeg seljačkog blagostanja.

Od svih dojakošnjih ustanova najviše se još približavaju zdravom seljačkom kreditu s e l j a č k e v j e r e s i j s k e z a d r u g e. Nažalost, i kod tih vjeresijskih zadruga nije u poslovanju provedeno lučenje v j e r e s i j s k i h poslova od svih drugih, kojima se korisno može baviti koja druga privredna zadruga. Za zdravo zadružno v j e r e s i j s k o poslovanje bit će glavni preduvjet za budućnost s p e c i j a l i z a c i j a seljačkih vjeresijskih zadruga, t. j. odvojeno novčarsko-vjeresijsko poslovanje od svakog miješanja u seljačko-proizvodnju ili potrošnju.

Nevolja je bila u seljačkoj vjeresiji, što je seljaštvo za svoje dugoročne i veće zajmove bilo upućeno jedino na banke, kojih je način poslovanja mogao kako tako odgovarati građanskoj vjeresiji, ali nikako seljačkoj. To je i razlog, da smo imali najveći dio seljačkih prezaduženja baš kod tih privatno-bankarskih poduzeća.

Z a k o n o m o p o l j o p r i v r e d n o m k r e d i t u o d 12. l i p n j a 1925. imalo se ponešto pomoći u podjeljivanju zajmova seljacima. Međutim organizacija, a i podjeljivanje zajmova kod toga „p o l j o p r i v r e d n o g k r e d i t a" ovisilo je počesto ne samo od državne vlasti, nego i od stranačko-političkih skupova. Široki slojevi seljaštva rijetko su se zato mogli okoristiti tim zakonom.

Nedostacima u podjeljivanju zajmova seljacima na osnovu zakona od 1925. imalo se doskočiti novim zakonom o Privilegovanoj Agrarnoj Banci od 16. IV. 1929. Ako se, istina, tim zakonom nije posve ukinulo poslovanje ustanova „poljoprivrednog kredita", bilo je od potrebe, da se nađe usklađenje između Privilegovane Agrarne Banke i ustanova „poljoprivrednog kredita".

Osnovna misao Privilegovane Agrarne Banke ne bi bila nipošto u sebi loša, da ona nije zamišljena kao jedinstvena novčarsko-vjeresijska ustanova za cijelu državu a bez ikakva izravnog dodira sa seljacima diljem svih pokrajina. U podjeljivanju seljačkih zajmova moglo se okoristovati samo seljaštvo u blizini sjedišta banke (Beograd). Međutim i ti zajmovi bili su za seljaštvo vrlo skupi, jer im se moraju priračunavati troškovi obilaženja, traženja i dobivanja zajma.

Centralistički oblik Privilegovane Banke izmijenio se naknadno osnivanjem nekoliko podružnica. Otvaranje tih novih podružnica u sijelima pojedinih pokrajina nije ipak bilo provedeno, da se približi bančino poslovanje seljaštvu za što jeftinije podjeljivanje zajmova. Podružnice su se otvorile jedino radi preuzimanja seljačkih dugova od privatno-novčarskih zavoda po u r e d b a m a o z a š t i t i z e m l j o r a d n i k a.

Uredbe o zaštiti zemljoradnika, ukoliko su, istina, stare seljačke obveze smanjile na polovicu dugovanja i uz niži njihov kamatnjak, zatvorile su svaku mogućnost dobivanja novih seljačkih zajmova ne samo kod privatnih novčarskih zavoda (banaka) nego i kod samih seljačkih vjeresijskih zadruga. P r i v r e-

da svega našeg seljaštva nema danas nikakve vjeresije.

U toj nevolji seljačkog gospodarstva našla se prisiljenom Privilegovana Agrarna Banka da bar nekako pomogne. Tu svrhu imadu one najnovije okružnice Privilegovane Agrarne Banke, da se seljaštvu mogu odobriti izravni zajmovi na mjenicu od same banke za nabavu sprava i alata kao i drugih potrošnih predmeta do iznosa 2000 dinara. Dobavu tih sprava i alata vršit će po odobrenju zajma ili zadruge ili organizacije seljaka ili, što više, privatna trgovačka poduzeća.

Rok isplate zajma je godina dana. Izdanu mjenicu potpisuju još trojica jamaca-seljaka. Visina je kamatnjaka 5%.

Osim toga zajma za nabavu sprava i alata odobravat će Privilegovana Agrarna Banka zajmove i za čisto potrošne predmete u gospodarstvu, kao što su na pr. modra galica, liko, umjetno gnojivo, cjepivo i slično. Ti će zajmovi biti podjeljivani seljaštvu samo do iznosa 500 dinara.

Ove manje zajmove do 500 dinara podjeljivat će Privilegovana Agrarna Banka putem vjeresijskih zadruga, ali tako, da će vjeresijska zadruga sve molbe i mjenice seljaka za zajmove do 500 dinara sakupiti u jedno i dobiti ukupni zajam od banke na temelju zadružne mjenice s jamstvom članova upravnog odbora.

Kao što vidimo, seljaštvo naše „seljačke države" daleko je danas do toga, da ima zdravu i dobro uređenu seljačku vjeresiju za promicanje svoga gospodarstva. Zapravo svi se seljaci nalaze u „stečajnom stanju", jer je kod privatnih banaka, štedionica i vjeresijskih zadruga zatvoreno svako dobivanje i najpotrebnijih zajmova za unapređivanje seljačkoga gospodarstva.

SREĐIVANJE SELJAČKIH POSJEDA PUTEM KOMASACIJE

I. — **Nevolje seljačkog posjeda radi razbacanosti zemljišnih čestica**

II. — **Skupljanje razbacanih čestica (komasacija)**

III. — **Pogledi u sadašnjost i u budućnost komasacije:**
1. **Tehnički uspjesi komasacije**
2. **Gospodarske koristi od komasacije**
3. **Općekulturne koristi od komasacije.**

„O, kako je lijepo prići k zemlji blizu,
udišati snažne mirise, što svježe brazde nude,
gledati, kako pod branom u dugome nizu
tvrde i masne mrve se grude."

GABRIJEL CVITAN: NA BRANI.

I. NEVOLJE SELJAKA RADI RAZBACANOSTI ZEMLJIŠNIH ČESTICA

Školovani ljudi ističu potrebu, da seljačko gospodarstvo mora krenuti iz svoje zaostalosti, iz neracionalnog obrađivanja tla. Govori se zato o upotrebi umjetnih gnojiva, o savršenijem poljodjelskom oruđu i strojevima, o dubljem oranju, o zasijavanju polja s industrijskim biljem na mjesto onoga vječnog sijanja kukuruza, pšenice i ječma, što se seljaku gotovo nikako ne isplaćuje.

Zaboravlja se pri tom, da za seljaka nije glavno, kako znati što bolje gospodariti, nego gdje će moći provoditi svoj seljački rad i život. Drugim riječima: nije bitan kod seljaka način obradbe tla, nego posjedovne i imovinske prilike seljačkog doma. Kako će moći seljak drukčije gospodariti na onom svom premalenom, patuljastom posjedu, pa makar njegovo znanje bilo ne znam koliko? Mi se našem seljaku moramo upravo diviti, kako on još može i životariti na svom sitnom, a k tome razbacanom posjedu...

Koliko ima samo seljak neprilika, što mu je posjed ne samo razbacan, nego što nema kod pojedinih zemljišnih čestica nikakva sklada između katastra i

gruntovnice. Ta pravna neuređenost posjeda izaziva nepotrebna smetanja posjeda, poteškoće u točnom određivanju međa, poteškoće u dobivanju dugoročnih otplatnih zajmova.

A ako je tako s pojedinim česticama, što onda mora istom biti s cijelim hatarom (rudinom)? Tu bez ikakve katastralne i gruntovne razdiobe leže čestice desno i lijevo, gore i dolje, bez pravih poljskih putova i pristupa k svakoj pojedinoj čestici.

Zar se onda moramo čuditi, da su kraj takvih nesređenih imovinskih i posjedovnih prilika parnice i smetanja posjeda, vječno pravdaštvo, pa i krvave glave na dnevnom redu? Tko božji da se snađe u onoj rpi slogova, duljina i širina, krivulja i pravaca, jaraka i međa? Kako da se kraj takvih nesređenih posjedovnih prilika mogu pojedine čestice dalje pravnim putem otuđiti i prenijeti na drugoga vlasnika?

U takvim nesređenim odnosima ponajprije između gruntovnice i katastra, a onda između stvarnog posjedovnog stanja te gruntovnice i katastra biva seljačko zemljište nesposobno bilo za kakvo zakonito baštinjenje, bilo za kakvo mirno uživanje, bilo za kakvo hipotekarno opterećenje.

Seljaci, da izbjegnu gruntovnim prenosima i prenozbenim pristojbama, za života onako od oka među se razdijele svoju baštinu. A tko će onda naknadno uspostaviti pravednu diobu, ako se netko bude opravdano ili neopravdano osjetio prikraćenim ne u svom vlasničkom, nego tek u posjedovnom pravu?

Da su takve nesređene prilike u posjedovnim i vlasničkim odnosima našega seljaštva, tome su uzrok oni zakonski propisi, koji ravnaju seljačkom imovinom, a koji ne odgovaraju niukoliko pravnoj svijesti našega seljaštva. Amo spadaju naročito propisi Građanskog Zakonika, koji se, nažalost, odnose ne samo na građansku imovinu i građansko posjedovanje, nego i na seljačku imovinu i baštinu.

Propisi Građanskog Zakonika o pravu jednakosti sve djece na očevu baštinu, a onda i oni propisi o nužnom dijelu svakoga od djece (§ 726. i slijedeći), dijele baštinu ne samo po vrijednosti, nego i u naravi na toliko dijelova, koliko je zakonitih baštinika. Ako se zato baštinici dragovoljno ne slože, kome će pripasti koji komad zemljišta, kome obiteljska kuća i gospodarske zgrade, dijelit će se vinograd

na redove, oranice na slogove, livada na otkose; s kuće će se skidati crijepovi, grede i rogovi, rušit će se zidovi, gospodarske zgrade, možda nedavno sagrađene — i svi ti redovi, slogovi, otkosi, crijepovi, cigle, grede, rogovi, drvena građa od gospodarskih zgrada dijelit će se na jednake dijelove među baštinike...

Pomislimo sad, kako će seljak započeti svoje napredno gospodarstvo, kad nema od svoje baštine ni čitavog svinjca a ni kokošinjca, nego samo rpe malovrijednog građevnog materijala! A kako će i imati napredan seljački posjed od onih nekoliko redova trsova, od onih slogova oranica, razbacanih na deset do petnaest strana, od onih nekoliko otkosa, koji se nalaze u ovoj i onoj dolinici?

S pravom se zato kaže, da su propisi našega Građanskog Zakonika mašina - sječkarnica seljačkog zemljišta. Ta nam sječkarnica siječe posjede do u najmanje komadiće nakon smrti svakog oca obitelji, svakom ostavinskom raspravom, svakom diobom obiteljske imovine. A utvrdilo se, da ostavinske rasprave i diobe na seljačkom posjedu moraju biti bar svake tridesete godine. I država s tim jako dobro računa kao svojim sigurnim prihodom od prenozbenih pristojba. Zato ona na zemljišta, kojima nije vlasnik smrtni čovjek nego kakvo društvo, udara posebni porez (dopunsku taksu, poreski jednačak). Takav porez plaćaju i naše kućne zadruge, jer i kod njih nema dioba i zemljišnih prenosa iza smrti svakog predstavnika kuće (kućegospodara).

Međutim, nasljedno pravo (nasljedni red) po propisima Građanskog Zakonika ne samo da uništava svaki napredni seljački rad i seljačku obiteljsku imovinu, nego se protivi pravnoj svijesti našega seljaštva.

Da naš seljak - samovlasnik izbjegne tim pisanim propisima, vrši za života darivanja jednome od djece bez gruntovnih prenosa, ili opet imovinu djeca već za očeva života razdijele po svojoj volji. Ostavinske rasprave mogu onda samo utvrditi posjedovno stanje pojedinih čestica i zgrada, za koje se počesto baštinici ne će mnogo brinuti, da ih gruntovno na sebe prevedu.

Kao što se pisani propisi Građanskog Zakonika protive pravnoj svijesti seljaštva, isto tako ne odgovaraju više gospodarskim prilikama seljaštva ni ona ograničenja zakonske diobe kućnih zadruga ispod određene posjedovne površine. Da dionici izbjegnu tom ograničavanju diobe, provode među se potajne diobe. Te su diobe

tako već uobičajene, da ih trpe i poznavaju sve javne vlasti, što više, provode po njima i oporezivanja. A da su upravo takve potajne diobe, provedene bez ikakvih vještaka ili putem privatnih mjernika, a jedino po želji stranaka na štetu naprednom gospodarenju, po sebi je razumljivo.

Međutim za *napredak* seljačkog gospodarstva ne bi bilo dovoljno samo *pravno utvrđivanje posjedovnog stanja*. Bit će potrebno, da se utvrdi *seljački dom* s takvim pravom vlasništva i nasljednog prava, te seljačka imovina ostane po mogućnosti što duže *nedjeljiva obiteljska baština*. Ima se zato stvoriti jedinstveno seljačko imovinsko pravo na osnovu pravne svijesti našega naroda, a i pisanih zakona o skupnoj obiteljskoj imovini pod imenom *kućne zadruge*.[1])

Ta skupna baština pod imenom „kućna zadruga" ili „seljački dom" je *radna zajednica* s pravom suvlasništva samo radnih članova obitelji po seljačkom pravnom načelu: „Ko je pri delu, taj je i pri jelu." Prestaju, prema tome, biti suvlasnicima skupne imovine svi oni članovi seljačke obitelji, koji prestaju biti članovi *radne zajednice*. Slučajevi su to, kad se djevojka izuda u drugu kuću, ili kad se koji muški član priženi, ili kad koji član obitelji privređuje za sebe izvan obitelji kao činovnik, obrtnik, trgovac i slično.

U seljačkom domu nema nikakvih ostavinskih rasprava iza smrti oca obitelji, nema ni oporučnog određivanja baštinika. U seljačkom domu sve je sviju onih, koji privređuju i koji su na životu; pojedinačno nije ništa ničije osim sitnih predmeta uresa i uspomena. *Takvim pravnim uređenjem postaje seljački dom najjača brana pojedinačnim i čestim ostavinskim raspravama i diobama obiteljske baštine.*

Ukoliko bi se ipak i ta obiteljska baština dijelila među pojedine grane užih obitelji, dijelit će se tako, da pojedinoj diobenoj grani dopadne jedna cijela stara čestica, a drugoj grani druga cijela čestica. Nikad se ne će pojedina čestica dijeliti na toliko dijelova, koliko je baštinika. Seljačka imovina nije kao gradska, koja se sastoji, primjerice, od *kuće*; ta će se i onako prije ili poslije prodati, a novac porazdijeliti među baštinike; ili će se od nje brati samo „plodovi"

[1]) Vidi o tom knjigu: Dr Milan Ivšić „Seljačka politika", str. 7.—47. Izdanje Društva Sv. Jeronima, Zagreb god. 1937.

kao od skupne imovine, a da je nitko „*ne obrađuje*". Građanska se imovina sastoji i od *gotova novca* i *vrijednosnih papira*; i ta se gotovina može dijeliti, na koliko hoćeš baštinika, a da se diobom nije smanjila ukupna vrijednost cijele baštine.

Kod seljaka je posve drukčije. Seljačka kuća ima svoju vrijednost kao kuća za skupno obiteljsko stanovanje. Srušimo kuću pa razdijelimo sav građevni materijal na jednake dijelove, mi smo uništili predašnju vrijednost kuće! Tako je isto i s gospodarskim zgradama, pa i sa samim zemljištem. Zemljište razdijeljeno na male čestice postaje nesposobno za obradbu: za oranje, za sijanje, za prilaz k svakoj čestici od poljskoga puta.

Ne smije se nigda ni na to zaboraviti, da čestica, što je manja po površini, ima razmjerno više međa. Uzmimo, na primjer, dva seljačka posjeda, gdje svaki od njih ima 5 jutara zemlje! Ali dok jedan seljak ima sav posjed od pet jutara u jednom komadu, drugi seljak ima svoj posjed raštrkan u više komada, neravnih međa i kojekakvih zavoja. Na oko bi se činilo, da i ovaj posljednji mora imati isto tako dugu među kao i onaj prvi. Pa ipak nije tako. *Seljak s raštrkanim posjedom ima daleko veću dužinu svojih međa, nego onaj, koji ima svoj posjed u jednom komadu i u jednoj pravilnoj četvorini* □.

Računskim putem pokazalo se naime slijedeće:

a) Duljina međa raste u razmjerju, što se čestica pretvara u dužu pačetvorinu ▭. Prema tome jedno jutro u čistoj četvorini □ ima manje međe, nego li drugo jutro u pačetvorini ▭. Ako pak zemljište ima kakav drugi nepravilni geometrički oblik, to mu je međa još duža.

b) Jedno osamljeno jutro zemlje ima 10 (deset) put više međe kraj istoga geometričkoga oblika, nego li kad bi bilo unutar zemljišne površine od 100 jutara; ono ima 7 puta više, nego li jedno jutro unutar površine od 50 jutara; 3 puta više, nego li u površini od 10 jutara, 2 puta više, nego li u površini od 5 jutara.

A šta je međa u seljačkom posjedu? Većinom neiskorišćeno zemljište, obraslo trnjem, kakvim malo korisnim drvećem, travurinom, koja samo nanosi u polje štetno sjeme. Međe su leglo kojekakvih poljskih i usjevnih štetočina, da i ne govorimo, da su oni stvarni gubitak površina. To osobito vrijedi za ona zemljišta s krivu-

dastim međama, zavojcima u tuđe zemljište. Kraj tih krivudastih međa nemoguće je pravo orati, a da se susjedu štogod ne odore, ili da se s konjima i volovima ne zađe na već njegovo uzorano polje. A onda evo ti i nehotice svađa, procesa ili bar neprijateljskog oka. Tu onda ne preostaje drugo, nego ostaviti neizorane sve one zavoje i krivulje, da ih zaraste široka živica, ili ih moraš motikom zasebno prekopavati, da ne ostanu potpuno neiskorišteno zemljište.

Ako su pak razbacane čestice još k tome daleko od kuće, onda one gube od svoje vrijednosti. Gospodarski je izračunato, da i poveće zemljište udaljeno 3 kilometra od kuće ima samo polovicu svoje vrijednosti prema svojoj koristi gospodaru; oranica pak udaljena 5 kilometara nema već nikakve vrijednosti za gospodara.

Osim toga je izračunato, da troškovi obradbe rastu, što je površina zemljišta manja, odnosno troškovi se smanjuju, što je površina veća. Tako je švajcarski agrarni naučnjak dr L a u r prema podacima seljačkih knjigovodstava izračunao, da su troškovi obradbe za pšenicu u površini od 1 hektara upravo za polovicu manji, nego li onda, kad je taj hektar zemljišta razdijeljen i posijan u šest čestica. Prema tome, proizvodni troškovi poljodjelstva to su veći, što su čestice više razbacane. U tom će biti prednost upravo onih velikih posjeda prema malima, a prema velikim posjedima u Evropi opet onih latifundija u prekooceanskim zemljama.

Nezgodna je strana malih čestica i u tom, što je ne samo k njima pristup za obrađivanje otešćan, nego što će se njihovi vlasnici morati u usjevima uvijek prilagođivati susjedima. A možda vrste tih usjeva ni u kojem pogledu nijesu od potrebe i prave koristi vlasnicima tih čestica. To je ono, što zovemo u seljačkom gospodarstvu „p r i s i l n e p l o d i n e”.

Nije konačno nemanja loša strana razbacanih čestica pojedinog seljačkog posjeda i to, što su one naša najveća zapreka melioracijama zemljišta (odvodnjavanju i navodnjavanju), upotrebi poljodjelskih strojeva, nadgledu usjeva od štetočina, pa i samom nastojanju oko zaokruživanja seljačkih posjeda putem komasacije.

II. SKUPLJANJE RAZBACANIH ČESTICA (KOMASACIJA)

Kako da se p r e d u s r e t n e sve to jačem komadanju zemljišta? Kako da se i poprave te nevolje seljačkih posjeda?

U tu svrhu možemo naći dvije skupine mjera: jedne su, koje idu za tim, da s e p r e d u s r e t n e s t v a r a n j e č e s t i c a; drugim riječima, te mjere ne daju, da dođe uopće do komadanja zemljišta u male čestice, nesposobne za ikakvu korisniju obradbu; druge su opet, da i s p r a v l j a j u počinjeno zlo i seljačku nevolju u onim razbacanim česticama.

Među one prve mjere spada bezuvjetno stvaranje takva imovinskog prava i takva zemljišnog zakonika, koji ne će dati, da se zemlja komada, kad se kome prohtije i kako mu se prohtije. S e l j a č k a z e m l j a ima svoju v r i j e d n o s t kao cjelina. Ona je kao dragi kamen, koji ima to veću vrijednost, što je veći komad.

Za seljačko zemljište bilo bi zato u prvom redu potrebno, da postoji z a k o n s k a n a j m a n j a i z m j e r a z e m l j i š n e p o v r š i n e, ispod koje se zemljište ne smije dijeliti. Pojedine su države uvele takvu n a j m a n j u i z m j e r u z e m l j i š n e č e s t i c e, pa zašto da je i mi kao seljačka država ne uvedemo?[1])

U red mjera protiv komadanja seljačkog posjeda spada i ustanova o „o k u ć j u”, kojom se zabranjuje na području bivše kraljevine Srbije svako otuđivanje seljačkog posjeda ispod njegove najmanje izmjere ukupne seljačke imovine.

Sve te mjere, koje bi imale za svrhu i zadatak, da p r e d u s r e ć u komadanje seljačkog posjeda, morale bi se skupiti u posebni S e l j a č k i Z a k o n i k.

Druga skupina mjera, ide za tim, da se z l o i s p r a v i, da od razbacanih čestica naš seljak dobije posjed po mogućnosti u jednom ili bar u što manjem broju komada.

Iako bi seljaštvo moglo počesto samo zamjenjivati između sebe pojedine čestice sa svojim susjedima, iako to počesto čine naši seljaci, ipak su takve dragovoljne međusobne zamjene rijetke a i spore. Daleko će zato biti

[1]) Ovdje naravski nije govor o onim zemljišnim česticama, koje mogu služiti gradskom i radničkom pučanstvu za njihova naselja i vrtove. Za njih će biti upravo korisno, da imadu sitne čestice bilo za odmor, bilo za zdravlje, bilo konačno za malu nusprivredu i nuzanimanje.

6*

bolje, ako se cijelo selo složi, te svi zajednički uznastoje putem stručnjaka izmijeniti položaj svojih p o l j a, a počesto i samih p o t k u ć n i c a, a katkad i samih k u ć a i g o s p o d a r s k i h z g r a d a.

To je potrebno baš u naša vremena, jer se slika našeg sela i njihovih polja posve izmijenila tokom posljednjih pedeset godina, kad je seljak dobio i uživao „slobodu", da radi kao samovlasnik svojom imovinom, što hoće. Polja su se između svojih vlasnika ispremiješala. A i na mjestima onih širokih potkućnica, voćara i dvorišta, nastali su uski prolazi jedva za kola. Na mjestima onih nekadašnjih zadružnih kuća, domova, kiljera, hambara i komora, nanizale se i stisle jedna uz drugu one malene kućice dionika nekadašnje velike zadružne kuće.

Istina, kad su se nekoč dijelili ti dionici u zasebne grane, mislili su, da će diobom postati slobodni i samostalni gospodari. Zapravo su postali svi skupa sad pod onim krovićima, a bez velike one „h r a s t o v e g r e d e", slobodna i samostalna seljačka bokčija.

Put, kako da se voljom cijelog sela polja i potkućnice a i same kuće urede, kako da se razbacane čestice jednog seljačkog posjeda opet skupe u jednu veću površinu, zovemo *k o m a s a c i j a.*

Zakonski propisi o komasaciji zemljišta nijesu ništa novo. Postoji tako cio niz p r o p i s a o k o m a s a c i j i u r b a r s k i h z e m l j i š t a. Najvažniji je takav propis već sam U r b a r s k i z a k o n od godine 1836. čl. VI., zatim C a r s k i p a t e n t od 17. svibnja 1857., N a r e d b a ministarstva unutarnjih djela i pravosuđa od 11. studenoga 1859. i Z a k o n s k i č l a n a k V. iz godine 1870. sa zakonskom snagom kroz dvije godine. — Na osnovu tih u r b a r s k i h p r o p i s a donesen je na hrvatskom saboru za Hrvatsku i Slavoniju posebni k o m a s a c i o n i z a k o n od 26. svibnja god. 1891. Naredbom zemaljskog komasacionog povjerenstva u Zagrebu od 24. kolovoza 1899. izmijenjeni su neki propisi zakona iz god. 1891.

Međutim 22. lipnja 1902. odglasan je na hrvatskom saboru posve novi z a k o n o k o m a s a c i j i z e m l j i š t a s provedbenom N a r e d b o m o d 8. s r p n j a 1902. Taj je zakon još i danas na snazi za područje H r v a t s k e i S l a v o n i j e.

Za V o j v o d i n u i M e đ i m u r j e, t. j. za područja, koja su stajala do godine 1918. pod ugarskim zakonodavstvom, na snazi su danas u pogledu komasacije zemljišta z a k o n s k i č l a n c i VII. i XXXIX. iz godine 1908.

Za područje S l o v e n i j e vrijede doneseni z e m a l j s k i z a k o n i na osnovu okvirnog d r ž a v n o g z a k o n a austrijskog carevinskog vijeća od 7. lipnja 1883. i to: zemaljski zakon za K r a n j s k u od 7. studenoga 1900. i zakonski članak za Š t a j e r s k u od 26. svibnja 1909.

Ostala područja naše države (Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Crna Gora, Sjeverna i Južna Srbija) nemaju nikakvih zakonskih propisa za komasaciju.

Godine 1925. i 1926. radilo se u posebnoj komisiji, da se donese O s n o v a z a k o n a o k o m a s a c i j i z e m l j i š t a u K r a l j e v i n i S r b a, H r v a t a i S l o v e n a c a. Na čelu te komisije bio je kao glavni izvjestilac dr Gavro G o j k o v i ć. Svoju zakonsku osnovu objelodanio je Gojković ponajprije godine 1925. u Zagrebu, a zatim u nadopunjenom obliku godine 1926. u zasebnoj knjizi pod naslovom „Komasacija zemljišta". Ta međutim zakonska osnova nije nikad došla pred Narodnu Skupštinu, nego je međutim u godini 1937. izrađen u Ministarstvu poljoprivrede posve drugi „P r e d l o g z a k o n a o k o m a s a c i j i z e m l j i š t a". S tim „predlogom" zakona nije se međutim složio posebni odbor inžinjera i geodeta za komasacioni zakon.

Nama se čini, da je glavni nedostatak obiju zakonskih osnova (dra Gavre Gojkovića i Ministarstva poljoprivrede), što se novim zakonom hoće uvesti za cijelu državu j e d i n s t v e n i p r o p i s i komasacije do u tančine. A ipak „ž i v o t" rijetko kojega zakona ovisi toliko od gospodarske i socijalne svijesti samoga seljaštva, kao što je to baš kod zakona o komasaciji. Bilo bi zato daleko zgodnije, kad bi se za čitavu državu donio temeljni i okvirni zakon, a prepustilo pojedinim banovinama, da one donesu prema svojim prilikama točne propise o uvođenju okvirnog zakona u život.

Svrha je komasacije, da se svakom učesniku dade zemljište po mogućnosti u j e d n o m k o m a d u i od svake prijašnje kulture — u oranicama, livadama i t. d. Kako to provesti, ne zavisi samo od stručnjaka — mjernika, a niti od zasebnog upravnog tijela — k o m a s a c i o n o g p o v j e r e n s t v a, nego i od svijesti samog seljaštva. Seljaštvo bez daljih vidika, a zadojeno svojim sitničavim samovlasničkim i sebičnim interesima, ometavat će na svim koracima one velike izmjene, koje se korisno mogu provesti na onim razbacanim, a šikarama i ogradama zaraslim zemljišnim česticama.

Istina, zakon od godine 1902. predviđa, da se osim jednoglasnog pristanka učesnika može uz privolu z e m a l j s k o g k o m a s a c i o n o g p o v j e r e n s t v a u Zagrebu pristupiti komasaciji, gdje to traži:

a) petina vlasnika, koji posjeduju polovicu (½) zemljišta, određenog za komasaciju;

b) desetina vlasnika, koji posjeduju četvrtinu zemljišta, razdijeljenog po tropoljnom redu, ili sastavljenog od malih čestica, nesposobnih za napredno gospodarenje;

c) konačno se može i „u r e d a r a d i" provesti komasacija protiv volje većine vlasnika, ako se moraju provesti kakve veće melioracije, koje se ne mogu provesti bez istovremene komasacije; takve komasacije može dozvoliti zemaljsko komasaciono povjerenstvo na prijedlog komasacionog povjerenstva prvog stepena.

Po zakonu ulaze u komasacionu masu (gromadu) ove površine: oranice, livade, pašnjaci, poljski putovi, jarci, neobrađeno zemljište, omanje šumske čestice. Ne spadaju prema tome u komasacionu gromadu — osim po pristanku vlasnika — kuće, potkućnice, vrtovi, parkovi, voćnjaci, vinogradi, zemljišta ograđena gromačama, ribnjaci i vode, tvornice, kamenolomi, zemljišta rudnih voda, čiste šumske površine.

Sve služnosti i obveze zemljišta prestaju s provađanjem komasacije. Ako je stoga zemljište dano u zakup, prestaje svaki zakupni ugovor, a novi se može načiniti nakon provedene komasacije. Isto tako se hipoteke upisuju na nove čestice.

Redovito se kod dodiobe novih čestica gleda na pojedinačne želje učesnika. Ipak nitko od učesnika nije dužan primiti tako udaljene čestice, da bi morao mijenjati svoje gospodarsko sjedište ili izmijeniti način i vrste svojih dojakošnjih kultura.

Ako bi pojedina zemljišta bila od osobite važnosti za vlasnika ili ako su opterećena posebnim teretima tako, da bi njihovo uređivanje zadalo poteškoća u komasaciji, mogu se takva zemljišta izdvojiti iz komasacije.

Kod zamjene starih čestica za nove imaju se razlike u vrijednosti izravnati u n a r a v i, a ako to nije moguće, onda u n o v c u.

Sve tehničke poslove komasacije vrši k o m a s a c i o n o p o v j e r e n s t v o uz pomoć stručnih osoba (vještaka).

Komasaciono povjerenstvo je upravno i sudsko tijelo prvog stepena, sastavljeno od upravnog činovnika, suca, tehničara, agronoma i šumara. Po potrebi se imenuju i k o m a s a c i o n i p o v j e r e n i c i kao izvjestitelji komasacionih povjerenstava.

Komasaciono povjerenstvo mora po svojim vještacima utvrditi za svakog pojedinog vlasnika — učesnika komasacije — točnu p o v r š i n u svih njegovih čestica,

s t e p e n p l o d o v i t o s t i („bonitet") prema svima zemljištima uzetim u komasacionu gromadu, r a z r e d boniteta („klasifikaciju"), č i s t i d o h o d a k i konačno p o s e b n e v r i j e d n o s t i pojedinih čestica, kao što su stabla voćaka, šumska drveća, plotovi, ograde i slično.

Troškovi za provođenje komasacije razdjeljuju se među učesnike prema jedinici površine, a isplaćuju se u višegodišnjim obrocima zajedno s drugim javnim daćama. Komasaciono povjerenstvo može zato u ime učesnika sklapati dugoročne zajmove kod privatnih i državnih novčanih zavoda.

Za vršenje komasacije pritječe seljacima država u pomoć bilo jeftinim zajmovima iz svojih novčanih zavoda, bilo novčanim pripomoćima iz svojih melioracionih fondova.

Komasacija razbacanih čestica spojena je uvijek sa svim vrstama melioracionih radova, kao što su: krčenje kojekakvih međa i živica, izravnavanje tla, zatrpavanje i odvodnjavanje močvara, uređenje i utvrđivanje toka rijeka, uređenje brana i kanala za odvodnjavanje i navodnjavanje, utvrđivanje površina za buduće kulture (oranice, livade, pašnjake, vinograde, šume), izvođenje javnih poljskih putova i prilaza, premjeravanje čestica u što većim četvorinama ili bar u pačetvorinama sa što širom osnovicom.

Konačno, komasaciona povjerenstva moraju najuže surađivati s uredima za novo uređenje i stvaranje katastarskih karata, koje će se potpuno slagati s novim zemljišnim knjigama i s novim posjedovnim stanjem.

III. POGLEDI U SADAŠNJOST I BUDUĆNOST KOMASACIJE

Zakonski propisi o komasaciji zemljišta iz godine 1902. nijesu nipošto ostali mrtvo slovo na papiru. Oni su postigli bezuvjetno svoje velike tehničke, gospodarske i općekulturne uspjehe.

1. TEHNIČKI USPJESI KOMASACIJE

Do konca godine 1937. na osnovu zakona iz god. 1902. provodila se komasacija na području Hrvatske i Slavonije u 208 katastralnih općina. Od toga je potpuno dovršeno 178 komasacija; u 30 općina komasacije su ili još u početnom ili završnom postupku. Kako prema zakonu mogu učesnici ući u posjed i prije konačnog uređenja gruntovnice i katastra, to su od tih 30 općina već u posjedu učesnici u 10 općina.

Dosad je komasacija provedena na ukupnoj površini od 560.000 kat. jutara. S tim u vezi provedena je i kanalizacija u duljini 2.600 kilometara.

U vezi s komasacijom zemljišta provode se redovito i diobe zemljišnih zajednica, naročito onih zemljišta, koja su sposobna za sijanje usjeva, a na osnovu zakona o dopuni zakona o uređenju zemljišnih zajednica od 30. prosinca 1930.

Komasaciona povjerenstva kao izvršna tijela I. stepena postoje u Zagrebu, Bjelovaru, Osijeku i Vukovaru, a zemaljsko komasaciono povjerenstvo kao upravno i sudačko tijelo II. stepena u Zagrebu. Ono vrši nadzor i rješava sve sporove u II. stepenu.

Kod svih dosad provedenih komasacija vidi se, da su učesnici u Slavoniji (na području komasacionih povjerenstava u Osijeku i Vukovaru) najviše interesirani, da se prigodom komasacije što više provode melioracioni radovi (odvodnjavanje i kanalizacija), dok je učesnicima na području komasacionih povjerenstava u Zagrebu i Bjelovaru više stalo, da se prigodom komasacija provodi što više podioba zemljišnih zajednica, kako bi se tim sitni seljački posjed povećao na oranicama i livadama.

Seljaštvo danas u većini krajeva uviđa koristi od komasacije, zato nema više odbojnosti i straha kao možda prije nekog vremena. To se vidi najbolje, što se osječkom i vukovarskom komasacionom povjerenstvu prijavilo samo u 1937. godini 14 novih općina za sprovođenje komasacije.

U hrvatskim krajevima jedna je od uzorno provedenih novijih komasacija ona u Svetoj Heleni (kotar križevački). Tu su naime učesnici privolili, da i potkućnice (41 jutro) i dio vinograda (63 jutra) pripadnu pod komasacionu gromadu u ukupnoj površini od 1.033 katastralna jutra.

Na toj ukupnoj površini bilo je učesnika po veličini posjeda:

Do 1 jutra	146	učesnika	36,1%
od 1 do 5 jutara	170	„	42.1%
od 5 do 10 „	81	„	20.0%
od 10 do 20 „	6	„	1.8%
Preko 20 jutara	1	„	—
Ukupno	404	učesnika	100%

Iz tog brojčanog stanja seljačkih posjeda vidi se, da u Svetoj Heleni prevladava u tri četvrtine patuljasti seljački posjed ispod 5 jutara (78.2%), dakle po postotku upravo toliki, koliki je za čitavu savsku banovinu u hektarima.

Ta se međutim tužna slika naših seljačkih posjeda ukazuje još strašnijom, ako pogledamo broj čestica prije komasacije. Od komasiranih posjeda u samoj Svetoj Heleni bilo je na 115 posjeda 6.212 čestica, a nakon komasacije dobilo se ipak 1.312 čestica.

Kako se i 63 jutra vinograda uzelo pod komasaciju, dobilo se nakon komasacije 330 čestica od nekadašnje 992 čestice.

Prigodom komasacije uređena je 431 ostavina i 352 suvlasništva, što bi sve za svoje uređenje tražilo od seljaštva velikih troškova.

Na cijelom komasacionom području ima sada putova u duljini od 48 km, dok je prije bilo samo 22 km. Tim javnim putovima dobile su sve čestice svoj izravni prilaz.

Ukupni troškovi komasacije iznose 258.000 dinara ili 250 dinara po jutru. Iako naoko izgleda, da je to prilična svota, ona je uistinu neznatna prema onoj koristi, što je seljaštvo sad ima od svake svoje čestice, a osobito od uštednje na troškovima za sve moguće parnice ostavinskih rasprava i smetanja posjeda. Tu bi svotu prije isplatilo seljaštvo samo za sudove i advokate, nego što će ovako isplatiti za uređenje svojih posjeda, na kojima može u miru orati i sijati, kositi i žeti.

Kao što su lijepi uspjesi postignuti u Svetoj Heleni, kraju otežem za provođenje komasacije, tako su s uspjehom provođene komasacije i u drugim krajevima Hrvatske i Slavonije.

Međutim i kod tih dosad s uspjehom obavljanih komasacija vidimo glavne poteškoće i nedostatke za općenito uspješno provođenje komasacije.

U prvom redu manjka još kod većine našega seljačkog naroda probuđene svijesti i jednodušnosti u sprovođenju komasacije, koja bi mu bila svakako od najveće koristi.

Krivo bismo ipak učinili svome seljaštvu, kad bismo svu krivicu i sve nedaće prebacili samo na njegova leđa. Što više, štogod je dosad na području komasacije provedeno, sve je provedeno samo nastojanjem samog seljaštva i njegove staleške svijesti, a i osobnim žrtvama. Nigdje seljaštvo nije imalo kakve veće pomoći od države. Nigdje nije bilo nikakva plana odozgo. Ako zato nije svagdje komasa-

cija tehnički dotjerana, nije krivnja seljaštva, nego više tehničkih organa, koji su provodili komasaciju po neplanskom radu, ovisnom većinom od volje samih učesnika.

U komasaciji se pokazuju najveće poteškoće već kod snalaženja n o v č a n i h v r e l a za pokriće troškova komasacije. Ne postoji nikakav novčarsko-kreditni zavod, koji bi davao jeftini zajam za financiranje komasacije, koja, ako je spojena s većim radovima na kanalizaciji rijeka i odvodnjavanju močvarnih krajeva, znade biti dosta skupa.

Seljaštvo se osim toga s pravom ustručava preuzeti za svoju budućnost većih dugova na otplatu, jer je vrijednost njegovih proizvoda na tržištu vrlo nestalna. Obavljeni radovi postaju seljaštvu u pojedinoj godini teški teret, koji ono uz ostale javne poreze jedva može isplaćivati.

Zato bi sama d r ž a v a morala podupirati radove komasacija, ako ne nekim posebnim pripomoćima, a ono bar beskamatnim zajmom uz otplatu jedino glavnice, ili u najgorem slučaju, uz naplatu vrlo niskog kamatnjaka.

Iako zakon o komasaciji iz godine 1902. predviđa mogućnost izvršivanja komasacije po odobrenju Z e m a l j s k o g k o m a s a c i o n o g p o v j e r e n s t v a, ako to zaključi: 1/5 vlasnika s ½ katastarske izmjere, odnosno 1/10 vlasnika s 1/4 katastarske izmjere, to se prema statističkom iskazu dra G o j k o v i ć a o obavljenim komasacijama do g. 1926. vidi, da nigdje nije manjina vlasnika nadglasavala većinu. Tako za s r i j e m s k u oblast izilazi, da je prosječno glasovalo 65% vlasnika na 67% ukupne površine; u o s j e č k o j oblasti glasovalo je 86% vlasnika na 88% površine; u z a g r e b a č k o j oblasti glasovalo je 83% vlasnika na 87% površine.

Reći će se možda, da i država svojim u r e d o v n i m p r e m j e r a v a n j e m z e m l j i š t a („r e a m b u l a c i j o m") utvrđuje imovinsko-pravno stanje seljačkih posjeda. Tako je prema propisima Z a k o n a o k a t a s t r u z e m l j i š t a od 19. prosinca 1928., odnosno p r a v i l n i k a o katastarskom premjeravanju kao i pravilnika o održavanju katastra od 15. siječnja 1930., predviđeno najmanje svake desete godine službeno premjeravanje svih posjeda („reambulacija"). To premjeravanje ima ipak daleko više svrhu, da se uz posjedovno stanje utvrdi čisti katastarski prinos po jednoj površini *za osnovu oporezivanja*, nego li da se njime utvrdi stvarno posjedovno i imovinsko stanje seljačkog posjeda, a provede skupljanje rasutih zemljišnih čestica.

Međutim i ti poslovi reambulacije bit će za državu skupi, pa se država ne će lako i brzo odlučiti, da je provodi i u najduljem roku od svake desete godine.

Daleko bi bilo bolje, kako neki predlažu,[3]) da se novim zakonom o komasaciji zemljišta odredi „u r e d a r a d i" svake 25. do 30. godine temeljiti pregled posjedovnog stanja svake katastarske općine. Ako se tom prigodom pronađe, da su pravne prilike pojedinih općina nesređene, to bi se „u r e d a r a d i" imala provesti k o m a s a c i j a.

Takvom s l u ž b e n o m k o m a s a c i j o m postiglo bi se ne samo ono željeno s u g l a s j e između zemljišnih knjiga (gruntovnice) i katastra na temelju stvarnog posjedovanja, nego bi se moglo izvesti i skupljanje razbacanih čestica prema narodno-gospodarskim potrebama.

Službenu komasaciju predvidio je i zakon od g. 1902., a predviđa je i nova zakonska osnova (§ 20.), ukoliko bi to tražili v e l i k i m e l i o r a c i o n i r a d o v i. Nažalost, u svrhu utvrđenja zakonskog posjedovnog stanja i ispravaka katastra i gruntovnice ne predviđa zakonski prijedlog službene komasacije.

Kako je takva službena komasacija u interesu i države, a ne samo posjednika, to bi se morali troškovi podijeliti između države, banovine i posjednika.

2. GOSPODARSKE KORISTI OD KOMASACIJE

Prije komasacije postojale su razbacane sitne čestice bez ikakvih geometričkih oblika a s dugim i širokim međama. A poslije komasacije sve su čestice u većoj površini s točnim geometričkim likom, s točno određenim i utvrđenim granicama bez ikakvih šikarastih i širokih međa; nema tu više neobrađenih kutova, nego se ore i sije do ivice svakog posjeda tako, te izgleda, da je cijelo polje jedan jedinstveni ravni posjed. Kroz polje su prosječeni potrebni poljski javni putovi, da svaki seljak bez prelaženja tuđeg posjeda može po volji i nesmetano obraditi svoje polje i dići žetvu, kad mu se hoće. Prije je nasuprot bio prisiljen čekati, dok mu najprije susjed skine žetvu, da može preko njegova polja prevesti svoj prirod. A kad je slučajno susjed posijao svoje polje kojim jesenskim usjevom, kako će on doći do svoga polja u proljeće, da ga poore i posije kojim proljetnim usjevom?

Seljak na zaokruženom posjedu ima po jednom jutru daleko više ploda a manje truda, manje troškova za obrađivanje. Seljak nema više onih danguba s prelaženjem od

---

[3]) Ante P u k: Važnost gruntovno-ispravnog postupka kod komasacije i utjecaj ovoga na ekonomske i socijalne prilike sela („Geodetski List", g. 1937. str. 113. i 114.).

čestice na česticu. A nije to nepotrebni gubitak vremena samo za čovjeka i njegovu radnu družinu. Još je veći trošak i gubitak za privoz gospodarskog oruđa kod obrađivanja polja, pa onda za odvoz žetve ono nekoliko granica pšenice, košara kukuruza ili krumpira, kupića sijena.

Tek na komasiranom zemljištu moći će seljak slobodno i racionalno obrađivati sve svoje zemljište po svome g o s p o d a r s k o m p l a n u i prema svome g o s p o d a r s k o m o p t i m u m u. Ako mu u gospodarstvu bolje dolaze jesenski usjevi, on će neovisno i nesmetano od svoga susjeda posijati polje jesenskim usjevima. Ako mu pak treba radi prehrane stoke više stočne hrane, to će zasijati svoja polja djetelinom, graoricom, repom. Ako pak ima već dosta usijanih polja prema potrebama vlastite potrošnje, to će po koju česticu zasijati kojom industrijskom biljkom: cikorijom, šećernom repom, uljnom repicom, hmeljem.

Na zaokruženom posjedu moći će se istom sad govoriti o svima onim školsko-naučenim mjerama za unapređivanje seljačkog gospodarstva. Moći će se korisno primijeniti pojedini poljodjelski strojevi, što ih je bilo prije nemoguće pomisliti u obrađivanju onih sitnih čestica bez ikakva geometričkog lika.

Iako naš zakon o komasaciji iz godine 1902. ne predviđa o b v e z a t n o g komasiranja vinograda, vrtova i potkućnica, nego to prepušta slobodnoj volji samih učesnika, svijesću će se seljaštva mnoge i od tih površina uzeti u komasacionu gromadu.

Komasacija vinograda mogla bi se naročito provađati u krajevima Hrvatskog Zagorja i Prigorja. U vinogradima naime našeg seljaštva postoji mala razlika u obradbi tla. Vrste loze gotovo su iste u svim vinogradima; a i u njihovoj starosti nema počesto velikih razlika. Ukoliko bi pak bilo većih razlika u vrijednosti pojedinih vinogradarskih čestica, ne bi morale niti te razlike onemogućivati komasacije. Svakom se vlasniku može doznačiti njegov novi vinograd prema stvarnoj vrijednosti i položaju; može se dodijeliti u komadu po istoj vrijednosti loze, odnosno prema položaju starog vinograda. Ako bi postojali još kakve razlike, to se one mogu izravnati većom ili manjom vinogradarskom površinom. A često će pojedini učesnici komasacije vinograda tražiti, da im se dodijeli u ime vinograda koja oranica ili obratno.

Komasacija vinogradarskih površina najlakše će se provesti pomoću v i n o g r a d a r s k i h z a d r u g a. Njima je upravo zadaća, da se vinogradi, zasađeni izravnom lozom („direktorom"), iskrče; da se površine, sposobne jedino za vinograde, zasade izbornom vinovom lozom, a one površine, koje nijesu za vinograde nego za oranice i usjeve, da se privedu svojim kulturama. Prigodom komasacije vinograda, a pomoću vinogradarskih zadruga, moći će se možda na još nedodijeljenoj površini zadružnim putem iskrčiti stara loza, zemljište nanovo izrigolati i zasaditi izbornim trsovima. To će se moći učiniti i na onim površinama, koje se istom sada po planu zadruge uzimaju kao vinogradarska površina, a koje su prije bile pod kakvom drugom kulturom.

Ako zato razbacane i raštrkane čestice o r a n i c a i livadica u našim sjeverno-zapadnim krajevima nijesu naoko po sebi privlačive i prikladne za komasaciju kao ona ravna polja po našoj Slavoniji, to bi se upravo za te naše hrvatske krajeve morao stvoriti posebni p l a n i n a č i n p r o v o đ e n j a k o m a s a c i j e. Komasacija tih krajeva morala bi uzeti u komasacionu gromadu ne samo one čestice oranica, livadica i lugova, nego i čestice brežuljaka, gdje je pojedinu zarasla vinova loza, a na drugoj je posijana kukuruza ili krumpir ili koja druga seljačka kultura.

Takvom komasacijom vinograda i oranica znatno bi se onda poboljšao onaj i onako maleni i patuljasti seljački posjed našeg Hrvatskog Zagorja i Prigorja, koji je još tim manji, što je razbacan u više čestica. Naravski, takva se komasacija i ovdje mora provesti samo po pristanku seljačkog naroda, po gospodarskoj svijesti seljačkih općina, gospodarskih i prosvjetnih društava.

3. OPĆEKULTURNE KORISTI OD KOMASACIJE

Bilo bi ipak pogrješno, kad bi se komasacija zemljišta smatrala samo kao neko t e h n i č k o i g o s p o d a r s k o unapređivanje seljačkih posjeda. Ono je istodobno k u l t u r n o i s o c i j a l n o u n a p r e đ i v a n j e s e l j a č k o g ž i v o t a. Među suseljanima nestat će mnogih onih svađa i međusobnih mržnja, koje su onemogućavale svaki drugi društveni rad na selu. A vidjeli smo, da se nerazriješeni i zamršeni odnosi između subaštinika, njihove potajne diobe i premjere mogu p r a v e d n o i na zadovoljstvo svih urediti jedino prigodom komasacije. Tim stvaranjem

sređenih odnosa između subaštinika omogućava se svakoj novoj privrednoj grani smireni život na novom makar i malom seljačkom posjedu.

Kod komasacija poći će za rukom u pojedinim selima, da se gusta seljačka naselja prorijede, osobito da se seljačka dvorišta riješe kućica onih dionika većeg seljačkoga posjeda. Svim tim dionicima bit će prigodom komasacije omogućeno, da u nastavku i proširenju sela dobiju prostranog zemljišta za nove potkućnice, voćare i vrtove. Ono malo svojih gospodarskih zgrada moći će lako prenijeti i pregraditi na novim potkućnicama.

Često će pojedini seljaci i na to pristati, da se posve presele na svoje u cjelini dodijeljeno zemljište, te se tako stvori početak takozvanog „dvornog naselja" a napusti ono „seosko naselje" duž ceste, gdje je kuća do kuće i gdje je počesto cijela potkućnica široka tek kojih desetak metara.

Koristi pročišćavanja starih dvorišta i potkućnica od novih dionika, kao i općenito proširivanje potkućnica, vrlo su velike i očigledne. Nestaje onih vječnih svađa radi „sitnog smetanja posjeda", radi prehrane peradi i svinja, radi uživanja koje voćke. Često cijelo dvorište opusti od živadi, jer se radi uzgoja peradi dionici boje međusobnih svađa. Često se i ona jedina voćka u starom dvorištu posiječe, samo da je nitko više ne bere...

Prigodom komasacije Svete Helene postiglo se i to, da se iselilo iz sela oko deset komasacionih učesnika na nove potkućnice u produljenju sela, dok su se dvojica iselila čak na odvojena naselja izvan sela na dodijeljenom im zemljištu.

Komasacijom provodi se tako korisno djelo ne samo s obzirom na novo i bolje skupljanje posjeda (zemljišta), nego je uviđavnošću suseljana omogućeno bolje uređenje i proširivanje potkućnica sela prema novom planu i prema zahtjevima zdravlja samoga sela.

Komasacijom dižemo tako ne samo gospodarstvo svojih seljaka, nego i moralno-etičku svijest i kulturni stepen cijeloga sela. I tek nakon provedene komasacije bit će otvoreno široko polje rada svima kulturnim radnicima sela. Moći će se stvarati svakovrsne proizvodne, potrošačke i vjeresijske zadruge. Moći će se poljepšavati vanjski izgled sela ogradama dvorišta i potkućnica u pravilnim geometričkim likovima. Moći će se na proširenim potkućnicama podizati kuće, koje će s gledišta zdravlja naših selja-

ka biti bolje, nego što su bili oni mali stisnuti kućerci jedan uz drugi. — Po planu moći će se urediti duboki bunari s pitkom vodom, moći će se kamenom utvrditi seoska cesta, ako to nije po sebi već kakav državni ili banovinski put. Seljaci će rado pristati, da im općina iz državnih rasadnika posadi uz cestu mlade voćke ili lipe, da im duž kuća i potkućnica proširi i uredi hodnik nasipan šljunkom, a možda i istaracan ciglom. U tako uređenom selu pristat će rado seljaci na javnu električnu rasvjetu. Bit će njihov ponos, da imadu i što ljepšu i što prostraniju školu, te nijedno dijete ne ostane bez škole. Napredno će selo nastojati imati i druge javne zgrade sebi na ponos: uredit će rado svoju crkvu, svoju općinsku zgradu; nastojat će izgraditi svoje kulturne domove: vatrogasni dom i spremište, kulturno-prosvjetni dom, zadružno-gospodarski dom.

Svaki seljak nastojat će unutar svoga posjeda, da sebi uredi što ugodniji, što miliji i što ljepši svoj seljački dom. Gledat će da dade i svojoj stoci čiste i prostrane staje, da uredi đubrišta, štaglje i silose za čuvanje sušene i svježe krme.

Komasacija nije zato djelo samo onih sumještana i suseljana, to je djelo opće naše seljačke i narodne kulture. Na tom djelu treba da se nađu svi naši javni radnici i sve naše organizacije kulturne, gospodarske, socijalne, pa i političke.

Na tom djelu treba da radi i donese svoju prvu zamisao napredna seljačka općina preko svojih odbornika, naprednih i prosvijetljenih seljaka. Naša seoska općina mora uopće biti prva na svakom korisnom djelu za naše seljaštvo i za našu seljačku kulturu, a ne smije biti ona štetna prepona svakom kulturnom podizanju sela. Seljani trebaju stoga birati u svoje općinske odbore one ponajbolje i najprosvjetljenije seljačke gospodare, a ne one seoske propalice, vikače i slabiće, koji ne će ništa dobra selu ni da učine ni da zaključe. Seoska općina zapravo je mala državica, u kojoj seljaštvo svojom slobodnom voljom samo sobom upravlja, samo sebi prema kulturnoj svijesti i gospodarskoj snazi sve uređuje: i škole i putove i zdravstvo i skupno gospodarstvo, kamo spada u prvom redu komasacija.

Po općini bit će selo onakvo, kakvo to sami općinari hoće, mogu i moraju.

RASELJAVANJE SELJAŠTVA
(„UNUTRAŠNJA KOLONIZACIJA“)

I. — Kratki povijesni pogled u našu unutrašnju kolonizaciju

II. — Načela za izvođenje unutrašnje kolonizacije:

1. Svrha unutrašnje kolonizacije

2. Površine za naseljavanje

3. Odšteta vlasnicima za oduzeta zemljišta

4. Pravni oblik naseljeničkih posjeda

III. — Izvođenje unutrašnje kolonizacije.

„Ne mogu svi ljudi obrađivati zemlje, ali ne bi smjelo biti čovjeka, koji ne bi imao dovoljan komad zemlje za obrađivanje, ako drugačije ne može ili ne zna da privredi sebi i svojoj obitelji svagdanji kruh; provedbom toga najopravdanijeg zahtjeva poslužilo bi se znatno napetomu socijalnom pitanju...“

VJENCESLAV NOVAK: ZAPREKE
Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1905., str. 247.

Kako je hrvatski narod pretežno seljački, to će njegova budućnost ovisiti o tome, tko će zemlju hrvatskih djedova orati i sijati, u čijim će se ona rukama nalaziti.

Malo nam zato koristi govoriti velikih riječi o svome seljačkom narodu, kad on mora kao kukavelj ostavljati svoju rodnu grudu i seliti se u tuđinu, a tuđin se naseljuje po našim selima.

Naša nam se Moslavina gubi za hrvatstvo — otimaju je svi jači strani narodi, otimaju nam ondje dom za domom. A naša najplodnija zemlja Šokadija? Ukoliko je ona bila nekoč prema Istoku branič hrvatstva i čuvar hrvatske narodne kulture, danas propadaju sela bogate naše Đakovštine, prorеđuju se pučanstvom naši Bošnjaci, Županja, Otok, Bebrina, Babinagreda. Mjesto da nam ta bogata hrvatska sela služe za naše dalje prodiranje, mi i sami ondje propadamo.

I tako nam u najplodnijim hrvatskim krajevima gine hrvatski seljački narod ne nipošto od nevolje, nego od nehata i nemara za narodnu budućnost, od svijesnog izdajstva hrvatskih domova i rodova po onim ženama, koje u svojoj želji za gizdom i vječnom igrom postaju svijesne jalovice, a time i najveći zlotvori za buduća zdrava narodna pokoljenja.

A na drugoj strani gine snaga hrvatskog naroda, jer nema ni kruha svagdašnjega. Dječica našega Hrvatskog Zagorja, našega Hrvatskog Primorja, naše kamenite Dalmatinske Hrvatske, naše Bosne i Hercegovine željna su i palente, da utaže glad. Stoka naših seljaka u tim krajevima jednako oskudijeva i propada, jer nema gdje da se napase i napoji. Seljačke ruke željne su rada oko zemlje. A te zemlje nema, jer je posjed hrvatskih seljaka tako malen, te njegova obradba ne može uposliti sve one marne i zdrave ruke brojne seljačke obitelji tokom čitave godine. Naš seljak nema zemlje, jer su mu je kišne bujice i bure svu odnijele, te je ostao samo goli kamen; a ako je ostalo još što zemlje-crljenice, isprala ju je voda, te nema više nikakve plodovitosti, nema više za bilje hranivih soli. Raste tek na njoj paprat i trnovita trava, koja nije ni za kakvu pašu stoci.

O neimaštini zemlje hrvatskog seljaštva govore nam najbolje same suhe službene brojke državne statistike iz godine 1936., a prema popisu stanovništva i seljačkih gospodarstava iz godine 1931.

U takozvanoj savskoj banovini (Hrvatska i Slavonija) od 100 seljačkih posjeda jedva postoje 22 posjeda iznad 5 hektara zemljišta, dok je svih onih ostalih 78 seljačkih domova ispod 5 hektara. Ako uzmemo, da je zapravo posjed iznad 5 hektara zemljišne površine sposoban za samostalno seljačko gospodarenje, za korisnu upotrebu radne snage i cijele družine, onda vidimo, da je 78% naših seljačkih domova u nemogućnosti ne samo da preživljava od svoje zemlje, nego i da korisno upotrijebi svoju radnu snagu.

Slika hrvatskih sela biva po istoj statistici još strašnija za takozvanu primorsku banovinu (Dalmaciju i dio Hercegovine). Prema istom službenom popisu izilazi, da ondje od 100 posjeda ima jedva 13 seljačkih domova preko 5 hektara zemljišta. A što znače za napredno seljačko gospodarstvo svi ostali posjedi do 5 hektara u onom golom kršu, svaki će lako prosuditi, koji bude ma samo jednom prošao našom kršovitom, bregovitom i nerodnom Dalmacijom i Hercegovinom.

Nevolja seljačkih posjeda postaje još strašnija, što većina dalmatinskih sela nema izvorne pitke vode. Možda se

gdjegod u daljini nalazi kakav slabi izvor, kojim se služi po nekoliko okolišnih sela, a počesto i taj presuši u ljetnim mjesecima. Rijetka su sela, rijetki su i seljački domovi, koji imadu uređene kamene cisterne, u kojima se nažalost isto tako ljeti iscrpe voda poradi premalo kišnih dana u jeseni i s proljeća. Kraj takvih prilika pravo je čudo, čime gase svoju žeđ ljudi, a gdje i napajaju stoku, da ne poskapava od žeđe. Nije zato rijedak slučaj, da je u pojedinim selima jeftinije vino nego li pitka voda.

Našu kršovitu i gorovitu Dalmaciju i Hercegovinu ubija zato jednako neimaština zemlje, kao što i neimaština vode za piće. Ondje stradaju i usjevi jednom poradi suše kroz nekoliko mjeseci, a drugda poradi navala podzemnih voda, koje u pojedinim mjesecima provale na površinu te čine prava jezera. I zato je pitanje opstanka naših dalmatinskih, a jednako i hercegovačkih seljaka, vezano na isušavanje tih polja-jezera, koja ne samo da uništavaju gotovo svake godine ljetinu baš pred žetvu, te time stvaraju glad, nego i malarijom ubijaju okolišno seljačko pučanstvo.

Sve nam to pokazuje jasno, da hrvatskom seljaku za njegovu narodnu budućnost moramo osigurati zemlju i vodu, ako ne na domajama njegovih djedova i pradjedova, a ono na novo stvorenim seljačkim domovima.

Bit će zato jedan od najvažnijih zadataka, kako da ono zdravo seljaštvo iz prenapučenih i iz bezvodnih krajeva može živjeti životom dostojnim ne samo čovjeka, nego i da postane kvasac novoga obiteljskog i seljačko-gospodarskog rada na onima još neiskorištenim zemljištima i na onim izumrlim seljačkim domovina.

Drugim riječima, bit će naš zadatak, da iseljavamo i preseljavamo hrvatsko pučanstvo iz krajeva bijede i glada u krajeve za život seljaka povoljnije.

Taj svoj rad zovemo uobičajenim imenom *unutrašnja kolonizacija.*

Unutrašnjom kolonizacijom spasavat ćemo svoga čovjeka na jednoj strani, a na drugoj oživjet ćemo po njegovim rukama plodovitost zemlje u novome kraju. Naše će djelo biti od socijalne i gospodarske vrijednosti.

Pored te prvotne gospodarske i socijalne svrhe unutrašnje kolonizacije može biti cilj kolonizaciji i posve drugi. Država može naime preseljavati dio svoga pučanstva u krajeve, gdje postoje takozvane „narodne manjine" („stranci"), ili može naseljavati domaći živalj duž državne granice, da je utvrdi živim zidom za slučaj kakva rata.

Svrha prema tome unutrašnjoj kolonizaciji može biti trostruka: socijalna, gospodarska i narodno-politička.

Ogledamo li unutrašnju kolonizaciju drugih zemalja, to vidimo, da je uvijek kod tih kolonizacija prevladala jednom jače svrha socijalna, drugi put politička, treći put gospodarska.

Engleska je prije i poslije rata pokušavala, da svoje staro englesko seljaštvo, lišeno zemlje po veleposjednicima, opet vrati k zemlji. To je, međutim, veliko socijalno djelo slabo uspjelo, jer izvlašteni engleski seljak nema danas više ni želje, da se vrati k zemlji kao njezin vlasnik nego tek kao zakupnik („farmer"). Uspije li tome engleskom ne seljaku nego privredniku osigurati čistu dobit na tuđoj zemlji (države ili lordova), ostat će na njoj i dalje kao zakupnik, a ako mu to ne pođe za rukom, vraćat će se opet u grad ili u industrijska poduzeća, da ondje nastavi životom čistog industrijskog radnika ili kakva drugog privrednog zvanja.

Predratna Njemačka pošla je u svojoj unutrašnjoj kolonizaciji posve drugim putem. Njoj je bila svrha, da zemlje svojih istočnih pokrajina, naseljenih i držanih još u dobrom dijelu u rukama Poljaka, što više naseli čistim njemačkim pučanstvom iz zapadnih krajeva. Da se to naseljeno seljaštvo što jače učvrsti na samoj zemlji, dijelila mu se zemlja u posjedovanje pod najpovoljnijim uvjetima kao *„rentovno dobro"* a ne kao isključivo vlasništvo, da ne bi pojedinac mogao opet kome drugome preprodati svoj dom i vratiti se u svoj stari kraj. Svrha je prema tome unutrašnjoj kolonizaciji u Njemačkoj bila narodno-politička i uperena protiv poljačkih vlasnika zemlje.

Sjeverno-američkoj Uniji nije bila svrha kod izvođenja unutrašnje kolonizacije ni socijalna ni politička, nego jedino, da naseli one još široke i nenapučene krajeve poljoprivrednim pučanstvom. I doista kao uspjeh unutrašnje kolonizacije može se označiti, da su se naseljeni krajevi učinili plodnima, da su se bezvodni krajevi navodnjavali, da su se one ogromne površine šuma iskrčile (možda i previše), da su se oni nepregledni pašnjaci s još divljom stokom stavili pod naprednu poljoprivrednu kulturu. Sjevernoamerička Unija davala je kolonistima sve pogodnosti, da se osobito pojedini krajevi što bolje nasele i obrade. Ona je u cilju naseljavanja stvorila posebnu ustanovu seljačkoga dobra — domaju („homestead"). Ta se domaja ne može izvjesno vrijeme ni razdijeliti ni kojim putem otuđiti.

I. KRATKI POVIJESNI POGLED U NAŠU UNUTRAŠNJU KOLONIZACIJU

Unutrašnja kolonizacija u našim hrvatskim krajevima nije od danas. Mi ne ćemo govoriti o onom prisilnom i za svu hrvatsku narodnu budućnost najkobnijem iseljavanju hrvatskoga pučanstva iz naše istočne Slavonije i zapadne Bosne prema sjeverozapadu pod pritiskom turskih provala. Ne ćemo ni napominjati onih velikih naseljavanja na opustjele krajeve poslije izagnanstva Turaka koncem 17. stoljeća a početkom 18. stoljeća. U to vrijeme počinje i naseljavanje istočnih krajeva s njemačkim stanovništvom (takozvanim „Švabama") iz stare Franačke. U to vrijeme pada i seoba naših Hercegovaca, t. zv. Bunjevaca i Šokaca u Bačku i Baranju. Manje nas i zanima ono doseljavanje Čeha u zapadne krajeve Slavonije, a Slovaka u istočne krajeve.

Nakon oslobođenja seljaka od obveza prema vlastelinu („zemaljskom gospodinu") sredinom prošloga stoljeća počinje već prvo lagano ali p o j e d i n a č n o pomicanje siromašnog pučanstva iz Like i Hrvatskoga Primorja prema istočnim krajevima naše Vojne Krajine i Slavonije na već tad opustjela stara hrvatska ognjišta.

Konac 19. stoljeća i početak 20. stoljeća donijet će prvi jači val raseljavanja h r v a t s k o g a pučanstva sa zapada prema istoku, a m a d ž a r s k o g od sjevera prema jugu. To više ne će biti ono svojevoljno iseljavanje, većinom pojedinačno, nego će to biti prava unutrašnja kolonizacija pod vodstvom pojedinih ustanova. Bankarske madžarske ustanove počinju plansku a financijski dobro uređenu kolonizaciju madžarskog življa na prekupljenim veleposjedničkim imanjima. Tom kolonizacijom biva ugrožen hrvatski živalj u pojedinim kotarevima (daruvarskom, virovitičkom, slatinskom i našičkom). Da se tome doskoči, Hrvatska Poljodjelska Banka odmah nakon svoga osnutka uzima za svoju zadaću prekupljavanje veleposjeda, njihovu razdiobu i naseljavanje ondje hrvatskog življa. Tako su nastale već prije rata jake kolonije naših Zagoraca u daruvarskom kraju, a bila je spremljena kolonizacija i u ostalim ugroženim kotarevima: virovitičkom, slatinskom i našičkom.

Rat je međutim spriječio tu prirodnu kolonizaciju našega najsiromašnijega svijeta iz zapadnih krajeva u Slavoniju. U većini slučajeva ta je kolonizacija vrlo dobro uspjela, iako nije imala onoga potrebnog plana, a i pravih novčanih sredstava, koja se traže za unutrašnju kolonizaciju. Seljaci našega Hrvatskog Zagorja, koji su došli na svoje nove domaje sa svojim ručnim mlinom i kokošinjcem i s nekoliko vreća kukuruze, danas su najnapredniji gospodari svoga kraja. Njihove visoko zidane kuće, čistoća i red u njima, poštenje u seljačkim obiteljima, služi za uzor ostalim seljacima. Njihovo gospodarstvo nadmašuje način života i rada već prorijeđenih hrvatskih starosjedilaca.

Nakon svjetskoga rata pojavio se novi svježi val unutrašnje kolonizacije. Ratnici, koji su se vratili s bojišta, našli su svoje domove ako ne opustošene, a ono svoja polja po nejakim ženama slabo obrađena. U stajama nestalo je svake sprežne stoke, jer se sve moralo dati ili u ratnu službu ili za prehranu vojske („rekvizicije").

U takvim prilikama seljaštvo je kao po nekom bojnom pozivu osjetilo samo g l a d z a z e m l j o m. I tu glad morale su zasititi javne vlasti u strahu, da se predusretne kakvom većem zlu. Seljaku se na skupštinama obećavala dioba vlastelinskih zemalja, a onima kmetovima i beglučarima u Bosni i Hercegovini, kao i onima kolonima u Dalmaciji, vlasništvo sve one zemlje, koju su oni dotad obrađivali. U tome je smislu izrađena ona velika n a r e d b a od 25. veljače 1919. o pripremnim radovima, zapravo o planu t.zv. „agrarne reforme". Kad bi se to djelo ispravnim putem provelo, seljaštvo bi imalo i te kakve koristi, jer bi njihovi maleni posjedi postali njihovo isključivo vlasništvo. Jednome dijelu seljaštva mogli su se posjedi povećati izvlazbom vlastelinskih imanja, dok se ono ostalo siromašno seljaštvo putem planske unutrašnje kolonizacije moglo naseljavati u krajeve manje napučene, gdje bi ono svojom neiskorišćenom radnom snagom stvaralo zdrave seljačke domove.

Iako su pojedine upravne, a i zakonske mjere, imale provesti taj zadatak, on je ostao u dobrome dijelu ili uopće neproveden ili loše proveden; a uspjesi, koji se u tom pogledu mogu zabilježiti, skupo su plaćeni narodnim novcem, uništavanjem uzornih velikih posjeda, uništavanjem izborne („selekcione") stoke, stvaranjem golih ledina od onih nekoč izvrsno obrađivanih veleposjedničkih zemljišta.

Dok bi se za početni razvoj unutrašnje kolonizacije putem „agrarne reforme" moglo reći, da je prevladavalo s o c i j a l n o o b i l j e ž j e, a pustila se posve s vida g o s p o d a r s k a svrha, to je u kasnijem razvoju „agrarna reforma" izvodila unutrašnju kolonizaciju „dobrovoljaca" u krajeve Slavonije i Vojvodine jedino sa svrhom n a c i o n a l n o-p o l i t i č k o m, zapravo s t r a n a č k o-p o l i t i č k o m. Svrha gospodarska i socijalna ostala je ponešto sačuvana kod kolonizacije u Južnim Krajevima (područje Kosovskog Polja, dolina rijeke Vardara i Strumice). Ovamo je dolazilo većinom ono pučanstvo bez kuće i zemljišta sa željom, da postane pravi seljak i da stavi svojom radnom snagom pod obradbu ono zemljište, koje je ostalo kroz stotine i stotine godina neobrađivano tako, da je već postalo prava zemlja-mrtvica. Pored drugih prečašnjih propisa donesen je 11. lipnja 1931. posebni z a k o n o n a s e l j i v a n j u J u ž n i h K r a j e v a. Zakonom od 26. lipnja 1933. donesene su izmjene i dopune prečašnjem zakonu.

Mjerama takozvane „agrarne reforme" bezuvjetno je provedeno veliko djelo u izmjeni seljačkoga posjeda. Tom reformom pomoglo se pučanstvu osobito istočnih krajeva, jer se ono besplatno domoglo svojih seljačkih posjeda. Ipak ostat će nam

djelo „agrarne re:orme“ skupo plaćena škola za buduće valjano sprovođenje unutrašnje kolonizacije. Mi smo naročito po povlasticama, danima takozvanim „dobrovoljcima”, stvorili u pojedinim krajevima takve seljačke posjede, koji su s gospodarskog gledišta bez svakih uspjeha. Treba samo pogledati i zaći u pojedine kolonije tih „dobrovoljaca”, pa će se vidjeti zemljišta ili nikako ili slabo obrađena, a gdje se vide bolje obrađena, tih nijesu obradili „dobrovoljci”, nego u zakupu kojekakvi trgovci žitarskih proizvoda, ljudi tuđega imena i jezika.

Agrarnom reformom provođenom od 1918. pa sve do najnovijih vremena ostala je još posve nezačeta unutrašnja kolonizacija hrvatskoga pučanstva naše Hercegovine, Dalmacije, Hrvatskoga Primorja i Like. Službenim provođenjem unutrašnje kolonizacije nije se ni pokušalo, da itko bude preseljen iz prenapučenih krajeva našega Hrvatskog Zagorja, kakve prenapučenosti ne pozna gotovo nijedna zapadno-evropska industrijska država. Ako se, istina, u pojedinim krajevima (Dalmacija, Bosna i Hercegovina) i hrvatsko seljaštvo okoristilo time, što mu je dana mogućnost, da pretvori svoj dojakošnji kmetski i najamni odnos (beglučki i kolonatski) u vlasnički odnos, i ako je u krajevima veleposjeda uzmoglo nekoliko seljačkih obitelji, takozvanih „agrarnih interesenata”, povećati svoj seljački posjed izvlazbom oranica i livada okolišnog veleposjeda, ostalo je i kraj toga hrvatsko seljaštvo — ono najpotrebnije, ono najsiromašnije, ono za unutrašnju kolonizaciju najsposobnije bez ikakvih mogućnosti, da sebi putem unutrašnje kolonizacije stvori svoj novi seljački dom.

U raseljavanju naših siromašnih seljačkih krajeva, mi stojimo danas u lošijem položaju, nego što smo bili prije svjetskoga rata. Seljaštvo naše Dalmacije („pasivni krajevi”) i Hrvatsko Zagorje ostalo je, i kraj sve provađane agrarne reforme, gladno zemlje. Ono će morati izumirati ili prirodnom smrti, jer će ga glad, slabo hranjenje, sušica i druga nevolja kositi smrtnom kosom ; ili će se kao beskućnik gubiti po gradovima i po radovima u tuđini ; ili će se napokon početi uvlačiti „bijela smrt” i ondje, gdje još je nije bilo.

Poslije rata našli su se zato pojedini agrarni reformatori prisiljeni, da na svoju ruku pokrenu preseljavanje hrvatskog pučanstva na još nenapučene krajeve Slavonije. Tu je misao pokrenuo dr. Đuro Basariček. On je ujedno u svojoj knjizi „Konac jedne laži” glasno rekao, da nije istina, što se općenito tvrdilo, da se naš

Hrvatski Zagorac ne će maknuti sa svoje roditeljske zemlje, da se ne će iseljavati. Baš naprotiv, on želi, da negdje nađe sebi novi seljački dom. Treba ga samo uputiti, kuda će i kako će. A kad jednom Zagorac pusti u novom kraju svoje zdravo korijenje, postat će ondje najjači seljački gospodar.[1])

Djelo dra Basarička, iako nije imalo nikakve jače novčane podloge, dalo je ipak one lijepe kolonije u virovitičkom i daruvarskom kotaru. Da dr Basariček nađe za svoju misao više suradnika, a i da ta zamisao novčano ojača, pretvorio je to svoje djelo pod imenom „Gruda” u zadrugu „Snop”. Nažalost, upravitelji „Snopa” iza prvih godina uspješnog rada, iza sjajnih uspjeha kolonizacije u Đakovštini, polakomiše se za direktorskim plaćama, tantijemama, dnevnicama, te pretvoriše zadružnu misao „Snop” u kapitalističko dioničarsko društvo s ciljem izravne nabave i preprodaje poljodjelskih mašina i druge robe. Ali taj kapitalistički „Snop“ brzo je propao.

Plemenita zamisao Basarička nije međutim propala. Ona je oživjela u zadruzi „Zemlja” Iako i ta zadruga nema gotovo nikakvih sredstava za provođenje kakve jače kolonizacije, ona nastavlja ipak u malome prvotnu Basaričkovu misao. Ona je i provodi s uspjehom, jer svaki naseljeni Hrvat po zadruzi „Zemlja” znade, da je došao u novi

[1]) Tu je uistinu utvrdio i pisac ove knjige, jer je on sam osobno prije rata naseljavao Hrvatske Zagorce po našičkom kotaru. Kad je obilazio Hrvatskim Zagorjem, najavio se odmah župniku, općinskom bilježniku, a u sijelima kotara kotarskom predstojniku, da saopći svoju misao. I nažalost, svagdje je čuo najprije istu pjesmu : „Ne budete vi dobili nijednoga Zagorca za tu vašu Slavuniju. Ne bu se on dal z doma. Rajše Vam bu on doma mrel od gladi.” — Međutim pisac nije povjerovao tim riječima, nego je pošao među same seljake, a naročito na njihove veće sastanke prigodom sajmova, crkvenih godova, poslije nedjeljnih svetih misa. I kad su seljaci čuli za mogućnost preseljavanja, mogao je uvijek popisati po dvadesetak i tridesetak „kandidata” — dragovoljaca za unutrašnju kolonizaciju. A kad je saopćio svoje uspjehe i brojna imena svojih dobrovoljaca za „Šlavuniju” onim istim „nevjernim Tomašima” i zamolio ih za pomoć kod izvoda domovnica i krsnih listova za upis i prelaz djece u školu, onda je čuo s bolju i s razočaranjem u duši druge „diple” : „Ne bute Vi naše općinare, naše farnike, našu decu nikam selili ! Kaj mislite, da Vam oni budu tam badava delali ?...”

Doista dr Basariček je pravo odgovorio tima i svima drugima : „Konac jedne laži !”

kraj ne samo, da se spasi od bijede u starom kraju, nego i da bude gospodarski prvoborac i misionar u svome novom kraju.

Uz ovo čisto privatno nastojanje oko naseljavanja hrvatskog pučanstva u nove krajeve pokazuje u posljednje godine poljoprivredno odjeljenje savske banovine posebno zauzimanje za pojedinačno preseljavanje seljačkog pučanstva.

Prema sakupljenim podacima obavještuje to *odjeljenje* od zgode do zgode o malim i srednjim seljačkim posjedima, koji dolaze bilo s kojih razloga na dragovoljnu prodaju. To su većinom posjedi u Moslavini i Slavoniji. U skupnim podacima i objavama o dragovoljnoj prodaji označuje se točno selo i kotar, gdje se nalazi posjed na prodaju; označena je počesto i daljina u kilometrima do najbližeg željezničkog kolodvora; označuju se nadalje osim kuće i gospodarskih zgrada vrste seljačke kulture (potkućnica, oranica, vinograd, pašnjak, šuma i slično), te prodajna cijena. Nerijetko dolaze i pobliže oznake o položaju zemlje (ravno ili brežuljasto tlo, sposobno za kakvu posebnu vrstu kulture), da ima pitku vodu (bunar), da posjed ima urbarsko pravo itd.

Nedostatak je te ustanove za preseljavanje seljačkog pučanstva, što ona nema jače povezanosti s kreditnim ustanovama, a naročito s Privilegovanom Agrarnom Bankom, za podjeljivanje dugoročnih otplatnih zajmova za kupnju oglašenih posjeda. Poljoprivredno bi odjeljenje moralo posredovati jednako kod novčanih zavoda kao i kod ostavinskih rasprava, da se jednome od baštinika omogući prvenstveni prekup čitave imovine od njegovih subaštinika uz dugoročnu otplatu, a subaštinicima opet da se vrijednošću njihovih dijelova omogući kupovanje seljačkih domova, koji se preko poljoprivrednog odjeljenja oglašuju za dobrovoljnu prodaju.

A zašto upravo takvi subaštinici ne bi dolazili u obzir i kao prvenstveni kupci kod svih prisilnih prodaja (prodaja na dražbu), koje se vrše gotovo dnevno po našim selima?

Iz svega vidimo, da smo mi Hrvati još daleko od toga, da bismo imali jedan jaki bilo državni, bilo samoupravni, bilo privatni kolonizacioni ured (zavod). Zato je važan zadatak sviju, kako da se za hrvatsko seljaštvo, a mi bismo rekli i za seljaštvo cijele države, što prije ostvare trajne i jake tehničke i kreditne ustanove za provađanje unutrašnje kolonizacije. Te ustanove međutim ne bi smjele

ići za tim, da se samo zadovolji djelomično glad za zemljom, nego da se provodi i prijeko potrebno socijalno i gospodarsko djelo unutrašnje kolonizacije.

II. NAČELA ZA IZVOĐENJE UNUTRAŠNJE KOLONIZACIJE

Djelo unutrašnje kolonizacije treba da bude osnovano na dobro izrađenom zakonu o unutrašnjoj kolonizaciji. Taj bi zakon morao biti u najužoj povezanosti sa zakonom o seljačkoj vjeresiji kao i sa svima drugim zakonskim propisima seljačkog imovinskog i posjedovnog prava. Prema tome bi i zakon o unutrašnjoj kolonizaciji mogao doći u sklop propisa Seljačkog Zakonika.

Zakonom o unutrašnjoj kolonizaciji morala bi biti u prvom redu predviđena stalna upravno-tehnička ustanova („zavod") za idejno i tehničko izvođenje kolonizacije. Pored toga moglo bi se predvidjeti posebno tijelo za vjeresijsko izvođenje kolonizacije — kolonizacioni vjeresijski zavod. Taj zavod i ne bi morao samostalno postojati, nego bi njegove poslove mogla vršiti koja kreditna ustanova po zakonu o seljačkoj vjeresiji.

Jedna i druga ustanova („zavod") za kolonizaciju imala bi se voditi svakako onom visokom misli i svrhom: podizati seljački narod. Nipošto se te ustanove ne bi smjele pretvoriti u kakvu običnu upravno-činovničku ili novčarsko-kapitalističku ili političko-stranačku ustanovu.

Među osnovnim načelima samoga zakona o unutrašnjoj kolonizaciji trebalo bi biti prvotno utvrđeno:

što se u pojedinom slučaju imade postići unutrašnjom kolonizacijom;

koje su površine, na kojima se ima provoditi unutrašnja kolonizacija;

kako će se oštetiti vlasnici za izvlaštena zemljišta; *i*

pod kojim će posjedovno-pravnim oblikom biti dodijeljena zemlja naseljenicima.

1. SVRHA UNUTRAŠNJE KOLONIZACIJE

Glavni je svakako zadatak zakona o unutrašnjoj kolonizaciji, da se njime postigne sigurna svrha: bilo pravno utvrđivanje seljačkih posjeda, bilo naseljavanje seljačkog pučanstva u opustjele krajeve

starosjedilaca, bilo *napučavanje* zemljišta nikako ili nedovoljno iskorištavanih po veleposjednicima, državi i samoupravnim tijelima. — Unutrašnja kolonizacija ima se voditi jasnim ciljem: da li će se ona u pojedinom slučaju provoditi prvenstveno s *nacionalnih* ili iz *socijalno-gospodarskih* razloga; da li će imati svrhu *socijalnog* jačanja građanskih staleža ili seljačkog naroda; da li će imati zadaću, da provodi melioracije zemljišta uz samo naseljavanje i slično.

Unutrašnja kolonizacija, provođena s bilo kojom svrhom, mora se voditi načelima *iskrenosti*, *poštenja*, *točnosti*, *požrtvovnosti* prema velikoj narodnoj stvari. Kad se stoga provodi unutrašnja kolonizacija iz političko-narodnih razloga, t. j. da se jača domaće pučanstvo na državnim granicama ili u „otocima" stranaca, neka ti „stranci" ne budu državljani — slučajni protivnici stranačko-političkoj vlasti. Ako se pak kolonizacija provodi na zemljištima razdijeljenih veleposjeda i latifundija, neka se u izvršivanju kolonizacije ne nastoji prvenstveno provesti uništavanje tih veleposjeda i brisanje svakoga traga na njih, nego neka se razdioba veleposjeda tako izvrši, kako će biti najzgodnije za *stvaranje novih seljačkih posjeda*. Prema površini izvlaštenog zemljišta vršit će se *otkup* zemljišta na način što pravedniji i što bolji za sve stranke: i za vlasnike i za koloniste. A ako se vrši unutrašnja kolonizacija uz isušavanje pojedinih krajeva, neka se nitko ne ustručava tehnički što bolje provesti tu kolonizaciju, kako se ne bi naseljenicima kasnije prouzročio pravi pomor.

Konačno, poštenje unutrašnje kolonizacije traži, da se njome ne vrši ni *pljačka* dojakošnjih vlasnika, a ni *laskanje* seljačkom pučanstvu, — da to ne bude *nagrađivanje* političko-stranačkih pristaša, a ni *osveta* protivnicima političko-stranačkoj vlasti.

2. POVRŠINE ZA NASELJAVANJE

Osiguranje zemljišta za izvođenje unutrašnje kolonizacije ovisi u prvome redu o svrsi, koju ima postići unutrašnja kolonizacija. Ako je zato kolonizaciji glavna svrha *povećavanje proizvodnje*, bit će joj u vidu one *nedovoljno iskoristovane površine* ili površine uopće *neiskoristovane*, koje pripadaju bilo državi, bilo samoupravnim tijelima, bilo veleposjedni-

cima. Program *melioracija* mora ovdje biti povezan s kolonizacijom: isušivanje močvarnih krajeva, prokapanje odvodnih kanala, navodnjavanje bezvodnih krajeva, krčenje nešumskih površina. Uz te radove nastojat će se kod kolonista uvesti što bolje vrste stoke, što prilagodivije zemljištu i klimi kraja. Bit će i potrebno, da se kojekakve sitne čestice skupe u jedno, da se izgrade ceste, poljski putovi i mostovi, da se osigura prodaja seljačkih proizvoda uređenjem mjesnih sajmova i što boljom trgovinskom i carinskom politikom, da se urede u neposrednoj blizini stanice za ispitivanje i uzorna dobra, da se urede proizvodne potrošne i vjeresijske zadruge i slično.

Ako je unutrašnjoj kolonizaciji nasuprot svrha, da *utvrđuje državne granice* naseljenjem domaćeg pučanstva, to će imati na umu površine veleposjednika i drugih pravnih tijela, kojih se zemljišta nalaze na granici. Naseljavanje na ta zemljišta mora se vršiti uz pravednu naplatu bivšim vlasnicima. Ta kolonizacija imat će zadatak, da očuva koloniste i za budućnost. Bilo bi pogrješno, kad bi se od tih kolonista stvarala samo nekakva povlaštena klasa *vlasnika* zemlje na granici države, a koje zemlje ti vlasnici ne bi sami obrađivali, nego bi je davali u zakup — možda baš tuđincima.

Ako je kolonizacija vođena svrhom *socijalnom*, da spriječi prenapučenost pojedinih krajeva i dalje komadanje sitnih seljačkih posjeda, da zdrave i sposobne seljačke obitelji iz prenapučenih i iz neplodnih krajeva naseli u druge krajeve, to će imati na umu dragovoljnu prodaju i izvlazbu zemljišta, koja pripadaju preostalim latifundistima, veleposjednicima, državnim i samoupravnim tijelima, zatim zemljišta onih opustjelih domova u pojedinim našim selima. Bilo bi pogrješno shvaćanje, da se i sva zemljišta, izdana u zakup, imaju već po sebi uzeti pod prisilnu izvlazbu.

Osim svih tih površina bit će za unutrašnju kolonizaciju još i drugih zemljišta, koja će se *dragovoljnom prodajom* prvenstveno po komasacionim zavodima moći otkupiti za kolonizaciju. To vrijedi i za ona zemljišta, koja dolaze pod *ovršnu dražbu*, a tih je baš zemljišta nažalost vrlo mnogo.

Bit će možda opravdano, da se zakonom utvrdi, da se nijedna dražba ne može izvršiti bez obavijesti kolonizacionog zavoda o svim uvjetima dražbe. Redovito se naime događa, da se pošteni seljak uvijek nekako straši i ustručava izravno istupiti kao kupac na dražbi imovine svoga susjeda.

Takvu će se imovinu ustručavati kupiti još više seljak iz tuđeg kraja, koji bi inače htio kao naseljenik sam na toj zemlji živjeti i raditi. Boji se, da ne bude vječno gledan neprijateljskim okom od svojih novih suseljana. Kolonizacioni bi zavodi morali voditi i te kakvu brigu baš o tim seljačkim posjedima, koji dolaze prisilnom prodajom u ruke kojekakvih seoskih gulikoža i lihvara. Često upravo isti u svom bezdušju kupuju na dražbi bilo zašto pojedine seljačke posjede, da ih onda preprodavaju uz vrlo visoke cijene u slobodnoj prodaji u cijelosti ili najobičnije po pojedinim česticama do njihovih najmanjih površina (izmjera).

Da se predusretne takvoj pljački narodne imovine, to bi upravo dobro došao zakon o unutrašnjoj kolonizaciji. Zavodi za kolonizaciju morali bi biti prvi i uvijek točno obaviješteni o svakoj prisilnoj prodaji, gdje bi imali prvenstvena prava pred ostalim natjecateljima.

Tako će prema svrsi unutrašnje kolonizacije moći kolonizacioni zavodi imati uvijek dovoljno zemlje za unutrašnju kolonizaciju. Pogrješno je mišljenje, da naši hrvatski krajevi nemaju više nikakvih površina na naseljavanje. Treba samo baciti okom na zemljišta i pustopoljine naše sjeverne Bosne, naše Slavonije, naših imovnih općina, naših dojako neiskorištenih i podvodnih krajeva. Za mnoge naše krajeve mogli bi još uvijek reći, da im manjkaju samo zdrave seljačke ruke.

3. ODŠTETA VLASNICIMA ZA ODUZETA ZEMLJIŠTA

Otkup i isplata uzetih zemljišta od njihovih dojakošnjih vlasnika u svrhu unutrašnje kolonizacije ima se vršiti pravednošću i točnošću, te nijedan pošteni i za rad sposobni čovjek ne bude bačen na prosjački štap. Osnovno je stoga načelo, da se uzimanjem zemlje u svrhu naseljavanja ne smije činiti nikome nikakva nepravda i krivica. To još ne znači, da se zemlja ima isplaćivati po njezinoj *prometnoj vrijednosti* dojakošnjim vlasnicima. Najpravednije je, da se zemlja procjenjuje bilo prema utvrđenom katastralnom čistom prinosu, bilo prema nanovo izračunatoj vrijednosti čistoga prinosa zemlje.

Poznato je ipak, da je zemlja jedna vrsta monopola, pa prema tome ima uvijek veću cijenu od one, koja bi se izračunala prema njezinu prihodu („renti"). To osobito vrijedi za zemljišta u onim krajevima, gdje je radi prenapučenosti ili radi rijetkih plodovitih površina zemlja doista postala pravi monopol u rukama pojedinaca. Svakako je zemlja takav već monopol u našem Hrvatskom Zagorju i Hrvatskom Primorju. Ne smijemo se stoga čuditi, da ondje i one nerodne zemlje-žutulje kao i one zemlje-crljenice kamenoga krša postizavaju u slobodnoj prodaji često veću prometnu vrijednost (cijenu), nego li ona najrodnija zemlja-crnica u Srijemu i Vojvodini, koja odbacuje vlasniku trostruki i četverostruki prihod prema onoj zagorskoj žutulji. Isplaćivati zato zemlju i veleposjedničkih imanja po prometnoj vrijednosti sitnih seljačkih čestica značilo bi, da se zemlja tih veleposjeda isplaćuje po najboljoj cijeni, ali bi takva visoka cijena značila za naseljenike pravu njihovu propast.

Iz svega se vidi, da će bar za vlasnika zemljišta biti u svakom slučaju najbolje i najsigurnije, da bude isplaćen u gotovini prema danu ugovora. Takvi će slučajevi biti, što više, i prijeko potrebni kod oduzimanja zemljišta ili kod prvenstvenoga prekupa svih malih seljačkih posjeda ili manjih čestica. Voditi za ta zemljišta u malim svotama brigu i skrb za njihovu dugoročnu otplatu bilo bi nezgodno i za kolonizacioni vjeresijski zavod, a još više za nekadašnjeg sitnog vlasnika, koji može umrijeti i prije isplate.*

Drugi će slučaj biti, gdje kolonizacioni zavod uzima veće površine zemlje od veleposjednika ili od samoupravnih tijela. U tom će slučaju kolonizacioni vjeresijski zavodi izdavati za oduzeto zemljište obveznice nosive na pr. 6% kamata uz 30 godišnju amortizaciju cijele glavnice. Po sebi je razumljivo, da će vrijednost tih obveznica ovisiti ne samo o visini kamatnjaka, nego i o točnome isplaćivanju 1/30 obveznica izvučenih ždrijebom. Ukoliko bi se zastalo bilo plaćanjem kamata, bilo izvlačenjem 1/30 obveznica, nastao bi znatni pad vrijednosti samih obveznica na slobodnome tržištu.

4. PRAVNI OBLIK NASELJENIČKIH POSJEDA

Kod provođenja unutrašnje kolonizacije važno je, kakav će se pravni oblik odabrati za zemljišta (posjede) naseljenika:

Da li samovlasnički posjed po Građanskom Zakoniku, koji će biti, istina, hipotekarno opterećen, ali koji će se moći slobodno otuđiti, a iza smrti oca obitelji i slobodno dijeliti po nasljednom redu na onoliko dijelova, koliko je zakonitih baštinika?

Ili će se gruntovno provesti kao s k u p n o o b i t e l j s k o d o b r o po propisima zakona o kućnim zadrugama, gdje nema nikakvih dioba na baštinike iza smrti predstavnika obitelji ?

Ili će naseljenici biti nadijeljeni p o v l a š t e n i m d o b r i m a j e d n o g a b a š t i n i k a po germanskom pravu, gdje iza smrti predstavnika seljačke obitelji baštini čitav i nedjeljiv seljački dom samo jedan od baštinika s obvezom, da sve svoje subaštinike (muške i ženske) isplati *primjerenom* odštetom a ne u vrijednosti jednakih dijelova ?

Ili će naseljeni seljački posjed postati nedjeljiva i nezaduživa s e l j a č k a d o m a j a po američkom sistemu („h o m e s t e a d")?

Ili će konačno naseljenici dobivati svoje posjede kao „r e n t o v n o d o b r o", t. j. gdje će od svoga posjeda plaćati kolonizacionom vjeresijskom zavodu vječnu rentu, a da ne postanu nikad potpuni vlasnici svoga posjeda ; — ili će plaćati rentu kroz 30 do 50 godina, iza kojeg vremena postaju istom potpuni vlasnici svoga seljačkoga posjeda ?

Svi ti načini stvaranja novih seljačkih posjeda putem unutrašnje kolonizacije mogu imati svojih *dobrih i loših strana*. Nama se međutim čini, da bi bila počinjena najveća pogrješka, kad bi se naseljenicima dala zemlja u njihovo isključivo vlasništvo prema propisima Građanskoga Zakonika. U tom slučaju naći će se vrlo mnogo naseljenika, koji će pojedine čestice svoga posjeda otuđiti ma i mimo gruntovnice po p r o m e t n o j v r i j e d n o s t i, iako su oni sami dobili tu zemlju uz posebno niske cijene od kolonizacionog zavoda.

Takvim naseljavanjem stvarat će se samo spekulacije sa zemljom prodanom naseljenicima uz velike žrtve čitave države. A koja će konačno i svrha biti, ako se na tim novim seljačkim domajama budu diobama po Građanskom Zakoniku stvarali već za kojih desetak godina oni mali kućerci, a imovina opet tih dionika komadala iza smrti svakoga predstavnika obitelji ?

Dodijeli li se pak zemlja samo jednome od baštinika po germanskom nasljednom pravu („*Anerbenrecht*"), tu imovinu čeka možda drugo zlo : teško ćemo je moći sačuvati od prezaduženja radi isplata otpravnina subaštinicima ; nastat će teškoće i u obradbi zemljišta radi pomanjkanja radne snage ; na seljačkoj domaji ostaje jedini baštinik možda još s posve nejakom djecom, a oni zdravi i jaki članovi odilaze iz kuće i stvaraju na drugoj strani proletarijat bez kuće i bez domaje. — Ukoliko bi ipak subaštinici (muški i ženski) mogli naći zarade i nova svoja zanimanja u industriji i u kojim drugim građanskim zvanjima, ili ukoliko bi i oni mogli postati povlašteni b a š t i n i c i na svojoj novoj seljačkoj domaji putem unutrašnje kolonizacije, ne bi taj pravni oblik seljačkih posjeda bio loš. U našim međutim prilikama niti naša industrija ne može još pružiti dovoljna uposlenja svim izbaštinjenima sa sela, a niti će još u dogledno vrijeme biti lako omogućeno, da sebi svi izbaštinjenici stvaraju svoje nove seljačke domaje putem unutrašnje kolonizacije.

Isto tako seljački posjedi, dodijeljeni seljaštvu u obliku „r e n t o v n o g a d o b r a", a bez ikakvih izgleda, da će njihovi posjednici moći postati jednoga dana i vlasnici zemlje, ne bi odgovarali pravnoj svijesti našeg seljačkog naroda, koji hoće da se pravno osjeća na svojem.

A m e r i č k a d o m a j a daleko bi već bila bolja. Ona bi samo ograničavala svoga vlasnika, da se seljački posjed, stvoren unutrašnjom kolonizacijom, ne može kroz izvjesno vrijeme dati u zakup drugome, da se ne može dugom opteretiti bez odobrenja, da se ne može otuđiti a niti kakvom diobom razdijeliti na malene čestice i posjediće bar kroz 20 ili 30 godina iza stvorene domaje. Taj način nadjeljivanja zemlje i stvaranja seljačkih posjeda bio bi najzgodniji u našoj državi kod naseljivanja „dobrovoljaca" iz n a r o d n o- p o l i t i č k i h r a z l o g a. Time bi se izbjeglo svima onim zloupotrebama „d o b r o v o l j a č k o m z e m l j o m".

Uostalom, čemu da tražimo za naseljenike kakav tuđi pravni oblik posjedovanja i vlasništva ? Sam je naš seljački narod stvorio najbolji pravni oblik po svojoj *kućnoj zadruzi*. Neka se zato zemlja dodjeljuje naseljenicima jedino kao s k u p n o o b i t e l j s k o v l a s n i š t v o. Ono će čuvati najbolje domare na okupu kao potrebnu radnu snagu, a ono će i onima, koji budu htjeli poći u druga zvanja, omogućavati njihovo školovanje i njihov samostalni dom.

Dok zato nemamo jedinstvenog imovinskog prava za seljačke domove, koje bi jedinstveno uređivalo i čuvalo svu seljačku zemlju, bit će u svakom slučaju već sad potrebno, da se svako zemljište, dodijeljeno naseljenicima na osnovu zakona o unutrašnjoj kolonizaciji, isključi od svake slobodne prodaje, od novoga zaduživanja bez posebne ovlasti, a naročito od dioba među nasljednike po propisima Građanskog Zakonika.

III. IZVOĐENJE UNUTRAŠNJE KOLONIZACIJE

Koji je najbolji način organizacije za izvođenje kolonizacije? Uzme li izravno sama država naseljavanje u svoje ruke, nastaje bojazan, ne će li se takva organizacija povampiriti u obični državno-činovnički ured bez volje, bez duše, bez slobodnih i brzih pokretaja. A uza to je onda u takvu uredu neminovan onaj stranačko-politički duh, koji će pokopati prirodno kolanje svega pučanstva za volju samo onoga „povlaštenog". Osim toga ostat će takav državni ured narodu nešto tuđ, pogotovu onda, ako seljaštvo osjeti, da se naseljavanje ne provodi prvenstveno iz socijalnih i gospodarskih potreba seljaštva, već jedino iz stranačko-političkih ciljeva.

Bilo bi zato najbolje, da se stvore samoupravni kolonizacioni zavodi (uredi) pod kontrolom i novčanom pomoću države uz savjetodavni odbor stručnjaka i interesiranih osoba na kolonizaciji. Možda bi bio najzgodniji onaj oblik kolonizacionog zavoda, kakav ima sadašnji Zavod za unapređivanje vanjske trgovine, koji je potpuno samostalan u svom unutrašnjem djelovanju, koji ima svoj samostalni budžet osnovan od državnih prihoda i koji stoji pod izravnim nadzorom Ministarstva trgovine i industrije.

Kolonizacioni zavodi, kako je napomenuto, bili bi dvije vrste:

Jedni se kolonizacioni zavodi bave idejnom stranom naseljavanja, sabiranjem svih podataka, tehničkim pripravama za naseljavanje kao i samim tehničkim izvođenjem kolonizacije. Mi bismo te zavode nazvali tehničko-upravni kolonizacioni zavodi.

Drugi se zavodi bave, na osnovu iskaza tehničko-upravnih zavoda, samo financiranjem unutrašnje kolonizacije.

Tehničko-upravni kolonizacioni zavodi imali bi postojati u svima sijelima naših pokrajina, dok bi u manjim mjestima postojala kolonizaciona povjereništva od jedne ili više stručnih osoba. Ta bi kolonizaciona povjereništva morala naročito živo djelovati u krajevima, gdje se ponajviše sabiru naseljenici, kao i u područjima njihovih novih naselja. Ovlasti i dužnosti povjereničkih ureda utvrdili bi se prema potrebama i prilikama posebnim pravilnicima.

Tehničko-upravni kolonizacioni zavodi imaju sve ovlasti državnih ureda. Oni će zato putem općina i privatnih seljačkih organizacija sabirati točne podatke o pučanstvu, koje je voljno da se dragovoljno iseli iz jednoga kraja i posluži povlasticama zakona o stvaranju nove seljačke domaje. Zavod će pobirati podatke osobito o onima baštinicima, koji podiobom svoga seljačkog doma na obiteljske grane ne bi mogli dobiti dovoljno zemlje (najmanje 5 jutara) za samostalno obrađivanje. Zakonom o kolonizaciji imali bi upravo ti subaštinici prvenstveno pravo, da se posluže povlasticama za stvaranje svoje nove seljačke domaje. Po istom zakonu mogao bi se poslužiti povlastima prvenstvenog prekupa i postepenog otplaćivanja onaj baštinik, koji bi preuzeo cijelu i nedjeljivu baštinu u staroj domaji.

Kolonizacioni zavodi vodit će točne popise „kandidata" za naseljavanje po imenu, po mjestima, po količini gotove imovine ili po vrijednosti dijela njihove subaštine, po posebnim željama za naseljavanje, po vremenu za naseljavanje i slično. Prema tome provodit će onda zavodi planski i u skupinama raseljavanje i naseljavanje seljaštva.

Kod naseljavanja seljaštva na posve novim seljačkim naseljima provodit će se uvijek kolonizacija u isto vrijeme i u manjim skupovima iz istog sela ili iz bližih sela. Seljaci, naseljeni iz starog kraja u skupinama u novu svoju seljačku domaju, bit će ovdje svoji najuži suradnici samo da međusobno ojačaju. Bude li jedan od njih imao samo plug a drugi samo konja, među tom će dvojicom naseljenika nastati prirodna suradnja — zamjena pluga s konjem. A naiđu li naseljenici na kakve poteškoće u svom novom kraju, gdje ih gledaju starosjedioci i sumještani ne samo kao „doseljenike" nego možda i kao „strance", moći će oni lakše i sve te poteškoće zajednički snositi. Kad bi smo zato bacili samca-naseljenika u novi kraj, gdje nigdje nikoga nema, da mu pomogne, a i nigdje nikoga ne pozna iz starog kraja, da se porazgovori, bila bi mu nova domaja tužna, teška za obrađivanje, teško bi se priučio na jezik i običaje svojih susjeda. A nerijetko će upravo to biti razlog, da se ne će moći priviknuti novoj domaji.

Kod unutrašnje kolonizacije odlučit će njezin uspjeh počesto dobro shvaćena duša (psiha) naseljenika. Nije naime lako seljaku ostaviti svoje bregove i polja, pa krenuti nekamo, gdje tih bregova i polja nema. Kad se zato seljaci iseljuju u skupovima iz starog kraja, bit će potrebno, da

budu smješteni u takva nova naselja, koja će bar približno biti slična njihovu starom okolišu, njihovim brežuljcima i dolinama. Zato ćemo naše Hrvatske Zagorce naseljavati najlakše u krajeve brežuljaste, gdje će moći svoj seljački posjed obrađivati kao u svome starom kraju.

Bilo bi opet nezgodno, kad bismo pučanstvo, koje je priučeno samo jednoj vrsti gospodarskog rada, primjerice samo stočarstvu, bacili na one plodne nizine, koje traže gotovo isključivo samo obradbu tla, a gdje stoka služi jedino kao sprega za obrađivanje. Isto bi tako bilo nezgodno, kad bismo išli raseljavati naše Podravce i Međimurce, te ih naseljavali u gorovita naselja, gdje se budu mogli tek jednim dijelom baviti žitaricama.

Jednako je važno za uspjehe unutrašnje kolonizacije, da je ona dobro sprovedena sa z d r a v s t v e n o g a g l e d i š t a. Stradavat će zato seljaci u novim vlažnim naseljima, u onim nizinskim i vlažnim predjelima osobito za onih dugih jesenskih magla, kiša, voda, ako su u starome kraju živjeli gotovo na vječnom suncu i u suhom zraku bez mnogo vlage i magle. Kao kremen zdravi Hercegovci preseljeni u slavonske podvodne nizine i magle obolijevaju na sušici. Tek će se u drugom ili trećem koljenu moći prilagoditi novim klimatskim prilikama. Zato je i nekadašnje preseljavanje naših Bunjevaca iz onih hercegovačkih krajeva i s obala rijeke Bune tražilo sigurno nekoč puno žrtava u ljudskim životima, dok se na novim domajama sadašnje Vojvodine stvorio onako jak, otporan i klimi prilagodljiv seljački narod.

Kod preseljavanja seljaštva iz starih krajeva u nove njegove seljačke domaje bit će potrebno i to, da se ne raskidavaju naglo sve v e z e, koje ga sjećaju na stari kraj. Neka zato prenese i one kućne žrvnje i ono malo vrijedno posuđe i ono staro pokućtvo i ono oruđe i sve drugo, što je uistinu od manje vrijednosti, nego što bi bili stvarni troškovi za prevoz. Svi ti predmeti znače za naseljenika u novome kraju vrlo mnogo. I onaj domaći žrvanj s nekoliko vreća kukuruze ne rastrgava naglo naseljenika od starog načina života; vremenom će sam seljak u novome kraju vidjeti, da mu parni mlinovi daleko bolje, jeftinije i brže samelju sve, što mu je za hranu potrebno i što mu njegova nova seljačka domaja urodi. A onaj žrvanj ostat će možda lijepa uspomena iz starog kraja još i unučadi. Istina, sad će možda jedino služiti, da melje zrna za brojnu sitnu perad po dvorištu naseljenika. Isto će tako seljak u novoj domaji zamijeniti prvom prilikom i ono svoje staro i

malo vrijedno pokućtvo s novim pokućtvom, koje će mu u novom sagrađenom domu činiti život i boravak daleko ljepšim i ugodnijim.

Kolonizacioni zavodi morat će tako najvećom skrbi pratiti naseljenike od njihova starog kraja sve do novih krajeva. Zavodi će morati raditi kao vrtljari, da sadnica, usađena i zagrnuta u novom tlu, ne ugine. Ali da voćka ne ugine, mora da je tlo i *dobro pripravljeno*.

Kolonizacioni zavodi morat će zato jednakom skrbi i stručnošću pripraviti t l o — potrebna zemljišta za kolonizaciju. A to djelo nije lake ruke.

U prvom redu morat će kolonizacioni zavodi imati prema broju „kandidata" za kolonizaciju uvijek potrebnih i dovoljnih površina prema željama naseljenika, da se kolonizacija može obaviti onda, kad to sami seljaci žele i hoće. Teško će se naprotiv provoditi naseljavanje u vrijeme, kad seljaštvu nije najzgodnije; kad nije još sredilo svoje obiteljske prilike. Teško će se i provoditi naseljavanje nekim umjetnim i prisilnim putem na onakva zemljišta, koja samome seljaštvu ne bi odgovarala. Nasuprot bit će postignut najbrži i najjači uspjeh upravo s tim, što će se nova domaja po sebi sama prilagođivati svome novome gospodaru. Uspjesi će biti već sporiji, što se novi gospodar bude morao jače sam prilagođivati svojoj novoj domaji.

A da ta nova naselja uzmognu biti prema duši svoga novoga gospodara i da ju uzmognu što jače povezivati, bit će potrebno, da kolonizacioni zavodi tehnički obave sve one potrebne predradnje za naseljavanje pučanstva prije, nego što započne samo naseljavanje. Teško je naime kasnije stvarati dobre i valjane planove naselja, kad je već svaki naseljenik izgradio svoj kućerak, gdje je mogao i kako je znao, — kad su polja ostala već bez potrebnih putova, — kad je i samo selo ostalo bez ikakva lika i bez dovoljno široke ceste, — kad i same potkućnice izgledaju već kao dugi i uski jezičci, — kad naseljeno zemljište nije nikako razdijeljeno na kulture: oranice, livade, vinograde, pašnjake, — kad nije odvojeno tlo za javne putove i prolaze, za javne zgrade: školu, crkvu, općinu, vatrogasni dom, poštu itd.

Da se naseobine dobro urede i priprave, morat će kolonizacioni zavodi prema površini samoga tla i prema mogućnostima budućih kultura unaprijed odlučiti, hoće li u tom kraju provesti takozvano d v o r n o n a s e l j e ili naseobinu u obliku običnog s e l a, gdje stoji kuća do

kuće u jednome nizu s uskim potkućnicama, a gdje su polja naseljenika (oranice i livade) daleko izvan sela.

Jedan i drugi način naseljavanja ima svojih dobrih i loših strana. U pojedinom će kraju upravo jednom bolje odgovarati naseljenicima d v o r n o n a s e l j e nego li s e l o ; u drugom će naprotiv kraju biti seljaštvu prikladnija izgradnja s e l a nego li d v o r n o g a n a s e l j a.

Ako se zato prema obličju tla odluči komasacioni zavod za d v o r n o n a s e l j e, to će se za isto već unaprijed premjeriti zemljište, predvidjeti potrebni prolazi i prilazi svakom pojedinom d v o r n o m m j e s t u. Za svaki seljački posjed bit će tako proveden premjer tla, te će naseljenik imati čitav svoj seljački posjed primjerice od 10 jutara u j e d n o m e. Na tom će posjedu biti predviđeno mjesto za izgradnju kuće i ostalih gospodarskih zgrada. Sva svoja polja imat će naseljenik oko sebe tako, te će moći neposredno iz svoje kuće i svojih gospodarskih zgrada poći u svoja polja, u svoje vinograde, u svoje livade kao i u svoju vlastitu potkućnicu.

Dobrim stranama dvornog naselja pridružuje se i to, što se takav posjed može lako dijeliti među baštinike. Ako se posjed razdijeli u dvoje, posjed je opet svakoga dionika zaokružen, jer si jedan dionik može prenijeti svoje kućište na drugu stranu.

A jer susjed ni u čem ne smeta susjeda, a niti mu ne čini štete, to su i svađe među susjedima rjeđe.

L o š a je svakako strana takva osamljenog naselja, što se svaki seljak odvaja od svoga susjeda ne samo svojim samostalnim radom, nego i svojim životom. Među djecom susjeda ne odgaja se povezanost duša, nego daleko više sebični i individualistički osjećaj: „Svaki sam za sebe, a jedini Bog za sve." Tako porazbacane seljake teško ćemo dobiti za zadrugu, za kulturno-prosvjetno društvo, za izgradnju cesta i putova, za društvene domove, za električnu rasvjetu i pogon. I u slučajevima kakve nesreće manje mari jedan za drugoga.

Svih tih slabijih strana nema međutim naselje seljaka u obliku s e l a. Ovdje jedan drugog dobro pozna, jedan drugog bolje treba, pa se i jedan na drugog bolje oslanja. Ovdje je lak pristup djeci u školu bez one daljine i osamljenosti u dvornim naseljima. Ljudi se vide ne samo po nedjeljama nego i svakim danom. Zato se lakše razvija svaki društveni život u zadrugama, društvima, sastancima, domjencima. Treba li selu što dojaviti i iskupiti ih, začas su svi tu.

Treba li poduzeti kakvu korisnu zajedničku stvar, lakše će se ljudi složiti. Seljaci ne žive osamljenim i samoživim radom. Nastane li kakva kome nesreća, potreba rada ili oruđa, svi su pripravni pomoći. U krajevima, gdje je teško doći do pitke vode, moći će cijelo selo urediti arteški zdenac ili vodovod. Kod dvornog naselja morat će nasuprot svaki naseljenik na svom posjedu izgraditi zdenac za dovoljnu količinu vode za piće, a pokadšto i za natapanje povrća.

U seoskom naselju moći će naseljenici lako kamenom utvrditi glavnu cestu kroz selo, a ispred svojih kuća istaracati hodnike. Time će se držati daleko veći red i čistoća u samim kućama. — U dvornom naselju toga međutim nema. Svaki sebi mora sam urediti sve prolaze do svojih polja, do glavne ceste. Ako nije posebna pažnja kućedomaćice za kuću, lako će se zavući nered i nečistoća, jer njezin dom nije ni pod čijim tuđim okom.

Dobre međutim strane seoskog naselja potamnjuju njegove l o š e s t r a n e. Tu je ponajprije svaki seljački proizvod skuplji. Nije tu čitavo polje oko kuće, nego treba ići daleko i s prežnom stokom, a to sve znači gubitak vremena.

Pa onda i ona potkućnica. Ako je dosta široka i prostrana, dobro je. Ali ako je dvorište tako usko, te se u njemu ne mogu ni kola lako okrenuti, teško si tada takvu seljaku. Tu su neprestane svađe sa susjedima, jer jednom tvoja kokoš u njegov vrt, a drugi put njegova kvočka s cijelim čoporom pilića u tvoj. Toj se družini pridružilo možda i susjedovo prase, pa da vidiš onda lijepa posla u tvome vrtu. A tamo ispod vrta susjedova krmača veselo ruje po krumpirištu, da ne moraš više krumpira ni vaditi.

Sve te sitne smetnje i poteškoće seoskog naselja treba da uoči komasacioni zavod prije, nego se konačno odlučio za seosko naselje.

Međutim nastojanje i djelovanje tehničko-upravnog kolonizacionog zavoda bit će lako izvođeno, ako postoje za unutrašnju kolonizaciju potrebna *novčana sredstva.* A za nabavu novca, nabavu i isplatu kupljenih zemljišta, za davanje zajma naseljenicima, za primanje njihovih dugoročnih otplata, za sve je to potreban, kako je rečeno, poseban v j e r e s i j s k i k o l o n i z a c i o n i z a v o d, ukoliko njegove poslove ne bi preuzeo jedan od zavoda za seljačku vjeresiju.

Djelovanje kolonizacionog vjeresijskog zavoda mora teći paralelno s tehničko-upravnim kolonizacionim zavodom.

Povećano djelovanje jednoga stvarat će po sebi jaču djelatnost drugoga.

Vjeresijsko poslovanje zavoda bit će najuže povezano i sa životom samog naseljenika. Zavod će mu omogućavati, da se može krenuti bez vlastitih sredstava iz svoje stare domaje; bit će mu najjači potporanj, da u novoj domaji sagradi svoj pristojni novi seljački dom po određenom stilu i rasporedu kao i prema klimatskim prilikama samoga kraja. Pomoću vjeresijskog zavoda izgradit će naseljenik svoje gospodarske zgrade uz najjeftinije dobivanje građe; on će zasaditi mladi voćnjak najboljim vrstama sadnica; izrigolat će vinograd i zasaditi ga novom lozom. Vjeresijski zavod će pomoći naseljenika, da bude mogao prikupiti nešto nove stoke i sprežnog blaga.

Davanje zajmova naseljenicima bit će osobito onda olakšano, budu li kolonizacioni vjeresijski zavodi imali iza sebe pomoći od države, a dovoljnih kredita od državnih novčanih zavoda. Za kolonizaciju potreban je osobito p o č e t n i k a p i t a l sa svrhom nabave zemljišta bilo za naseljavanje samaca, bilo za skupna naseljavanja na većim površinama. Potreban je zatim kapital, što će ga trebati naseljenici za uređenje svojih naselja. Kasnije će biti već lakše, kad od naseljenika počnu teći redovite njihove godišnje otplate, kojima će se stvarati novi kapital za dalju kolonizaciju.

Međutim za veliki dio kolonizacionih poslova ne će biti potreban vjeresijskom kolonizacionom zavodu nikakav g o t o v i n o v a c. Veliki dio poslova moći će se vršiti običnim knjiženjem, pripisivanjem i otpisivanjem dugovanja i potraživanja („virmanima").

Uzimamo ovaj slučaj:

Iza smrti oca ostanu na posjedu dva brata sa svojim obiteljima. Po propisima Građanskog Zakonika ima se među njima provesti ostavinska rasprava. Skupni život na posjedu bit će možda težak, a kad bi braća razdijelila svoju baštinu prema rješenju ostavinske rasprave, bio bi taj život još teži. Kuću bi raznijeli, gospodarske zgrade razdijelili, polja raskomadali, i propast jednoga i drugoga bila bi pred vratima.

A da toga ne bude, evo dolazi kolonizacioni zavod, koji će omogućiti jednom i drugom bratu samostalno seljačko gospodarenje. Bratu se Ivanu nudi, da preuzme od brata Andrije njegov dio baštine tako, da mu ostane nedjeljiva cijela baština. Dio baštine brata Andrije procijenit će se, primjerice, na 20.000 dinara. Za tu svotu teretit će se sada čitav Ivanov posjed. Ovaj dug od 20.000 dinara isplaćivat će brat Ivan u roku od 20 godina tako, da će plaćati najnižu kamatu na zajam, a uza to i svakih šest mjeseci dio glavnice. Nakon 20 godina bit će dug posve isplaćen.

A brat Andrija dobiva na osnovu vrijednosti svoga dijela od 20.000 dinara mogućnost, da se naseli bilo kao samac u već stvorenom seljačkom domu, što ga je za nj nabavio komasacioni ured, bilo na skupnom novom naselju (dvornom ili seoskom). Ukoliko će trebati još kakav novi zajam za svoje gospodarstvo, to će mu posuditi kolonizacioni vjeresijski zavod na dugoročnu otplatu glavnice s kamatama. Bit će to redovito opet na kojih 20 godina. Prema otplatnom planu moći će početi prvi obrok otplate istom treće godine, kad se Andrija kao naseljenik utvrdi i ojača u svojoj novoj domaji. — I tako dok bi u starom kraju na svom očinstvu imao sitan posjed, nesposoban za samostalan seljački rad, ovdje ima takav posjed, te ga jedva može obraditi sa svojom družinom. Željno će čekati, da mu djeca malo poodrastu, da mu pomognu u poljskom poslu. No veseo je, jer je siguran, da će ostaviti djeci pošten imutak, na kom će još i djeca nedjeljivo moći najljepše gospodariti i privređivati.

Tako su evo putem kolonizacije stvorene jednim mahom dvije zdrave seljačke obitelji, bez kojega bi obje propale.

Kao što se obavio prekup baštine između braće Ivana i Andrije b e z g o t o v a n o v c a, tako bi se u mnogim slučajevima moglo činiti i kod nabave zemljišta od veleposjednika, a naročito od države i samoupravnih tijela (imovnih općina, općina, crkvenih ustanova, zemljišnih zajednica). Prema procjenbenoj vrijednosti mogao bi se načiniti otplatni plan. Tako i kod nabave zemljišta za kolonizaciju ne će zavodu biti uvijek potrebno, da ima mnogo gotova novca.

Za stvaranje poslovnog kapitala morat će kolonizacioni vjeresijski zavodi računati i na posebne fondove i priloge, osobiti od čistog dobitka Narodne Banke, a onda i od izvjesnog postotka kod svih dragovoljnih i prisilnih prodaja zemljišta mimo kolonizacionih zavoda (tzv. „kolonizacioni fond").

Naseljavanje moći će se vršiti i putem j a v n i h r a d o v a. Kandidati kolonizacije svojim radom osigurat će sami i izgrađivati svoja nova naselja, naročito ako se tu radi

na isušivanju podvodnih krajeva. Tim bi se načinom dało isušiti i naseliti cijelo Lonjsko Polje.[1])

Da početno djelo naseljenika bude olakšano, a i nagrađeno od države, imala bi država oprostiti naseljenike od plaćanja svih izravnih poreza, recimo, kroz prvih 10 godina. Država to ne bi činila na štetu svojih državnih prihoda, jer je ionako dotad imala vrlo malo izravnih prihoda od onih pustopoljima, gdje su sad izgrađena napredna sela. Međutim baš ti naseljenici po nabavi svakovrsnog oruđa, alata, a i po pojačanoj potrošnji postaju jaki poreski placi kod svih vrsta neizravnih poreza, a naročito kod državnih trošarina i carina.

*

Evo samo nabačena nacrta za veliko djelo oko narodnog preporađanja i jačanja. Ne zaboravljamo: Putem unutrašnje kolonizacije ne samo da se spasava hrvatski seljak od svoje propasti, nego postaje u svim hrvatskim selima jaki nosilac privrednog, narodnog i društvenog života.

[1]) Žalimo, da nam ovdje nije moguće iznjeti potanji plan unutrašnje kolonizacije putem javnih radoiva.

RADNIŠTVO NA SELU

I. — **Vrste radnika u poljodjelstvu:**
  1. **Služinčad**
  2. **Nadničari**
  3. **Radnici mobe (dragovoljni radnici)**

II. — **Osiguranje i zaštita radništva u poljodjelstvu.**

„Blagoslovi naš mučni život,
da jednom i mi, koji vajk najviše radimo
za siromaški priživiti baren da imamo dosta.

Nosin ti na dar svoje krvave trude,
prvi dar škrte rođene zemje.

Majko svi' naši' nada,
pomozi mene tužna bidna težaka,
Krajice 'Rvata,
spasi 'rvatskog seljaka, moga najdražjeg brata
i čuvaj Domovinu dragu!"

VINKO NIKOLIĆ: PRVI PLODOVI ZEMLJE

I. VRSTE RADNIKA U POLJODJELSTVU

Prema vrstama posla kao i prema vremenu zaposlenja dijelimo poljodjelske radnike u tri grupe: u služinčad, u nadničare i u dragovoljne ili uzajamne radnike.

1. U **služinčad** na selu svrstavamo obično seljačke sluge, pastire, kočijaše i druge radnike određenih vrsta poslova. Položaj je tih seoskih radnika utoliko dobar, što su njihovi radni ugovori određeni najmanje na mjesec dana, a počesto i na četvrt, na po, pa i na cijelu godinu. Redovito uz plaću u naravi imaju ti radnici određenu plaću i u novcu.

U mnogih naših boljih seljaka postoji od starine lijep običaj, da se kućne sluge gledaju i paze kao pravi članovi seljačke porodice. A događa se nerijetko, da se prizedbom uzadružuju kao pravi članovi seljačkoga doma. Često je u starini bio običaj, da seljački sluge nijesu imali nikakve određene plaće u novcu kao ni drugi članovi obitelji.

Oni su dobivali samo svoje izdržavanje u odijelu, obući, nastanbi, u duhanu, a u novcu tek za sitnije potrepštine. Kod seljačkih je pastira bio običaj, da je pastir imao od stada nekoliko svojih komada, koje je hranio kao i ostalo stado gospodarevo, a koje je boravilo zajednički u toru sa stokom gospodara. Sluga-pastir bio je vlastan, da u svako vrijeme proda svoju stoku, a unovčena svota bila je njegova godišnja plaća.

Kao stalni seljački radnici uposluju se ne samo pastiri za pašu stoke, nego i radnici za težačke poslove sa stokom kao: volari, konjari, kočijaši, zatim kao kućni obrtnici (kolari, bačvari, tesari, zidari) za vrijeme nerada na polju, osobito za vrijeme zimskih mjeseci.

Poseban je položaj s l u ž i n č a d i na velikim i latifundijskim posjedima. Nema tu više nikakvih obiteljskih veza između gospodara i sluge. Ovdje je poljoprivredni radnik vezan ne uz gospodara nego u z p o s j e d ugovorom za stalni rad kroz cijelu godinu. Obično se daje na majuru nastanba cijeloj radnikovoj obitelji. To su takozvani „biroši".

Stalni poljoprivredni radnici razdijeljeni su na veleposjedu na različite poslove prema potrebama samoga rada. Jedni su od njih stalni konjušari, govedari i volari; ti svojom dodijeljenom stokom vrše sve poslove na gospodarstvu. Drugi opet vrše poslove slugu ili paradnih kočijaša na dvoru. Treći su konačno vrtljari ili kućni zanatlije: mlinari, kovači, stolari, bačvari i slično.

Svi ti stalni radnici dobivaju uz besplatan stan od svoga gospodara određeni dio plaće u naravi („deputat"), koji se obično sastoji u zemlji sa samostalno obrađivanje, u hrani za cijelu obitelj, u drvima za ogrijev, u pravu ispaše za nekoliko komada stoke, u zajedničkom čuvanju stoke. — Stalni radnici (obično muž obitelji) moraju vršiti svaki dan — ljeti i zimi — sve određene im poslove. A ljeti, kad dođu veći poljski poslovi, mora da radi i odrasla njegova družina, za koji rad dobiva posebnu plaću.

„Mjesečari" su namješteni poljoprivredni radnici redovito samo od proljeća do jeseni. Oni primaju svoju plaću samo u novcu bez prava na deputat.

2. Ovima posljednjim poljoprivrednim radnicima sliče u mnogome samostalni i neovisni radnici, koji prodaju svoju radnu snagu u poljoprivredi na najkraće vrijeme, redovito n a j e d a n d a n. Zato se i zovu **nadničari.** Nevezani od seljačkog gospodara traže posla u poljoprivredi, gdje hoće. Plaća („nadnica") redovito im je

onolika, za koliku se pogode s gospodarom. Poljodjelski nadničari obično danas rade samo za nadnicu u gotovu novcu, iako je prije bio običaj, da im je gospodar davao i hranu, pa i piće.

Nadničarima na selu postaju oni, koji ili nemaju nikakva svoga posjeda na selu, ili kojima je posjed tako malen, da od njegova prihoda svi članovi obitelji ne mogu živjeti. Obično se zato događa, da prema vrsti seljačkih poslova samo neki članovi ostaju na svome sitnom seljačkom posjedu, dok drugi članovi — muški ili ženski — idu na zaradu drugom srednjem ili velikom posjedniku.

Osim tih nadničara, koji žive i rade stalno u svome selu, ima još i p u t u j u ć i h p o l j o p r i v r e d n i h n a d n i č a r a, koji iz siromašnijih ili prenapučenih krajeva dolaze u skupinama u bolje i plodnije seljačke krajeve, da obave ili samo izvjesne poljske poslove, primjerice, kosidbu sijena i vršidbu, — ili da ostanu kroz cijelo proljeće i ljeto na sezonskom radu za sve vrste poljskih poslova. Kad se poslovi na polju svrše, vraćaju se ti radnici k svojim kućama.

Putujući poljoprivredni radnici rijetko kada rade samo na dan kao nadničari. Oni obično rade u skupinama „u a k o r d u" ili po površini (po jutru ili hektaru), ako im se plaća u novcu, — ili opet u dijelu sijena i žita; obično rade za deseti dio priroda. Naš seljački svijet zove te radnike, koji većinom dolaze iz Međimurja, baš po njihovoj plaći u naravi, u d i j e l u — „risarima" (madžarska riječ „rész" znači d i o).

Bilo bi potrebno, da se u našoj državi putem državnih burza rada i preko kotarskih poljoprivrednih činovnika provede plansko i stalno uposlenje poljoprivrednih putujućih radnika i iz drugih naših neplodnih, takozvanih „pasivnih" krajeva. Korist bi bila od toga dvostruka:

a) naše bi seljačko pučanstvo i iz tih neplodnijih krajeva moglo naći lijepe zarade bilo u novcu bilo u naravi;

b) dolazeći ti poljoprivredni radnici redovito u krajeve, gdje su bolji načini obradbe, mogli bi sa sobom ponijeti mnogo toga za unapređivanje i svoga siromašnoga gospodarstva.

3. Dok se nažalost u našem seljačkom narodu umnožava sve više broj običnih n a d n i č a r a iz redova propalih i osiromašenih seljačkih porodica, sve više i više propada treća vrsta seoskih radnika, a to su **radnici mobe ili dragovoljni radnici.**

Radnici mobe ili dragovoljni radnici bili su uobičajeni osobito u vrijeme seljačkoga života i rada, kad je na selu bila prava sramota ići u nadničare za plaću. Bilo je to u ono vrijeme, kad je među našim seljaštvom bilo više međusobnih veza ljubavi i ispomoći. Kad je trebalo poorati veći komad zemlje ili s više pari volova, otišao je seljački gospodar svome susjedu ili daljem i bližem rodu u selu, pa evo volova i orača. Učinit će to rado susjed ili rod z a l j u b a v, a bila bi sramota i uvreda, da primi kakvu plaću u novcu. Naravno, tim radom i z l j u b a v i obvezuje se i seljak, kojemu se ore, da će i on susjedu ili rodu pomoći u poslu, kad ga ovaj zamoli.

Za vrijeme žetve nije se do nedavnih vremena po našim selima uopće drukčije radilo, nego skupi selo, pa danas pedeset žetelaca žanji meni, sutra tebi, prekosutra trećemu — i zamalo dana požeto je cijelo polje uz pjesmu, a nipošto uz napor žetelaca. Biti pozvan za žeteoca k dobrom gospodaru bio je znak počasti, kao što je još i danas u nekim krajevima počast biti pozvan za berača u vinogradu.

Naravno, takve dragovoljne i „počasne" radnike morao je gospodar ne samo hraniti, nego u pravom značenju i č a s t i t i. Nekoč je zato ž e t v a i b e r b a b i l a p r a v a g o z b a z a s e l j a č k u k u ć u.

Običaji moba bili su osobito razvijeni, dok su kod našega seljačkog naroda živjele bogate i brojne kućne zadruge, gdje je u kući bilo, hvala Bogu, svega osim sadašnje seljačke sirotinje. Danas je već teže po tim starim običajima održavati mobe, jer bi one nekadašnje prave gozbe više stajale seljaka, nego što bi dragovoljni radnici privredili i uradili.

Šteta je ipak, što nestaje sve više one dragovoljne i međusobne pomoći u seljačkom radu. Šteta je to tim veća, što upravo u današnja vremena seljak teško dolazi do gotova novca, da unajmi plaćene nadničare. Trebalo bi, istina, da iz moba ispadne sve ono, što je bilo više seljaku na propast nego u korist.

II. OSIGURANJE I ZAŠTITA RADNIŠTVA U POLJODJELSTVU

U znatno izmijenjenim prilikama radništva na selu treba da se ozbiljno pomišlja, kako da se poljoprivrednom radništvu osigura u njegovu radu ne samo puna naplata, nego i zdravlje, pa i sam život. Poznato je naime, da poljoprivredno radništvo u mnogim krajevima ima tek toliku nadnicu, da ne mora u pomanjkanju posla na svome sitnom seljačkom domu badava jesti onaj crni ili onaj žuti kukuruzni kruh i palentu.

Važno je napose za poljoprivredno radništvo, kako da se odredi r a d n o v r i j e m e. Dosad u tom nema nikakvih zakonskih propisa, kakvi postoje za industrijsko radništvo. Poljoprivredni radnik radi prema običajima od starine od izlaza do zalaza sunca. Ne pita se u seljačkom radu, je li taj rad traje 6, 8, 10, 12 ili 14 sati na dan.

Krivo bi bilo vidjeti odmah u tom višesatnom radu kod seoskog radništva neko kapitalističko iskorištavanje. Poljodjelstvo mora računati povoljnim vremenom, pa je potrebno, da se to vrijeme iskoristi. Jer doći će domala kiše, kad se ne će moći ništa raditi. Doći će i jesensko i zimsko vrijeme, kad će prestati svi radovi na polju i kad će se moći odmoriti seljak, njegov radnik i njegovo izmoreno blago.

Bilo je istina pokušaja, da se i na poljoprivredno radništvo primijeni 8-satno vrijeme, kako je to uređeno međunarodnim i domaćim zakonodavstvom za industrijski rad. Tako se na trećoj međunarodnoj konferenciji (saboru) rada u Ženevi godine 1921. odlučno raspravljalo o radnom vremenu u poljoprivredi. Međutim, iako je bilo i posredovnih prijedloga, da se uredi neko prosječno 8-satno radno vrijeme za cijelu godinu tako, da se radno vrijeme, za pojedine mjesece produlji prema potrebi same poljoprivrede, nije se moglo doći ni do kakvih obvezatnih zaključaka.

Tako ni u našoj državi nemamo nikakvih propisa o radnom vremenu na selu. Sve je još prepušteno mjesnim običajima i prilikama samih radnika. Jedni će radnici zato doći sami svojom voljom ranije na posao, a drugi kasnije. Jedni će željeti poći kućama prije, drugi kasnije. — Radno vrijeme prema sadašnjim običajima ovisi i o visini nadnice, naročito, da li je radnik uposlen s prehranom ili bez nje, da li je to dragovoljan radnik ili plaćeni radnik.

Mnogo je važnije u današnja vremena pitanje z d r a v l j a i ž i v o t a p o l j o p r i v r e d n o g r a d n i k a. A tu je baš najveći nedostatak suvremenog socijalnog zakonodavstva a i same prakse u našoj državi.

Dok se naime kako tako pobrinulo u većini slučajeva za radničke stanove industrijskog radništva, to na selu nitko i ne pita za radnikov stan. Ako radnik nema svoga vlastitog doma, gdje da preko noći skloni svoju glavu na odmor, rijetko se koji gazda brine na selu, gdje će njegov

radnik prenoćiti. Stalna služinčad i onako spava u nezdravim stajama skupa sa svom stokom. A nestalni nadničari, ukoliko i oni ne mogu naći gdjegod ležaj u staji, potražit će ga gdjegod u sjeniku, štaglju ili komori, samo da se skriju od kiše i nevremena.

Za zdravlje se toga radnika nitko ne brine. Radi, dok je zdrav, a kad oboli, vuče se bolestan po selu ili ide u bolnicu na općinski trošak. Nema za njega nikakva prisilnog osiguranja za slučajeve bolesti ili kakve nesreće u poljoprivrednom radu.

A kolike su upravo nesreće za samog radnika u poljoprivredi, naročito prigodom radova u kosidbi, vršidbi, prevoženju sijena i hrane u visokim vozovima? Koliko puta nastrada novi sluga kod seljačkog gospodara, jer se još nije na toga slugu privikao konj ili govedo?

Zato je od prijeke potrebe, da se zakon o osiguranju radnika iz godine 1922. izmijeni i nadopuni, te svaki poljoprivredni radnik bar s ugovornim namještenjem bude obvezatno osiguran za slučaje bolesti i nesreće. Teže će se, istina, moći primijeniti taj zakon osiguranju nadničara, koji rade danas kod jednoga, a sutra kod drugoga seljaka.

Poteškoće su u primijeni toga obvezatnog osiguranja i u tome, što će se tim visoki troškovi u seljačkoj proizvodnji kraj tržno niskih cijena svih seljačkih proizvoda još više povećati. Da se tome nekako izbjegne, mogao bi se izmijeniti ključ za uplatu premije prema zakonu o osiguranju industrijskog radništva. Tako umjesto da se uplata premije za slučajeve bolesti dijeli samo među radnikom i poslodavcem, mogao bi se kod osiguranja seljačkog radništva uzeti ključ, da 1/3 premije plaća sam radnik, drugu 1/3 kućegospodar, a treću 1/3 sama država. Isto bi se tako mogla izmijeniti isključiva obveza za kućegospodara kod uplate premije za slučajeve nesreće u radu. Tu bi se ta premija mogla razdijeliti, te polovicu uplaćuje radnik ili država, a polovicu seljak kao poslodavac.

*

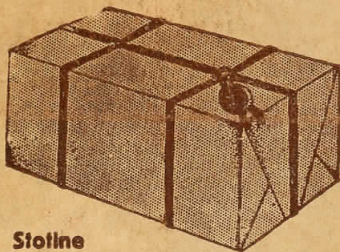
Radničke prilike na selu bivaju u cijelosti sve važnije i odlučnije ne samo za napredak seljačkog gospodarstva nego i za rješavanje cjelokupnog socijalnog pitanja u našem selu, narodu i državi.

Treba zato valjanim seljačkim zakonodavstvom unijeti što zdravije, što pravednije i što naprednije odnose za radništvo po selima, da i seljački radnik postane suradnik velike i napredne seljačke privrede u hrvatskom narodu.

SADRŽAJ

Str.

NASLOVNI LIST FOTOMONTAŽA V. MIROSAVLJEVIĆ